

De Kleine Aarde

Biologische wijn

Vakantie: Pak de fiets!

Plant een bos

Het Persoonlijk
Milieu Beleidsplan

Uitgeverij De Kleine Aarde

BOEKEN

Mijn Paradijs, ervaringen van een tuin pionier. Voor ieder die kiest voor tuinieren zonder gif. Door Heinz Erven. 120 pag. paperback.

f 24,50/Bf 490

Eet Kook Ekologisch. Een fantastisch kookboek. Gebonden, 256 pagina's dik, met 334 recepten. f 35,-/Bf 700

Gezond fruit telen. Een complete handleiding. Door Joke Bloksma. 96 pag. paperback.

f 19,70/Bf 394

Eten wat de grond schaft. Ekologische voeding in theorie en praktijk. f 11,-/Bf 215

Jakkes Beestjes! Het leuke leerzame buiten-beestjesboek. f 12,85/Bf 257

Jakkes, wat een weer! Het weer verklaard voor kinderen en andere nieuwsgierigen. f 15,-/Bf 300

Grijp de wind. Bouw een windmolen! f 14,50/Bf 290

Isoleer je huis anders Spaar warmte, geld en milieu. f 19,70

/Bf 394

De Kleine Aarde in vier seizoenen (gebundelde eerste jaargang van het tijdschrift) f 5,95/Bf 115
'Anders' eten in instellingen (inkl. porto) f 25,-/Bf 500

EKOLOGISCHE ALTERNATIEVEN

Meer dan 25 leuke doe-het-zelf boekjes. Voor mensen die kiezen voor een gezonde en milieuvriendelijke leefwijze. Verschenen zijn ondermeer:

Toetjes zonder suiker

Sap maak je natuurlijk zelf

Schik in schapen

Kompost. Een complete handleiding

Brood uit eigen oven

Doe het thuis

Inmaken en bewaren

Wijn uit eigen tuin

Brouw bier voor je plezier

Maak wat van snoeihout

Lekker bakken zonder suiker

Deze Ekologische Alternatieven kosten f 6,-/Bf 120 per deeltje, exclusief verzendkosten.

ETIKETTEN

De veelgebruikte Hergebruiketkietten. Vele honderden gebruikte enveloppen gaan dagelijks opnieuw de rode brievenbussen in dankzij de Hergebruiketkietten. Een pakje van 60 stuks kost f 5,50/Bf 110 inclusief verzendkosten. Twee pakjes voor f 8,50/Bf 170.

BESTELLEN

Indien uw boekhandelaar of Eko-winkelier bovenstaande uitgaven niet in voorraad heeft, kan hij ze voor u bestellen. Bestelt u rechtstreeks bij De Kleine Aarde, dan kost dat extra verzendkosten.

Verzendkosten boeken: f 4,-/Bf 80 voor het eerste boek. Ieder boek extra: f 1,50/Bf 30 erbij.

Verzendkosten brochures en Ekologische Alternatieven: f 2,50/Bf 50 voor het eerste exemplaar.

Voor elk volgende exemplaar: f 0,75/Bf 15 erbij tellen.

Stort het bedrag met verzendkosten op postgiro 52730 van De Kleine Aarde in Bostel, met vermelding van het gewenste. Voor België: 000-1137770-57. Prijswijzigingen voorbehouden.

Voordelig koken

Ook als je zuinig moet zijn, kun je het er lekker en gezond van nemen! Een milieuvriendelijke maaltijd hoeft niet duur te zijn. Lees hoe diëtiste Margje Vlasveld het aanpakt. In de nieuwe brochure 'Gezond en voordelig koken' geeft zij tal van handige tips. Bovendien tien pagina's recepten, gerangschikt per seizoen. Van aardappel-prei puree tot zuurkoolsalade. Eet smakelijk!

Gezond en voordelig koken

Brochure
21 x 30 cm.
Geïllustreerd
32 pagina's
Prijs: f 9,75

Verkrijgbaar in de boekhandel en in natuurvoedingswinkels. Of bestel door f 12,25 (inclusief verzendkosten) over te maken op giro 52730 van De Kleine Aarde in Bostel. Vermeld 'Gezond en voordelig koken'.

Paardemest

Een paar jaar duurde de trektocht van Mariëtte Meester en Jaap de Ruig, met een woonwagen door Frankrijk, België en Nederland. Een bed op wielen met een pony ervoor. Meer heb je niet nodig voor een wondere reis door een boeiende wereld. Wat zij achterlieten was een eindeloos spoor van paardemest. Hun ervaringen namen ze mee en Mariëtte schreef er een prachtig boek over. „Een spoor van paardemest”, over leven op drie vierkante meter plus de hele wereld.

Mariëtte Meester: Een Spoor van Paardemest. 112 pag. Paperback. Prijs: f 19,50. Vraag ernaar in de boekhandel of bestel

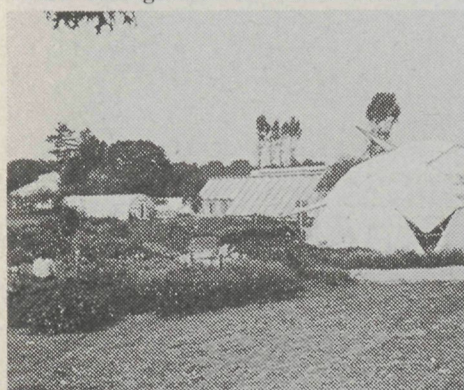

het door f 23,50 (inclusief verzendkosten) over te maken op giro 52730 van De Kleine Aarde in Bostel. Vermeld 'Een Spoor van Paardemest'.

Over de grenzen

- New Alchemy in Amerika 33
VELT: ekologisch leven in klubverband 37

Biologische wijn

- Van druiven tot rijst 11
Een wijnkelder aan de Maaskade 12
De trend: Maak zelf wijn 13
Alleen gegarandeerd biologisch 14
Biologische druiven in Hongarije 15

In de tuin

- Een milieuvriendelijke schutting 31
Bestrijden in de moestuin 31
Experimenten op de tuin 41
Plant een bos! 42

Rubrieken

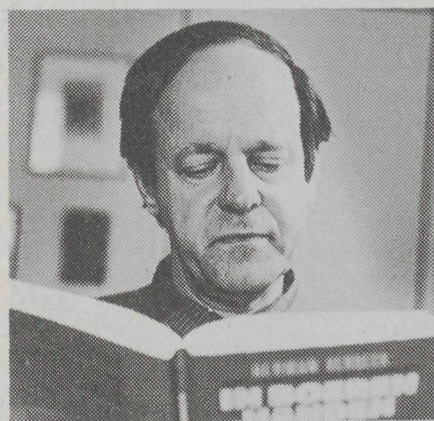
- Blij en boze brieven 2
Regeladvertenties 6
Recepten: een plank vol potten 26
Aktiviteitenprogramma 28
Mensen en mogelijkheden 32
Raadgevers 34
Bezig met buiten 44

En verder...

- Tien jaar Hergebruiketiket 40
Het Persoonlijk Milieu Beleidsplan 9
Regen te zuur bevonden 39
Wind wint, maar niet kleinschalig 10
Gezond boeren beter voor milieu 35
Onze Aarde 20
De Groene Golf 20

Herman Verbeek

„Wie het echt slecht heeft, kan zich de luxe niet veroorloven om depressief te zijn. Ik heb dat geleerd van de mensen in de Derde Wereldlanden. En juist daardoor hebben die mensen zoveel spunkkracht, zoveel geestkracht, zoveel humor ook.” Herman Verbeek: Europarlementariër, theoloog, priester, zondagskind. 23

Vrije tijd

Zeker in je vrije tijd kun je goed rekening houden met het milieu. Pak je in de vakantie de fiets of het vliegtuig?
Vliegen: het vuilste openbaar vervoer 17
Fietsen: avontuur op eigen kracht 19
Meer keus voor de fietser 21

Zelf doen

Wie had gehoopt dat de regering de milieu-problemen wel zou oplossen, is bedrogen uitgekomen. In de eerste dagen van mei kwam het kabinet ten val, omdat Haagse politici het niet eens konden worden over de financiering van het Nationaal Milieubeleidsplan.

Verkiezingen en een langdurige kabinetsformatie zullen een nieuwe beleidsmatige aanpak weer naar de toekomst schuiven. Lichtpunten zijn er ook. Het milieu zal in de verkiezingscampagnes een grote rol gaan spelen. En 'Blij-dat-ik-rij-minister' Smit-Kroes kwam op rigoreuze wijze tot andere opvattingen. Met haar moeten er veel meer mensen zijn, die pas nu gaan nadenken over de zorg voor een schone toekomst. Beter laat dan nooit!

Een plan

Al met al zal het nog wel even duren voor Den Haag tot daden komt. Intussen moeten we het (weer) zelf doen.

Een dag na de val van het kabinet presenteerde De Kleine Aarde het Persoonlijk Milieu Beleidsplan (PMB). Voor trouwe lezers zal het weinig nieuws bevatten. De aandacht die de media besteedden aan het plan, wijst er echter op dat een gezonde en milieuvriendelijke leefwijze voor velen nog iets buitengewoons is.

De Kleine Aarde roept daarom iedereen op het plan zoveel mogelijk bekendheid te geven. Tevens kan ieder het plan aanvullen met een eigen punt. En wie die eigen suggestie op een briefkaart naar De Kleine Aarde stuurt, helpt de nieuwe milieuminister een handje. Die krijgt de reacties te zijner tijd aangeboden.

Doe mee! Verspreid het plan zoals het elders in het tijdschrift staat en stuur uw eigen punt naar De Kleine Aarde. Een schone toekomst maak je zelf.

Open Dag

Op zondag 25 juni organiseert De Kleine Aarde weer de bekende Open Dag. Vaste lezers hoeven we er niets meer over te vertellen... Natuurlijk komt u. En natuurlijk gebruikt u een milieuvriendelijk vervoermiddel: de fiets of het openbaar vervoer!

De Kleine Aarde
Postbus 151
5280 AD Boxtel
04116-84921

De Kleine Aarde wil zoveel mogelijk mensen interesseren voor een milieuvriendelijke, gezonde leefwijze, gebaseerd op landbouwmethoden, voedingsgewoonten en omgang met energie en grondstoffen, die het milieu ontzien en andere landen niet uitbuiten.

Redaktie

José Besselink (landbouw), Rianne Burgmans (voeding), Jan Juffermans, Henk Schilperoort, Dick Verheul.

Aan dit nummer werkten verder mee:

Kees Bakker, Hanneke van den Berg, Arie Bijl, Maarten van Dulleman, Gerard van 't Klooster, Aemilia de Koningh, Peter Kouwenhoven, Rob Leopold, Mariëtte Meester, Huub Neys, Herman Rol, Mariëtte Storm, Gerrit van Tilburg, Hendrik Venema.

Foto's en tekeningen

Studio Bajo, Kees Bakker, Thea Figee, Fred Geven, Jan Houdijk (omslag), Peter Kouwenhoven, Huub Neys, Jaap de Ruig, Tineke Schaap, Henk Schilperoort, Bert Zijlma en anderen.

Vormgeving

Robert Schaap

Advertenties

Mieke Manders (04116-84921)

Abonnement/donateurschap

Donateurs krijgen het tijdschrift gratis toegestuurd. Standaarddonatie f 35,-, minimumdonatie f 25,- per jaar. U wordt donateur door f 35,- of f 25,- over te maken op giro 52730 van De Kleine Aarde in Boxtel. Zet erbij 'nieuwe donateur'.

Wij nemen aan dat u uw donateurschap voortzet, tenzij u ons uiterlijk 1 oktober bericht. Voor bedrijven, instellingen en bibliotheken is de abonnementsprijs f 30,-.

Losse nummers

De Kleine Aarde is verkrijgbaar in de boekhandel, kiosken en natuurvoedingwinkels. Oude nummers kunnen worden nabesteld door de prijs plus verzendkosten over te maken op giro 52730 van De Kleine Aarde in Boxtel, met vermelding van het gewenste. Nrs. 1-22 uitverkocht. Nrs. 23-52 f 1,-. Nrs. 53-67 f 5,-. Vanaf nr. 68 f 5,95. Verzendkosten f 2,50 voor één exemplaar, f 4,50 voor meer exemplaren.

Drukkerij

De Kempen Hapert

Uitgave

Stichting De Kleine Aarde, milieuedukatie- en voorlichtingscentrum, Boxtel.

Overige medewerkers De Kleine Aarde

Vele enthousiaste vrijwilligers en: Marie-José Cornelissen, Annemiek Tops en Marianka Wanninkhof (voeding), Lowie van Erk (milieu), Ben van Dieren en Marcel d'Hont (tuinders), Paula Dijkhoff, Wiens Hendriks en Leo Smolders (administratie), Geert Knobbe (direkteur).

Auteursrecht De Kleine Aarde 1989

ISSN 0166-3704

Blij & Boze Brieven

Postbus 151

Wij krijgen graag post! Maak je brief niet te lang, zodat veel lezers aan het woord kunnen komen. Lange brieven komen soms in verkorte vorm in De Kleine Aarde.

Zuur gas

Kunnen jullie helpen? Sinds kort hebben wij riolering en gas in de buurt gekregen. Riolering is prima, maar nu 't gas. Voordat wij voor f 5.000,- een leidinkje naar ons huis laten leggen (en nog eens voor minstens f 5.000,- ketel-ombouw laten doen) willen we zeker zijn van het 'milieueffect'. De man van de gaswacht (die de schoorsteen van ons kolenkacheltje altijd schoonmaakt en de ketel van de olie-cv en die gasketels verkoopt) zegt: 'Gas verzuurt als wat. Leg maar eens een metalen plaatje in de schoorsteen, dat is binnen de kortste keren weggevreten'.

Wat nu? Is gas erger vervuilend dan kolen en olie? De man had het wel over een 'hoog-rendementketel'. De zwaveloxyden uit kolen/olie vermijd je, maar krijg je dan bijvoorbeeld meer stikstofoxyden? Ik begriep het niet. Wat moeten wij doen? Met dank voor een ophelderend antwoord,

Ineke Borkent, Siebengewald

Aardgas is schoner dan kolen of olie. Stikstofoxyden hebben niet te maken met de soort brandstof, maar met de verbrandingstemperatuur. Met de huidige technieken zijn ze onvermijdelijk.

Het metalen plaatje in de schoorsteen wordt aangetast door gedestilleerd water, dat bij de verbranding vrijkomt en heel agressief werkt. Bij olie en kolen zou het plaatje met roet bedekt worden en zo beschermd. Omdat bij gas geen roet wordt gevormd, wordt het plaatje aangetast. Kortom: uit milieuoogpunt is aardgas te verkiezen boven olie of kolen.

Zou moeten...

Graag wil ik reageren op het artikel 'Armoede is een milieuprobleem' uit het Winternummer. Het gaat mij vooral om de intentie die in de laatste alinea tot uitdrukking komt: 'De milieubeweging zou ...' Dit 'zullen, zou moeten...', kan ik vrijwel overal in de media lezen.

Mijn gemis zit hierin, dat De Kleine Aarde zich meer met beleidsuitspraken lijkt te gaan bezighouden. Dit tevens getuige het Eko-filosofienummer van herfst 1986.

Dat het allemaal anders zou moeten, daar lijken veel mensen van overtuigd. In voorgaande jaargangen werd mij duidelijk dat het ook echt anders kan. Door het tonen van alternatieven. Kleine huishoudelijke zaken, andere landbouw en vele verhalen van mensen die het gewoon anders doen. Praktische zaken die direkt inspireren om tevens zelf aan de slag te gaan.

Zonder aan een zinnige filosofie af te doen, lijkt mij dat het daar toch allemaal om draait.

Alco van de Marel, Arnhem

Daar zijn we het roerend mee eens. De praktische aanpak moet in De Kleine Aarde voorop staan. Zie het Persoonlijk Milieu Beleidsplan!

Herberg

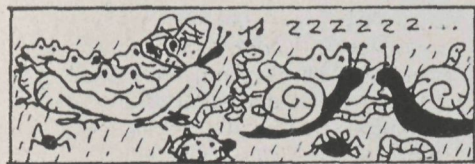
Tien jaar geleden hebben we een cafe in 't Haantje gekocht en omgedoopt in herberg, vier jaar geleden in pannekoek-herberg met een hektare grond. Op die grond hebben we nu een boomkwekerijtje, kampeerbewijs-camping en huifkarovernachting. Ook hebben we kanoverhuur, omdat we aan het Oranjekanaal wonen. We zijn al die jaren milieubewust bezig geweest met het gevolg dat hier weer heel wat kikers te vinden zijn en veel pieren in de grond. Dus een goede doorlatende bodem.

We komposterden keukenafval. Vermengd

met de paardemest van de huifkarovernachting is dit een heel goede bemesting voor de boomkwekerij. We hebben houtwallen opgeworpen voor beschutting, deze helemaal beplant. Het vogeltjesaantal is enorm toegenomen, daarom hoef ik verder de boomkwekerij ook niet te bestrijden tegen ongedierte.

Door regelmatige bewerking van de grond door onder andere schoffelen en door de pieren komt er veel zuurstof in de grond. Hierdoor krijgt men een krachtig wortelgestel en een gezonde plant. Ook wij proberen een steentje bij te dragen aan een goed milieu voor het nageslacht, waarin fijn te leven is.

E. Sok, Oodoornerven

Statiegeld

Het artikel 'Een fles kun je vaker gebruiken' van Jan Juffermans uit het Lentenummer geeft mij aanleiding tot schrijven. Ik ben het helemaal met de schrijver eens, dat vooropgesteld.

De huidige natuurvoedingswinkels zijn ontstaan uit de alternatieve winkeltjes uit de jaren zeventig. In die tijd letten de voorlopers van de natuurvoedingswinkels meer op het aanbieden in verpakkingen die zo min mogelijk van het milieu vergen: aluminium, cello-polyprop, diepgetrokken plastic bakjes, ja zelfs nieuwe papieren kraftzakken zag je er niet, net zo min als niet-statiegeldflessen.

De mensen werden geacht zelf zo veel mogelijk hun eigen verpakkingsmateriaal mee te nemen. Deed je dat niet, dan liep je wel het risico dat je een Biologisch-Dynamische krop sla in een oude krant gewikkeld meekreeg. Dit laatste ging mij te ver en ik nam in zo'n geval de krop maar liever los in de tas mee. Toch waren de uitgangsprincipes uitstekend.

Ik konstateer helaas, dat deze steeds verder worden losgelaten door de huidige natuurvoedingswinkels. Zelfs goed gewassen flessen en potten waarop geen statiegeld meer geheven wordt (!), Deense plastic shampoo-flesjes en dergelijke zaken neemt de winkelier niet meer terug, omdat de verdeelcentra volgens zeggen ze op hun beurt ook niet meer innemen.

Erger nog, de winkels doen kennelijk weinig moeite meer, om dit om te buigen.

„De principes zijn verwaterd”, heet het dan. En je kunt je wegwerpflessen weer meenemen, om ze in de glasbak te deponeeren, waarna ze met gebruik van veel energie weer moeten worden omgesmolten tot nieuw glas. Het wordt hoog tijd dat - bij natuurvoedingswinkels, maar liefst overal - weer statiegeld wordt geheven. De huidige trend is meer: zorg dat je zelf gezonde voe-

ding naar binnen krijgt en het milieu, nou ja, daar moet Nijpels maar voor zorgen.

Hugo Landheer, Zaandam

Alles of nix

Het wordt de hoogste tijd dat iedereen bewust gaat nadenken over de milieuproblematiek. Er moet daadwerkelijk iets gedaan worden. Met mijn gedicht 'Alles of nix' wil ik daaraan het mijne bijdragen.

In de herfst van '87 heb ik een vergelijkbare actie gevoerd voor het behoud van de bomen, met het gedicht 'Bewegingloos'. Dit gedicht heeft in dagblad 'Trouw' gestaan.

Verder schreef ik de gedichtenbundel 'Het protest', ben ik bezig aan een roman en wil ik verder studeren in de richting van milieuvervuiling.

Alles of nix

'Iedere dag 'n nieuw gat in de markt
iedere dag 'n groter gat in de ozonlaag'

Wat is de aarde nog waard
wanneer er in de atlas
geen groen meer staat
industriegebied de legenda overheerst

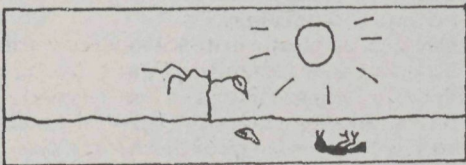
Oud-arbeiders likken hun wonden
nieuwe gezwellen worden gevonden

In de vroege jaren van de laatste tijd
tellen 'bobo's' hun winst uit
onder de airco

Een gloeiende broeikas zonder geluid

't Is alles op nix
als het om overleven gaat!

Mattanja van Schouwen, Rotterdam

Ekologisch centrum

Ik ben op Aruba geboren, ik heb 25 jaar in Nederland gewoond en ben sedert een jaar terug op Aruba.

Ik heb een ekologisch centrum opgezet met hulp van Alex Lie (een ekologisch medewerker, die ook jaren in Nederland

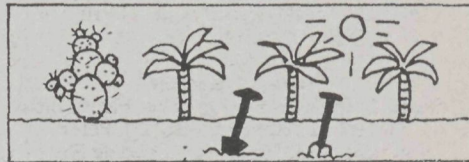
heeft gewoond en gewerkt). Het Ekologisch Centrum heeft ook een gezondheidswinkel en de bedoeling is, dat er plaatselijke produkten en kruiden in de winkel komen om te verkopen. De winkel was reeds gevuld met voornamelijk natuurprodukten uit Nederland, maar deze zijn nu aan het opraken.

Ik heb steeds de ontwikkelingen van De Kleine Aarde gevolgd en de bedoeling is ook op het terrein achter het centrum zo'n idee te plaatsen. Verder een kinderspeelplaats annex boerderijtje.

Alleen het geld en vooral mankracht hebben wij nodig. Want wij willen de ekologie hier ook op Aruba stimuleren. Wij hebben mensen nodig die ons willen helpen met de opbouw van het ekologisch centrum, mensen die iets weten van tropische tuinbouw en landbouw en die ook handig zijn.

Wij beginnen nog maar pas, dus wij hebben geen financiën. Onderdak kan wel worden geregeld.

Diana Wong-A-Soy, Savaneta 322, Aruba

Grond en basisinkomen

In het Lentenummer verschenen artikelen over een ander landbouwbeleid. Daarin komen ook alternatieven aan de orde.

Voor een gerichte aanpak moet het landbouwprobleem mijns inziens belicht worden vanuit de bestaande economische orde. Met daarbij de vraag: is die orde juist? De economische kwalen die zich voordoen demonstreren het tegendeel. Daar zijn ondermeer de grote inkomensverschillen, mondiaal, regionaal en tussen mensen, met de tegenstelling arm-rijk.

De werkloosheid demonstreert op pijnlijke wijze het 'ziekzijn' van de economische orde. Eén van de uitschieters daarbij is de hoge prijs van de grond. Zeer ten onrechte is daarbij wel gedacht dat dit een teken van welvaart is. In Japen ervaart men het tegendeel: exorbitant hoge prijzen voor de grond maken velen armoedig.

Grond, van nature beschikbaar voor allen, wordt ten onrechte gelijk gesteld aan geldswaarden, aan kapitaalgoederen. Die goederen zijn de hulp van de arbeid. Prijzen van grond eisen tol van elke bedrijvigheid.

Maatschappijhervormers hebben gewezen op de oorzaak van deze 'misgroei'. Die is gelegen in het partikulier genieten van pachten/grondgebruikswaarden. Deze waarden komen in elke samenleving tot stand, als gehecht aan plekken grond. Het zijn sociale waarden die aan allen in de samenleving te goede horen te komen.

In de bestaande economische orde worden

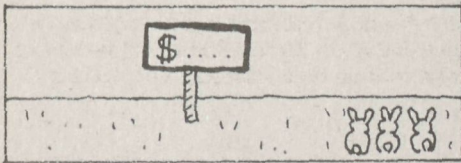
deze waarden onrechtmatig partikulier genoten. Dit onrecht wordt 'gekapitaliseerd' tot prijzen voor grond. Er zijn hierbij gevestigde belangen in het geding, maar dit rechtvaardigt niet 'dat het niet anders kan'. Gevolg van het 'kapitaliseren' van een gevestigd onrecht is dat arbeid de 'horige' is van grondeigendom. De grond vraagt tol: de pacht, de gebruikswaarde van de grond. En dit terwijl deze waarden economisch gezien 'delen zijn van de arbeidsbeloning'. Een economische orde op zijn kop! Deze 'orde' wrekt zich in de eerste plaats in de landbouw. De landbouw is gebonden aan het natuurlijk economische evenwicht, terwijl de industrie zich daaraan kan onttrekken. Om de landbouw in de bestaande orde lonend te doen zijn, is subsidie nodig met alle gevolgen van dien.

Voor de eigenlijke sanering is nodig, dat grond enkel gebruikswaarde heeft en geen koopwaarde. Dit zal zo zijn als de grondgebruikswaarde aan allen in de samenleving ten goede komt. Dit 'toekomen' spoort geheel met het basisinkomen. Dit inkomen maakt de arbeidsintensieve milieuvriendelijke produktie in de landbouw mogelijk.

Ook beleidsmatig wordt voor geheel de samenleving de noodzaak van zo'n inkomen aan gevoeld. Bij de dienstverlening/middenstand, die nu uit de dorpen verdwijnt, is dit wel heel duidelijk.

Dat arbeid, zoals nu terecht wordt opgemerkt, veel te duur is, wordt door het basisinkomen gesaneerd.

Siebe Sevenster, Bennekom

Vreetcultuur

De weg die uw blad al geruime tijd volgt om de ekologische gedachte bij een breed publiek populair te maken, heeft ons begrip, alhoewel er het gevaar in schuilt van verwatering en inkapseling.

De voorplaat van het Lentenummer vinden wij echter eetlustbedervend. Op deze plaat staan twee dom grijnzende mensen op het punt een zogenaamde alternatieve snack te nuttigen. Welnu, dit is ons inziens een sterk staaltje van inkapseling en verwatering van binnenuit. Immers, met dit beeld propageert De Kleine Aarde eten op straat, uit de muur. Kortom: eten tussen de maaltijden door.

Deze hand over hand toenemende vorm van happen van *processed food* is ongezond, onsmakelijk en een verwerpelijke symptoom van onze konsumptiemat-schappij. Dit alles wisten onze moeders al en het lijkt ons eigenlijk allemaal te vanzelfsprekend om nog verder te moeten beargumenteren.

Snacks horen bij de vreetcultuur, alternatieve snacks ook. Vindt u niet dat met genoemde voorplaat de grenzen van de popularisering overschreden worden?

*Anne-Marie Simons
Ton Lemaire en
Herman Rol,
Tayrac, Frankrijk*

Te laat

De laatste anderhalf à twee jaar is het milieu opnieuw in de belangstelling komen staan. Zelfs in Europees en Wereldverband schijnt de officiële politiek er zich nu ook druk over te maken. De alternatieve bewegingen krijgen - te laat - gelijk!

Ik heb het gevoel dat de nog overgebleven alternatieve bewegingen te weinig inspelen op de veranderde houding tegenover het milieu.

Een organisatie als De Kleine Aarde zou als voorlichtings- en praktijkcentrum in el-

ke provincie moeten bestaan. Volledig als instituut door de centrale overheid gefinancierd - met behoud van totale zelfstandigheid - en onafhankelijk moeten kunnen werken.

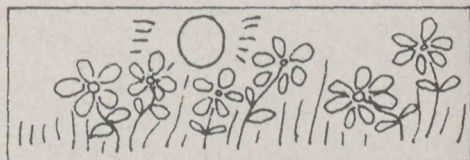
Natuur- en milieuorganisaties zouden zich sterker binnen het onderwijs moeten kunnen manifesteren, op scholen zou het vak 'milieukunde' verplicht moeten zijn.

De pers zou veel meer benaderd moeten worden met verzoeken om aandacht te schenken aan de alternatieve bewegingen. Gemeentes zouden het initiatief moeten nemen tot gescheiden afvalinzameling, vermindering van het autoverkeer en stimuleren van het openbaar vervoer.

Deze suggesties zullen tegenkrachten oproepen. Ook zal er bij de burger een totale mentaliteitsverandering moeten ontstaan, willen deze suggesties kans van slagen hebben.

R. de Ruiter, Kampen

Er gebeurt al veel!

DE GROENE PLUIM AN DE KLEINE AARDE

Groene pluim

Onder grote belangstelling heeft De Kleine Aarde op 25 maart de eerste Groene Pluim overhandigd aan Eelco en Lidwien de Boer van de ekologische kaasmakerij Karwij. Honderden mensen waren gekomen om het mee te maken. De tweede Groene Pluim wordt overhandigd tijdens de grote Open Dag op 25 juni.

Wie betaalt het gelag?

In november staat tijdens een studiedag van De Kleine Aarde de vraag centraal wie de sanering van het milieu betaalt. Onder het motto 'Een schoon milieu, wie betaalt het (gelag)?' zal ondermeer de sociale kant van deze vraag aan de orde komen.

Zou er dan eindelijk iets gebeuren tegen de verloederding van het milieu? Nu wij in het geen-woorden-maar-daden-stadium lijken te gaan komen, rijst de vraag op welke manier die daden gefinancierd moeten en kunnen worden. En of daar mogelijk bepaalde bevolkingsgroepen meer wel bij varen dan andere.

Op deze studiedag wil De Kleine Aarde het hele scala van mogelijkheden nog eens op een rij zetten. Met de deelnemers zullen die mogelijkheden kritisch onder de loep worden genomen en de maatschappelijke consequenties onderzocht.

Deze dag is speciaal voor mensen die betrokken zijn bij de milieubeweging en andere geïnteresseerden.

De studiedag is op zaterdag 11 november en duurt van 10.00 tot 16.00 uur. Prijs: f 110,-, inclusief leesmap en ekologische lunch. Belangstellenden kunnen zich nu al aanmelden of nadere informatie vragen.

Naar een gezonde landbouw! (symposium)

In oktober organiseert De Kleine Aarde een symposium over de vraag hoe de landbouw weer in alle opzichten gezond kan worden. Naar aanleiding daarvan zal een programma van maatregelen verschijnen. Belangstellenden die aan het symposium willen deelnemen, kunnen nu al reageren.

Als één van de belangrijkste landbouwnaties ter wereld heeft Nederland de plicht het voortouw te nemen bij veranderingen in de landbouw. Veranderingen zijn nodig. De landbouw levert een groot aandeel aan de milieuverontreiniging.

Bovendien heeft de EG-landbouwpolitiek, waar Nederland een belangrijk vormgever van was en is, verstrekende nadelige gevolgen voor ontwikkelingslanden, maar ook voor de EG zelf, getuige de verschillende overschotten.

Boeren zijn er in de loop der jaren over het algemeen niet beter van geworden. De werkgelegenheid in de landbouw is sterk teruggelopen.

Al enkele jaren heeft de wetenschap enkele 'zoekrichtingen' vastgesteld voor een milieuvriendelijke landbouw, die ook in de Derde Wereld verbeteringen moet brengen vergeleken met de huidige gangbare

landbouw. Bekend zijn: de Geïntegreerde-, de Biologisch-Dynamische- en de Ekologische landbouw.

De laatste jaren is duidelijk geworden welke effecten van de 'zoekrichtingen' hebben op deze zaken. Op dit symposium wil De Kleine Aarde die effecten nader bekijken en aanbevelingen doen voor een keuze voor morgen. Omdat overmorgen te laat kan zijn.

Het symposium 'Naar een gezonde landbouw!' vindt plaats op vrijdag 13 oktober van 10.00 - 16.00 uur. Prijs: f 125,- (studenten f 65,-). De prijs is inclusief lunch en leesmap. Aanmelden voor 6 oktober

Word vandaag donateur

Of doe De Kleine Aarde kado!

't Is de hoogste tijd om de bon op deze pagina in te vullen, als je nog geen donateur bent van De Kleine Aarde. Wie vóór 15 augustus de bon opstuurt telt voor f 35,- mee als donateur tot 1 januari 1991!

Vanaf de herfst van '89 tot en met de winter van '90 krijg je het tijdschrift zes keer in de bus, keurig afgeleverd door de postbode. Niet meer de deur uit door weer en wind, maar aan het begin van elk seizoen vind je het als kleurige verrassing op de deurmat. Ben je al donateur, doe dan iemand anders dat plezier kado. In één keer geef je zo zes presentjes weg, elk seizoen weer.

Wie nu donateur wordt van De Kleine Aarde profiteert meteen van de vele voordelen:

- Je krijgt een uitgebreid informatief welkomstpakket met een leuke attentie
- Donateurs kunnen gratis een bericht of oproep plaatsen in de rubriek 'Mensen en Mogelijkheden'
- Donateurs kunnen altijd bij De Kleine Aarde terecht met vragen over milieuvriendelijk tuinieren en gezonde voeding
- Donateurs krijgen tien procent korting op de kursussen van De Kleine Aarde
- Als donateur maak je het mede mogelijk dat De Kleine Aarde het werk aan een schone toekomst kan voortzetten.

Ik word donateur

Ja, ik geef De Kleine Aarde een donatie van f 35,- of meer en ben daarmee donateur tot 1 januari 1991. Stuur mij het Welkomstpakket en zes keer De Kleine Aarde. Ik betaal met de acceptgirokaart die u mij toestuurt.

Naam: _____

Adres: _____

Postcode: _____

Plaats: _____

Handtekening: _____

Ik doe iemand anders De Kleine Aarde kado. Stuur de acceptgirokaart naar bovenstaand adres. Stuur het Welkomstpakket en het tijdschrift naar:

Naam: _____

Adres: _____

Postcode: _____

Plaats: _____

Uitknippen en invullen (of overschrijven) en voor 15 augustus opsturen naar:

De Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel.

Regeladvertenties

Tarief f 1,50 per woord, inclusief BTW. Minimumprijs per plaatsing f 30,-. Maximaal 50 woorden. Voor brieven onder nummer f 5,- extra.

Bereken zelf de kosten van uw advertentie en stuur de betaling mee bij opgave. U kunt een giro(betaal)kaart of bankcheque ten name van De Kleine Aarde bijsluiten.

Regeladvertenties voor het Herfstnummer moeten uiterlijk 1 augustus binnen zijn!

TE KOOP

Te koop aangeboden een goed onderhouden AGA-FORNUIS. Tevens voor onderhoud en reparatie. Tel. 02230-35746

Tussen Zuidlaren en Hoogezand (Gron.) GROOT LANDHUIS, geschikt voor twee huishoudens/praktijk aan huis/etc. Beneden: 3 grote kamers- 2 keukens- bijkeuken- 2 toilet/doucheruimtes. Boven: 3 grote kamers- overloop. Info: 25 are grond- tuin met fruitbomen- vrijstaande garage- uitzicht op Zuidlaardermeer- dakisolatie- nieuwe raamkozijnen en dakbedekking. Vraagprijs f 179.500,-. Telefoon 05980-24789.

VERBOUWDE BOERDERIJ, bestaande uit 2 woningen en grote stenen schuur, allen met gas, water, electra, riolering, 5595 GB Leenderstrijp, Strijperstraat 69A en 69B. 15 km ten Z. van Eindhoven, nabij Boswachterij Leenderbos. Perceel 2720 m², grote tuin, 27 fruitbomen, vrijgelegen. School en winkel op 500 m. Vraagprijs f 485.000,-. Tel. 04906-1786.

Te koop: GROENTEZAAD van bijzondere en exotische groentes. Prima ekologisch te telen in de volle grond of platte bak. Tuinadviesburo VOTU, Radeckerstraat 58, 6661 HG Elst. Tel. 08819-76538.

Geheel gegoten TEGENSTROOMKACHELS, glad oppervlak en afgeronde hoeken. Leverbaar in 7 verschillende uitvoeringen, met of zonder eigen stijlkanaal.

Gewicht van 800 tot 2000 kg. Door gestapeld moduulsysteem geheel spanningsvrij. Bouwtijd één dag, altijd verhuisbaar. Grote asvang en glazen deuren, ook open te gebruiken. Buitenwand eventueel gemetseld. BERGKACHELS, Den Haag. 070-950842.

Ter overname aangeboden: bekend NATUURVOEDINGSRESTAURANT te Eindhoven. Brieven onder nr. RA 6903 TK, t.n.v. De Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Bostel.

Infobladen (4 A4): 'Druif en kiwi' (f 3,-), 'Klein fruit' (f 3,-), 'Stappen en het bos' (f 3,-), 'Vlinders' (f 3,-), 'Klimplanten als isolatie' (f 3,-), 'Dieren en het weer' (f 3,-). Kies 4 infobladen voor één tientje! Etiketten, 48 verschillende, zwart/wit f 7,-. Giro 5710885 t.n.v. BELLEFLEUR PRODUCTIES te Lelystad.

AGA-FORNUIS petroleumbrander. Reeds gedemonteerd. Met boiler en petroleumvat. Alles in prima staat. Leverbaar na 1/8 02157-1285.

Te koop: Een fijn KASTEELTJE, BOERDERIJTJES en enige RUINES voor zelfdoeners. Slar 82150 Rocquecor. Frankrijk. Tel. 09-33.639.525.91.

WORMKO'S WORMENMEST. Een natuurlijke meststof, geproduceerd door speciale wormen zonder chemische toevoegingen. Langwerkend en structuurverbeterend. Na overmaking van f 87,50 op girorek. 4694506 van WORMKO HILVERSUM ontvangt u 40 liter meststof franco thuis.

Te koop: monumentale WOONBOERDERIJ aan de Linge te Oosterwijk (Leerdam) met schuur, tuinkasje, moestuin, boomgaardje. 2755 m². Hal, provisiekelder, woonkeuken, woonkamer, zijkamer, opkamer, badkamer, achterhuis (ca. 170 m²) 1e verd.: atelier, 2 slaapkamers, overloop, bergingen. C.V. gaskombinatietel. Aanvaarding in overleg. Vraagprijs f 295.000,- k.k. Incl. Van den Beukel Makelaardij, Leerdam, 03451-19633.

Frankrijk: Te koop BIOLOGISCH TUINBOUWBEDRIJF 65 km. ten noorden van Toulouse. Erkend Natur et Progrès sinds 1981. Bedrijf betaande uit: 5 ha. bevoeibare grond, 3 ha. bos, 3600 m² kassen, woning, bedrijfsgebouwen en materieel. Inlichtingen: R. Loohuys-Merle-82240 Lavaurette-Septfonds. Tel. 09-33.63649697.

Voor jonge EKO/BD KUIKENS EN KIPPEN (ongesnaveld) ouderwets opgefokt, ook voeder-, drink- en legbakjes, naar

Broekhuizen's Opfokbedrijf, De Meern. Tel. 03406-61313.

Mooi gelegen BOERDERIJ in het noorden van Portugal, 18 km. van Arganil, gelegen in de bergen, 7 hectaren land met bergen en plm. 100 olijfbomen. Groot huis 70 m², kleiner huis 12 m². Prijs f 45.000,-. Tel. 020-852755.

Aangeboden: 'Partijen houtwol, cokes, bloempotten en vooroorlogse! blikjes boter, vet, etc. Tegen transportkosten uit omgeving Leiden. Tel. 070-551678.'

GEZOCHT

Zoeken gemotiveerd ECHTPAAR OF PERSOON voor overname en mogelijkheden tot verdere ontwikkeling van reformwinkel/ natuurprodukten met trouwe klantenkring in prachtige bergstreek in Z.O. Frankrijk. (Drôme) vrije vestiging. Fonds F.Frs. 165.000,- huur pand met woonhuis F.Frs. 1.050,- per maand. Tel. na 20.30 uur 09-33.75.22.09.52.

Dhyran, Vlaming, 36 jaar, zoekt BE-TAALD WERK in ekologisch bedrijf in Nederland. Liefst een bedrijf met woonst. langs de kust. Werktijden, loon en eventueel kost en inwonen samen overeen te komen. Schrijf naar Dhyran, 1e Helmerstraat 118, 1054 EH Amsterdam.

Vrouw en twee kinderen zoeken RUSTIGE PLEK (liefst a/h vaarwater) voor hun 2 mooie woonwagens. Mijn hobby's zijn houtbewerking en onze sloep. (Ben in bezit van gereedschap) Liefst in het noorden. Reakties Postbus 4189, 9701 ED Groningen

Eko-gemeenschap zoekt geïnteresseerde vegetariërs/veganisten voor uitbreiding ekologische landbouw e.a. kollektieve activiteiten in dorp aan zee met enige leegstaande huizen. 'Biokol' Kragnaes, 5960 Marstal (Aerø) Denemarken. Tel. 09-45.95.3182. Inlichtingen: M. Robles, Tel. 080-452378.

Gezocht: Gepensioneerd of VUT ECHTPAAR zonder inwonende kinderen, die ons, tijdens onze vakantie kunnen vervangen. Maand augustus uitgesloten. Kleine vrije woning aangeboden. Gratis energie. Prachtig uitzicht op zee, heel erg rustig, supermarkt in de buurt. Hond is welkom. Brieven onder nr. RA 6905 G, t.n.v. De Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Bostel.

Gevraagd: ENTHOUSIASTE MENSEN, die in Zuid-Frankrijk, 3 weken lang, aan de restauratie van een oude boerderij willen meewerken (augustus), tegen kost, inwoning en vergoeding. Tel. 020-121549.

Wij zoeken mensen, die tegen vrije kost en inwoning, ons een- of meerdere weken/dagen willen helpen bij het opknappen van onze tuin (4000 m²) Tel. 04162-3026.

Jonge vrouw van 32 jaar zoekt BETAALD WERK in een vegetarisch restaurant in het noorden of oosten van het land. Tel. 070-887536.

Wij (2 volw. 4 kinderen) zoeken een RUI-MERE (HUUR)WONING/BOERDERIJ met een stuk grond in de omgeving van Nijmegen, of andere plaats met Vrije Schoolbovenbouw. Fam. Bijl, Blaricumhof 34, 6843 CV Arnhem. Tel. 085-811132.

TE HUUR/VAKANTIE

OVERNACHTINGSMOGELIJKHEID in grensdorp in Achterhoek. Op basis van volwaardige voeding. Indien gewenst vlees. Bekend met Moermandiet. Logies-ontbijt, half of volpension. Rolstoeltoegankelijk. Tel. 08356-83361.

DE BERGENSE NATUUREDUKATIE WEEK wordt gehouden van 6 t/m 12 augustus op het landgoed 't Oude Hof van Volkshogeschool Bergen (NH). U stelt per dag uw eigen programma samen uit de volgende activiteiten: - Gezonde voeding; Noordhollands landschap; Veldbiologie en bodem; Tekenen en schilderen in de natuur; Duinen; Landbouw en milieu; Eilandspolder. (apart kinderprogramma) Bel voor informatie: 02208- 94541.

Te huur: RUIJ CHALET (6 slaapplekken) in Alpes Maritimes op 1100 m. hoogte. Nog vrij van 12/6-2/7 voor f 450,- p.w. incl. en van 28/8-10/9 voor f 500,- p.w. incl. en van 25/9-31/10 voor f 400,- p.w. incl. Informatie tel. 020-278679.

Romantische Achterhoek, Omgeving Zelh. Knus verzorgd VAKANTIEHUISJE. Alle comfort, 4-6 pers. 2 p. min 10%. Foto, teken- schilderles mogelijk tel. 05753-1449.

Vakantie op ERVE HESSELINK in WINTERSWIJK (Achterhoek) Veel bos-, fiets- en wandelpaden. Nabij recreatiemeer. LOGIES + ONTBIJT in apart deel. Goed verzorgde SVR MINI-CAMPING. Vraag folder aan!. Tel. 05432-410.

Recreatie rijden met plezier, dat kan bij Stal Gladur in de prachtige bossen van Dwingeloo Dr. op makke IJslanse paarden geschikt voor alle leeftijden. Volop vakantie-onderkomen vlakbij. Tel. 05219-7353.

Geen commerciële camping, maar een landgoed dat gastvrij wordt aangeboden

aan serieuze natuurvrienden. Rust, schoonheid en alle ruimte. Zeer primitief campen in Castilla (centrum Spanje) in de buurt van Avila. Warm en helder weer. Schaduw van olijf- en pijnbomen. Voor inlichtingen kunt u bellen: H. Bruckmayer, Tel. 075-176437 's avonds en in het weekend.

Herberg 'DE GOEDE IERDE'. Aan prachtige fiets- en kanoroute. Pension vanaf f 20,-. Ook ideaal voor groepen, werkweek, reünie ed. plm. 22 bedden. Tevens minikamping en kanoverhuur. Friese boerderij bij Bolsward. Tel. 02157-2752.

FIETSBUSSEN, HET KOMPLETE AANBOD. Met de fietsbus naar Skandinavië, Oost Europa, Oostenrijk, Engeland, Frankrijk, Spanje of Italië. Het complete aanbod vindt u in onze brochure. De Fietsvakantiewinkel is het centrale boekingsadres voor uw fietsvakantie. Fietskaarten en reisgidsen? Een andere specialisatie. Kom langs voor informatie of bel voor de brochure. FIETSVAKANTIEWINKEL, Jan de Bakkerstraat 14, 3441 EE Woerden. Tel. 03480/21844 (di t/m zat.)

HOUTE WAMBUIS voor trekkers of groepen nabij natuurgebied 'De Kil' in de Bommerwaard, f 12,- p.p.p.n., Waaldijk 61, Hurwenen. Tel. 04182-1663.

Geniet van zon, zuivere lucht en helder bergwater in ons eenvoudig 4 à 5 persoons CAMPAGNAHUISJE in Montalto, nabij San Remo te ITALIE. Geitemelkprodukten, biol. groenten en volkorenbrood verkrijgbaar. Vanaf midden aug. tot eind oktober kunt u voor f 300,- p.w. onze gast zijn. Tel. 038-220911.

Texel te huur: HUISJE in stolpboerderij, alles begane grond, vrij uitzicht, bij bos, zee en natuurreservaat. Tel. 02220-19304.

Te huur in Diepenheim (Ov) voor natuur-, rust- en stilte- liefhebbers 4-6 pers. VAKANTIEHUIS; stromend water, gashaard, t.v., koelkast, garage (met fietsen), op geheel vrije grond. Prijs; f 300,- p. week, f 100,- p. lang weekend, gedurende het hele jaar. Tel. 020-99.78.41.

Te Huur: ruime rustige 3-persoonskamer met ontbijt f 27,- p.p.p.d. (natuurvoeding veg.) 5 min. van STRAND aan rand van DUINEN. Tel. 01719-19557.

Te huur in Sevenum N.L. RUSTIEK APARTEMENT, 2-6 pers. cv, op oude boerderij in bosrijke omgeving. Voldoende recreatie mogelijk in omgeving. Eigen natuurtuin met dierenweide en speeltoestellen. Inlichtingen: 04767-2790.

Te huur in september: HUIS tussen Moissac en Cahors. Rustige plek, buiten dorp. f 225,- per week, 4/5 personen. Tel. 09-33-63957261.

Kampeerbewijsterrein 'DE HEENSE AKKER'. Voor wie wil rekreëren in een natuurlijke omgeving. Puur genieten van het weidse West-Brabantse landschap. Tevens kano-, fiets en bolderwagenverhuur. Ook verkoop van bolderwagens. Bel voor onze folder 01676-2621.

Te huur omgeving Dalfsum-Staphorst, zeer rustig gelegen 4 pers. VAKANTIEHUIS, met 2 slaapkamers, voorzien van alle comfort, landelijk bij boerderij, bossen en water of fietsafstand. Tel. 05295-514.

Vakantie op boerderij in Z.W. Frankrijk, VRIJSTAAND HUISJE in zeer rustige omgeving, groot meer op 4 km afstand, vele onbespoten produkten van eigen grond. Wij wonen op 1 uur afstand van oceaan en 1 uur afstand van Pyreneeën. Tel. 09-33-5844.8928.

Achterhoek, Erve Veldink: monumentale boerderij op prachtige plek. VAKANTIEWEKEN: Klei-raku / tekenen-schilderen / acrobatiek / dansexpressie. Fijne sfeer, prima vegetarische verzorging!. Folder 05456-1448. Tevens te huur: GROEPSACCOMODATIE ± 15 pers.) en appartement.

GRENDOVERSCHRIJDENDE FIETSRROUTE. Inclusief: 1 overnachting, lunchpakket, vegetarische maaltijd, ontbijt, (desgewenst vlees), fietsuur. Vanaf f 70,- p.p. Tel. 08356-83361. Restaurant voor volwaardige voeding. F.B. Deurvorststraat 38, 7071 BJ Uift.

KURSUSSEN

AALDEN (Drente) 15-21 juli DYNAMISCHE ZOMERWEEK, met TAROT, massage, Gestalt, lichaamswerk. Werken aan eigen groeiprocessen in prachtige omgeving met bos, ven en kruidentuin. Vegetarische keuken. Leiding Tieke Scheffer en Deva Keyzer. Vraag de uitgebreide FOLDER, Gezondheidscentrum Bos en Lommer, Shackletonstraat 2, 1056 RM Amsterdam. Bel of schrijf 020-164942 buiten kantooruren 020-223249.

DIVERSEN

GRONDONDERZOEK met alternatief bemestingsadvies. Gifrest- en milieuonderzoek. Voor meer informatie CBB Deventer, Postbus 807, 7400 AV Deventer. Tel. 05700-20500. Vraag een monsternamepakketje aan. Voor hen die cursussen geven in biologisch tuinieren kunnen gratis een Handleiding Bij Het Grondonderzoek aanvragen.

We moeten het (weer) zelf doen...

**'PMB' van De Kleine Aarde belooft lastenverlaging van f 5.000,-
Stuur een briefkaart naar de nieuwe milieuminister!**

Voorlopig kunnen we de zorg voor een schoner milieu niet overlaten aan het kabinet. We moeten het (weer) zelf doen. Op 3 mei, de dag na de val van het kabinet, presenteerde De Kleine Aarde daarom het Persoonlijk Milieu Beleidsplan (PMB), waarmee iedereen vandaag aan de slag kan. Maak het zelf compleet!

De financiering van het plan is rond en te voorzien valt dat het voor de burger een flinke lastenverlichting zal betekenen.

Veel van de genoemde maatregelen zullen besparen, terwijl die opbrengst slechts voor een klein deel besteed hoeft te worden aan investeringen als isolatie, repareren de lampen en dergelijke.

Een grote besparing vloeit voort uit het weglaten van vlees in de maaltijd. Het gemiddelde huishouden gaf hieraan in 1988 f 1.415,- uit. (Cijfers CBS)

Ook het afschaffen van de auto kan een grote bijdrage leveren aan de financiering van het PMB. In sommige gevallen tot f 4.800,- per jaar, rekening houdend met de extra kosten voor openbaar vervoer.

Het gebruik van verse groenten (groenten van het seizoen) is eveneens zowel uit economisch als uit milieuoogpunt de juiste keus.

Energiebesparing zal de komende tijd weer aantrekkelijker worden, nu de gas-

prijs weer omhoog gaat. Wie tijdig maatregelen neemt investeert in een hoge opbrengst later.

De verwerking van afval zal een steeds groter probleem worden en daarmee een kostbare zaak. Afvalscheiding aan de bron geeft in bepaalde gemeentes (die het reinigingsrecht heffen via de prijs van de vuilniszak) nu al besparing.

Tegenover de besparing staan extra kosten, doordat milieuvriendelijke produkten wat duurder zijn - de prijs van een schoon milieu. Per saldo moet een lastenverlichting van f 5.000,- echter zondermeer haalbaar worden geacht.

Buiten beschouwing is hierbij nog gelaten het gezondheidsaspect en het comfort dat een milieuvriendelijke leefwijze biedt. Ekologische voeding is gezonder. Energiebesparing door isolatie geeft een behaaglijker woning. Het openbaar vervoer verlost ons van problemen als wachten in de file, parkeerproblemen en uitlaatgassen.

Hardhout

Hoewel Japan zelf voor tweederde bedekt is met bos, is dit land de belangrijkste importeur van tropisch hout ter wereld. Dit blijkt uit een onderzoek van het Wereld Natuurfonds.

Volgens dit fonds komt driekwart van het door Japan ingevoerde hardhout van het eiland Borneo, waar het een rechtstreekse bedreiging vormt voor één van de rijkste regenwouden ter wereld. Ook de bewoners van deze wouden raken door het verdwijnen ervan uiteraard in de knel.

Een groot deel van dit kostbare hout krijgt in Japan een wegwerp-bestemming. Zo verdwijnt jaarlijks twee miljoen kubieke meter ervan in bekistingen voor de bouw.

Kursus Alternatieve Landbouw

In het najaar van 1989 geeft de Middelbare Agrarische School te Boxtel een cursus alternatieve landbouw, voor mensen die werkzaam zijn in de landbouw. Al eerder was alternatieve landbouw opgenomen in het lessenpakket voor de leerlingen van het tweede jaar.

Het is een cursus van tien dagen, wekelijks een dag. Veel aandacht is besteed aan ecologie, als uitgangspunt voor de biologische landbouw. Bodem en bemesting neemt ook een belangrijke plaats in. Verschillende bedrijfstakken als veehouderij, tuinbouw, fruitteelt en kippenhouderij worden kort behandeld. Ook exkursies naar bedrijven zijn in het programma opgenomen. Tot slot: praktische verwerking van graan, zuivel en fruit.

Begin 1990 is er een cursus ecologische veehouderij, zoals die een paar maal in Zwolle is geweest.

Informatie: MAS, Postbus 314, 5280 AH Boxtel. Telefoon 04116-83333.

'Lege Knip' toch gevuld

Fries Kringloopcentrum vijf jaar

Als je helemaal geen geld verdient of helemaal opnieuw moet beginnen, kun je er terecht voor bijna niets. Een compleet herenpak voor een tientje, een wasmachine voor 45 gulden of een fauteuil voor 25.

Maarten van Dullemen

Op 18 maart bestond het kringloopproject 'De Lege Knip' in Heerenveen vijf jaar.

Vrijwilligers halen nog goede tweedehands spullen op bij de Heerenveense burgerij en verkopen die in twee eigen winkels.

„Nog goedkoper kan niet”, zegt één van hen, *Anno Bouwhuis*. „Dan zou alles door handelaren worden opgekocht”.

In hetzelfde pand zit nog een ander initiatief: *Het Ritselproject*. Dat houdt zich bezig met het bij de fabriek ophalen van industriële afvalpartijen als rollen behang, textiel, touw, blik, doppen en houtresten. Die spullen zijn gratis beschikbaar voor scholen, clubhuizen en andere instellingen waar men creatief met materiaal bezig is, maar die het geld missen om het zelf aan te schaffen.

Winst voor Derde Wereld

Het klinkt gek, maar ondanks de lage prijzen houdt 'De Lege Knip' nog geld over. En omdat men niet loonvormend wil worden, stelde het project f 9000,- van de 'winst' ter beschikking aan goede doelen in de Derde Wereld. Dat gebeurde tijdens de lustrumviering met tentoonstelling, receptie, poppenkast en ballonnen.

De Heerenveense wethouder van milieu - die dezelfde middag spitsroeden had moeten lopen tijdens een forum over het milieubeleid van de gemeente - overhandigde twee gebeeldhouwde zeehondjes aan de organisatoren. „Dat is wat ik het belangrijkste vind”, zegt *Hepke Taekema*. „We hebben geen betaald werk, maar we vervullen toch een nuttige maatschappelijke rol. De één krijgt een Oscar, bij mij komt die zeehond boven de televisie.”

De Lege Knip en Het Ritselproject, Dubbele Regel 16-18, 8441 AP Heerenveen. Telefoon 05130-20930.

Het Persoonlijk Milieu Beleidsplan

Dit plan van De Kleine Aarde is geen alternatief voor het Nationaal Milieubeleidsplan (NMP), maar hiermee kan iedereen in ieder geval alvast aan de slag. Wacht niet tot het kabinet klaar is!

1 Ekologische voeding

Kies produkten die u drie maal daags nodig hebt - voeding! - uit de milieuvriendelijke landbouw. Deze ekologische produkten zijn zonder schadelijke bestrijdingsmiddelen en zonder kunstmest geproduceerd.

2 Verse waar

Koop zoveel mogelijk verse produkten zonder allerlei onnodige verpakking en niet uit de gestookte kas. Dat spaart energie en grondstoffen. Als u een enkele keer voorbewerkte produkten kiest, geef dan de voorkeur aan de glazen (statiegeld)verpakking boven diepvries-produkten en blikverpakking. Dat scheelt weer heel wat energie.

3 Minder vlees

Eet minder vlees en andere dierlijke produkten. In heel Europa eten we bijna drie keer meer van deze produkten dan goed is voor onze gezondheid. En tegelijk is de dierlijke produktie een grote belasting voor het milieu, hier en via veevoer - in de Derde Wereld. Ook de vernietiging van het tropisch oerwoud hangt ermee samen.

4 Spaar energie

Spaar energie, thuis en op uw werk. Isolatie, dubbele beglazing, besparingslampen en tijdig de lampen uitdoen, het helpt allemaal mee, eenvoudig maar zeer effectief. Een TL-lamp mag altijd uit, al gaat u maar voor een paar minuten weg. Dat het beter zou zijn ze te laten branden is een fabeltje.

5 Reis met trein, bus en fiets

Laat de auto staan en pak de bus of trein. En als u voor de afstanden tot 5 à 7 kilometer de fiets zou pakken, is dat voor het milieu nog veel beter. En u

verdient er zelf ook geld mee: in twee jaar tijd zeker f 1000,- aan uitgespaarde brandstof. Beperk het aantal kilometers in de vakantie, tenzij u de fiets pakt. Vooral vliegen is zeer nadelig voor mens en milieu.

6 Milieuvriendelijke produkten

Gebruik milieuvriendelijke produkten: ze zijn er al volop, maar nog niet altijd liggen ze vooraan in de schappen: de biologische koffie Organico, waterverdundbare en andere milieuvriendelijker verven, de zeepwasmiddelen (nog beter dan alleen fosfaatvrij!).

7 Geen schadelijke produkten

Vermijd schadelijke produkten als batterijen, chemicaliën, PVC (gevaarlijk plastic), asbest en dergelijke. Lever ze in elk geval apart in bij de gemeente.

8 Hergebruik van 'afval'

Houd 'afval' apart, zodat grondstoffen hergebruikt kunnen worden: papier, glas, organisch materiaal (kompost), textiel, hout en metalen. Negentig procent van het 'afval' komt voor hergebruik in aanmerking.

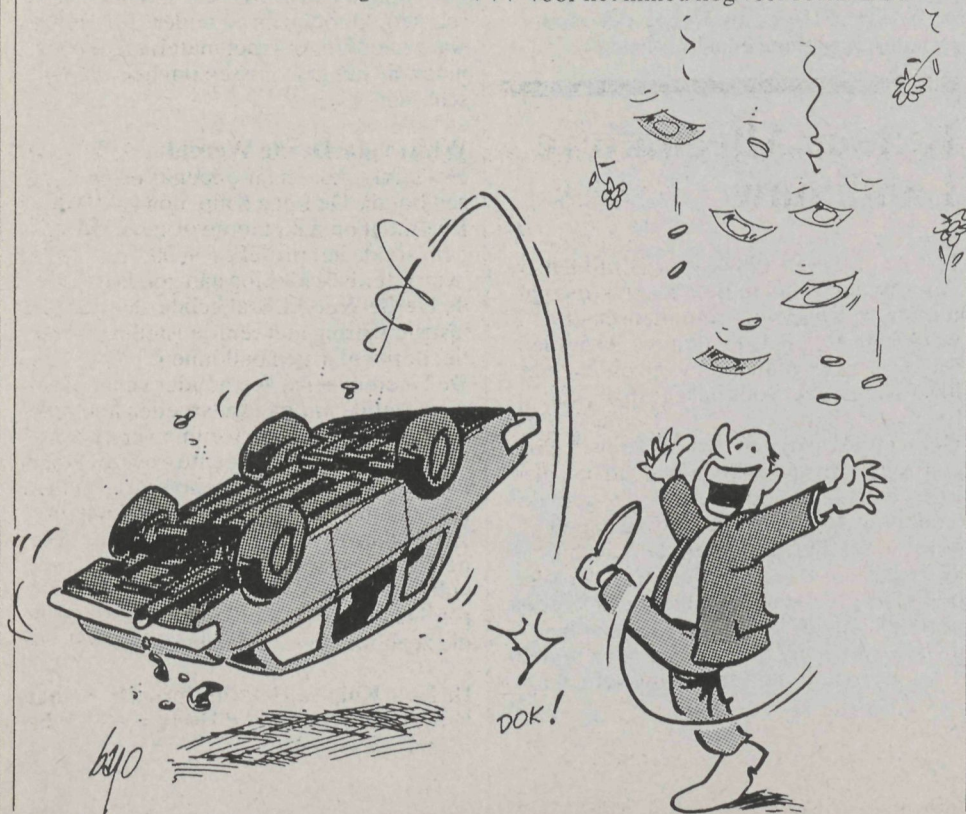
9 Schone politiek

Stimuleer ambtenaren en politici meer te doen voor een gezond milieu. Geef uw steun straks aan die partijen die niet alleen mooie woorden vuil maken over natuur en milieu. Meer dan ooit geldt: Aan de vruchten leert men de (onbespoten) boom kennen...

10 Mijn eigen idee

Doe iets!

De Kleine Aarde roept iedereen die het milieu een warm hart toedraagt op iets te doen met het persoonlijk milieubeleidsplan. Voer het om te beginnen zelf uit. Geef het zoveel mogelijk bekendheid. Kopieer het, hang het op, deel het uit, stuur het vrienden en bekenden toe. En bedenk zelf punt tien. Schrijf dat op een briefkaart en stuur die naar De Kleine Aarde. De nieuwe minister van milieu krijgt de binnengekomen reacties te zijner tijd aangeboden. De Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel.

Wind wint wel, maar niet kleinschalig

Besparen geeft nog steeds de meeste winst

Windenergie beleeft in Nederland een voorzichtige herleving. Was er in de jaren zeventig vooral belangstelling voor kleinschalige opwekking voor individuele huishoudens of bedrijven, thans worden de meeste windturbines geplaatst in meer grootschalige windparken.

Henk Schilperoort

De energiebedrijven, die het hardst beweren dat de wind niet substantieel aan onze energievoorziening kan bijdragen, zijn ironisch genoeg de grootste financiers. Momenteel hebben zij gezamenlijk ongeveer vijftien megawatt vermogen geplaatst, maar dat betekent nog niet dat al die molens ook stroom produceren. Het windpark van de IJsselmij bij Urk (7,5 MW) draait boven verwachting. De rest is meer kwakkelen, vooral het prestigieuze windpretpark *Aeolus* bij Sexbierum.

Daarnaast hebben de partikuliere *windmolenkoöperaties* tot nu toe negen molens gerealiseerd, allemaal Lagerweij's van 75 kW, die redelijk tot zeer goed produceren, al naar gelang het windaanbod.

Enkele banken hebben grote subsidiebedragen geclaimd voor het opzetten van eigen windparken, maar daarvan is tot nu toe nog maar weinig gerealiseerd.

Windstroom is nog steeds niet goedkoop omdat de molens technisch erg ingewikkeld en - mede door de kleine produktie - erg duur zijn. Juist kleine molens zijn naar verhouding extra duur: de *Zwaluw* en de *Panda* op De Kleine Aarde kosten per kilowatt opgesteld vermogen tien keer meer dan de Lagerweij van 75 kW.

Gezien het feit dat de molen-technologie pas tien jaar oud is en de technische komplikaties die erbij optreden, is het niet verwonderlijk dat de molens nog niet altijd optimaal draaien. Om echter op grond van huidige mislukkingen te konkluderen dat windenergie onbetrouwbaar is, staat gelijk aan in 1910 voorspellen dat het vliegtuig nooit een veilig vervoermiddel zal worden (hoewel dat soms waar lijkt te zijn).

Denemarken

In Denemarken, waar de molens wel in grote series geproduceerd worden, staan nu zo'n 1100 molens met een totaal vermogen van 150 MW, tegen 25 MW in Nederland. De prijs van windstroom is in Denemarken ongesubsidieerd (!) al bijna ge-

daald tot die van kolenstroom. De verwachting is zelfs dat windstroom volgend jaar goedkoper zal zijn!

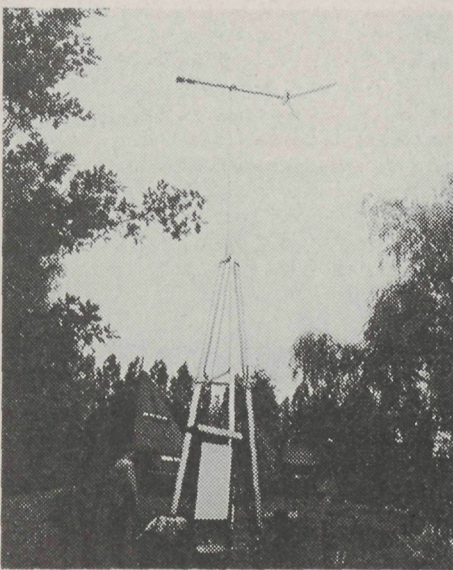
In Nederland vormt juist de hoge prijs nog een beletsel voor het definitief doorbreken van duurzame energie. Hierbij moet ik wel opmerken dat die prijsvergelijking niet eerlijk is. Een windmolen veroorzaakt geen zure regen en draagt niet bij aan het broeikaseffect. Deze milieukosten worden niet in de prijs van konventionele energie meegenomen. Was dat wel zo - er zijn steeds betere modellen om die schade te berekenen - dan werd dat plaatje al gauw anders.

Volgens een Duitse studie (in 'Duurzame Energie' nr 4/1988) komen de prijzen dan ongeveer gelijk te liggen of in het voordeel van windenergie. Ook in Denemarken draaien de molens nu hoofdzakelijk in grote windparken, beheerd door partikuliere koöperaties en energiebedrijven.

Klein beginnen

Aangezien we in Nederland veel minder ruimte hebben om molens te plaatsen zullen we hier molens moeten ontwikkelen die niet alleen een groter vermogen hebben, maar ook meer stroom produceren. De huidige grens ligt nog bij 250 tot 300 kW. Het streven van de Nederlandse regering is 1000 MW windenergie in het jaar 2000, dus over elf jaar. Daarvoor zouden er 3300 molens moeten komen. Het is de

■ De 'Zwaluw 5' op De Kleine Aarde

vraag of die ruimte er is. De oplossing op lange termijn zal dan toch bestaan uit megawattmolens.

Ik wil er echter niet voor pleiten om de huidige 'kleine' molens te vergeten en meteen grotere te plaatsen. Veel van de technische problemen die we nu met molens hebben worden juist veroorzaakt door het veel te snel opschalen. De Denen tonen aan dat juist via de geleidelijke weg aardige successen te boeken zijn.

Zonnecellen

Voor kleinschalige energie zijn zonneboilers en -cellen veel geschikter. Vooral de cellen zullen de komende tien jaar bij toenemend rendement fors goedkoper worden, mogelijk negentig procent.

Voor windmolens zijn die sterke prijsdalingen niet waarschijnlijk. Zonnepanelen zijn gemakkelijk op de daken in te bouwen en hebben geen bekende nadelige gevolgen voor het milieu, afgezien van de produktiefase.

Efficiënter

Zon en wind kunnen samen in de toekomst zo'n dertig tot veertig procent bijdragen aan onze energievoorziening, mits we efficiënter met die energie om leren gaan. Besparen dus. En die trend is er helaas nog niet, integendeel. Het energieverbruik per hoofd ligt voor Nederland op drie keer het wereldgemiddelde. Sinds 1973 is er wel bespaard op het aardgasverbruik voor verwarming, maar het elektriciteitsverbruik is gestegen. Het verbruik voor transport, onze heilige auto, ging zelfs met veertig procent omhoog! Willen we de vernietiging van ons milieu keren, dan zal er eerst een frisse wind door ons energieverbruik moeten waaien.

Alle informatie over duurzame energie: tijdschrift 'Duurzame Energie', Postbus 19259, 3501 DG Utrecht. 030-734701. Vereniging ODE, Postbus 750, 3500 AT Utrecht, 030-734422. Geeft ook informatie over deelname aan windmolenkoöperaties. 'Grijp de wind', handleiding voor molenzelfbouwers, uitgave De Kleine Aarde. Het boek is een beetje gedateerd, maar geeft een goed beeld van wat erbij komt kijken als je zelf een molen wilt bouwen. Fons de Beer: 'Wind bouw werk 1', uitgave ODE, Utrecht. Bouw zelf de Panda of Kleine Beer. Voor gevorderden met twee rechterhanden.

Van druiven tot rijst

Biologische wijn in meer dan honderd soorten

Wie een biologische wijn zoekt, vindt in de natuurvoedingszaken een royaal aanbod. In de rekken staan de klassieke druivenwijnen, maar ook een steeds uitgebreider assortiment Hollandse vruchtenwijnen. En wat te denken van specialiteiten als de Japanse saké of honingwijn?

Aemilia de Koningh

De meeste ruimte in de winkels nemen nog steeds de druivenwijnen uit Frankrijk in. Maar daarnaast vind je wijn van rabarber, kersen, sleedoornbessen of pruimen. Wijn kun je, zo lijkt het, van bijna alles maken: van druiven tot peterselie en kamperfoelie. De Franse wijnen zijn voorzien van opschriften als 'Production de l'agriculture biologique méthode Lemaire-Boucher' en uiteraard de vermelding dat ze zonder chemische toevoegingen zijn bereid. De importeur voor Nederland, *Château Prodor* uit Lelystad heeft zich met deze wijnen faam verworven. Een folder meldt meer dan honderd biologische varianten.

De goedkoopste, *Albaric*, wordt aangeprezen als een rode, droge en volle landwijn die jong gedronken moet worden en „goed is voor de gerechten van alle dag.” Voor f 7,50 proefden wij deze fruitige, lichtrode wijn. Ook „een stevige, rode droge landwijn van Cabernet-Sauvignon-druiven” mocht er wezen. De prijs van deze 'Domaine de Malaric' van f 8,95 proef je eraan af, zeker als je doorgaans goedkopere wijn drinkt. De druiven zijn gekweekt op een bodem die met zee-algen is verrijkt.

'Zeldzaam harmonisch'

Behalve Franse Bordeaux, Beaujolais en Bourgogne voor prijzen tussen de tien en dertig gulden, brengt Prodor ook Duitse, Spaanse en Italiaanse wijnen op de markt. Dan is er nog de specialiteit *Château Prodor Bisschopswijn* op basis van een eigen recept van kruiden en specerijen. Deze wijn is geschikt als aperitief. Het duurste produkt: een 'Vieil Armagnac' uit 1962 met een „zeldzame harmonie van kracht, aroma en souplesse”, een fles cognac voor f 165,-

Skylge-Cranberrywijn, afkomstig van de duinvalleien op Terschelling, is de enige Hollandse wijn die Prodor verkoopt. Specialist in biologische wijnen van eigen vaderlandse bodem is *Holland Natuurwijnen* uit Rotterdam. Die biedt rabarber-, appel- en kersenwijn aan: de rosé, de witte en de rode wijn van het huis. De flessen zijn voorzien van een artistiek etiket, het

EKO-merk en sinds kort ook het SKAL-keur. Helaas zijn deze wijnen nog lang niet overal verkrijgbaar.

Verrassend is dat de rabarberwijn precies smaakt als een echte rosé van druiven, maar dat de rabarbersmaak toch onmiskenbaar aanwezig is. Heel apart! Koel drinken op een warme zomeravond.

Stinzewijnen

De kersenwijn, het best lopende produkt van de firma, is een volle, rode, droge wijn waarin je de kersen duidelijk proeft. Bestel op kamertemperatuur drinken, dan komt de smaak het beste uit. Verder is er de appelwijn voor bij (en door) kaasgerechten. Een fles van 0,375 liter kost ongeveer f 5,- en van driekwart liter f 10,-.

Exklusiever nog zijn de appel- en kersen-champénoises, die op f 17,95 en f 24,95 komen. Een geliefde wijn is de rosé-rabarberchampagne van Holland Natuurwijnen (f 16,95).

Op de Boerenmarkt in Amsterdam kan de bezoeker de wijn uit Rotterdam ('Grand Cru Hollandais') proeven. Aan de overkant staat Friese wijn te koop. De rodebessenwijn van *De Hagen* smaakt ook goed. Hij is fris-zoet. De bramen- sleedoornbessenwijn vindt de verkoper het beste. Dr.

Biologische vruchtenwijnmakerij

Bart Kuiper verwerkt in de wijnen van *De Hagen* fruit van eigen boomgaard in Haulerwijk. Ook de pruimen- en andere soorten wijnen van de *Flearstins* uit dezelfde provincie staan erbij. Stinzen waren in de middeleeuwen versterkte boerderijen of landhuizen. Een halve fles komt op om en nabij de vijf en een hele fles op tien gulden.

Honingwijn: een godendrank

In de natuurvoedingszaken in Amsterdam zijn tal van 'Prodor Vins' en in mindere mate Holland Natuurwijnen te koop, maar bovengenoemde Friese wijnen nauwelijks. In *De Belly* is wel een niet-biologische Portugese witte wijn aanwezig, de door de SOS-Wereldhandel geïmporteerde *Vinho Alpiarca*. „Hij is lekker en betaalbaar,” zegt de verkoopster nuchter.

Het valt op dat werkelijk elke natuurvoedingszaak wel Mede Honingwijn van *De Rit* uit Zoelen heeft staan. Volgens de producent een 'godendrank' die de Grieken en Germanen al nuttigden. Deze wijn - geperst appelsap dat met honing tot gisten wordt gebracht en rijpt in eikehouten vaten - wordt als aperitief of als slaapmutsje aanbevolen. Doet qua smaak nog het meest denken aan *cream sherry*, maar dan zachter en minder zoet dan je zou verwachten.

Fertilia importeert ook een wijn, de *Château Chavignac* (f 10,95) en *De Wijnhoeve* in Rumpt, een plaatsje in de buurt van Geldermalsen, levert Betuwse vruchtenwijnen die wij echter nergens aantreffen.

Japanse wijn uit Alkmaar

Sommige winkeliers importeren zelf biologische wijn. *Remmo Jegersma* in Amsterdam voert twee Italiaanse witte wijnen in: *De Barbara del Monferrato* en de *Grignolino del Monferrato*. De wijngaard waar ze vandaan komen, ligt op een terrein dat sinds 1800 op natuurlijke wijze wordt bewerkt. „Drie uur vantevoren openen. Of decanteren (in een karaf doen),” meldt het etiket. Prijs: f 16,95.

Tot slot van deze niet uitputtende opsomming noemen we de *saké*, Japanse rijst-wijn. Hij wordt onder andere voor *Fertilia* in Alkmaar bereid op basis van volkorenrijst. Het is een prijzige fles (om en nabij de dertig gulden) maar het is „de lekkerste alcohol drank die ik ken,” zegt de verkoopster van een Mannazaak. Je drinkt het warm in heel kleine glaasjes.

Een wijnkelder aan de Maaskade

Rabarber-, appel- en kersenwijn uit eigen land

Jook Aartsen en Louise Holland rijden rond in een hergebruik-ziekenwagen en exploiteren achter een brede deur aan de statige Rotterdamse Maaskade een heuse wijnkelder en dito proeverij. In de donkere ruimte hangt een geur van alcohol en eikehout. Kaarslicht maakt de sfeer compleet.

Aemilia de Koningh

In de eikehouten vaten rijpt rabarber-, appel- en kersenwijn van hoofdzakelijk Hollandse bodem en makelij. De Holland Natuurwijnen zijn ontwikkeld na jarenlang uitproberen en voorbereiden.

De rondleiding begint bij de fruitpers. Het aangeleverde fruit wordt hier na het schoonmaken geperst. Het sap wordt daarna overgeplaatst in een kunststof gistingstank, een proces dat twee maanden duurt. Dan heb je troebele wijn met elf procent alcohol.

Omdat de eigenaresses van Holland Natuurwijnen geen grammetje sulfiet in hun wijn doen, moet het rijpen beslist een jaar duren. Zo nu en dan vindt overheveling van de drank plaats, om het bezinksel eruit te halen. Dit geschiedt in de prachtige ei-

kehouten vaten, die langs de wand staan opgesteld. „We hebben voor die vaten gekozen om een optimaal bouquet en een speciale, wat harsachtige smaak te verkrijgen,” zegt Jook.

De vaten namen Jook Aartsen en Louise Holland van grote wijnboeren uit naburige landen over. Elk heeft een eigen geschiedenis. De boeren komen op leeftijd en doen het vat weg dat ze ooit als huwelijks-geschenk kregen. Grote wijnboeren werken liever met roestvrij stalen en zelfs betonnen vaten.

Vier seizoenen

„De deurtjes gaan maar eenmaal per jaar open om de oude wijn eruit te halen en nieuwe erin te doen,” zegt Jook. Het onderhoud van de eikehouten vaten kost veel werk. Verder is het oppassen geblazen:

„Als de temperatuur in de kelder te laag wordt, krimpt het hout en gaan de vaten kieren. En dus lekken.” In de kleinere modellen gaat 600 liter wijn, in de grotere 1200 tot 2000 liter.

„We hebben vier seizoenen,” vertelt Jook. „In de lente komt er tien ton rabarber binnen, in de zomer tien ton kersen en in de

herfst vijftien ton appels. 's Winters houden we ons bezig met champagne want dat moet 'gedraaid' worden, een tijdrovend karwei.” De champénoises worden bereid volgens de 'méthode champénoise', met hergisting op de fles. Het bezinksel wordt door bevrozing van het vocht in de fles-hals uit de fles gewerkt.

Holland Natuurwijnen zijn heel bijzonder en gezond. De rabarberwijn is goed voor de vrouw in de overgang, weet Louise Holland, „omdat niet-gekookte rabarber een gunstige invloed op de hormoonhuishouding heeft.” De kersenwijn is goed voor wie aan bloedarmoede lijdt.

Alleen fruit met Eko-merk

Het bedrijf bestaat nu drie jaar. Het is keihard werken geblazen. „Soms denk ik wel eens dat wij veel te idealistisch zijn,” verzucht Jook Aartsen. „Als je ziet hoeveel moeite we moeten doen om maar geen sulfiet in de wijn te hoeven stoppen! Dat betekent alles heel goed schoonhouden en de wijn verplicht een jaar laten rijpen in de vaten om ongewenste nagisting op de fles te voorkomen. Het kost enorm veel tijd en geld en een fles wordt er een stuk duurder door.”

Ook de aanschaf van biologisch fruit is niet goedkoop, „altijd met de garantie van het Eko-merk” en uit Holland of België afkomstig, zegt Louise.

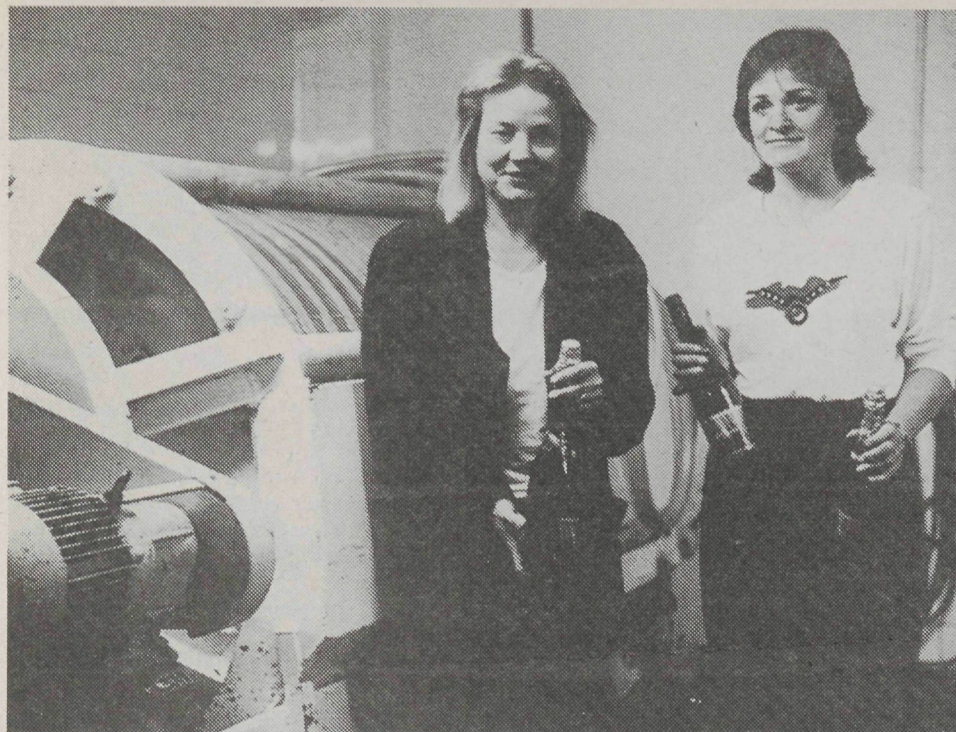
Jook Aartsen: „Ons doel is zo dicht mogelijk het traditionele druivenprocédé te benaderen. Voor peterseliwijn moet je water, suiker en zuren toevoegen. Dat is een ander principe. Wij voegen wel suiker toe, maar dat vergist.

Zowel wijn van druiven als van vruchten wordt veelal *gechaptaliseerd*, aangezet met suiker, al naar gelang er door de zon al vruchtensuikers gevormd zijn. Doel is het alcoholpercentage ieder jaar gelijk te houden. Vlierbessenwijn wordt vaak zoet gemaakt. Wij zijn nu bezig met een droge vlierbessenwijn. Onze wijnen hebben geen zoete nasmaak, maar vooral een droge smaak. De suiker is helemaal uitgegist.” De appel- en rabarberwijn zijn vijf à zeven jaar houdbaar, de kersenwijn twintig jaar. Soms komen de wijnmaaksters ongewenst met een partij azijn te zitten, vanwege de afwezigheid van sulfiet.

Louise Holland en Jook Aartsen kwamen jaren geleden op het idee om vruchtenwijn te gaan maken. Zelf spreken ze liever van fruitwijnen om zo te benadrukken

■ Elk vat heeft zijn eigen geschiedenis

■ Louise Holland en Jook Aartsen

dat het om echte wijn gaat die kan concurreren met Franse en Duitse wijn. Nadat ze bij iemand een glas wijn hadden gedronken die niet van druiven was gemaakt, raakten ze enthousiast en gingen thuis allerlei wijnen maken.

„Toen hebben we bekeken of het ook een beetje commercieel kon.” Door stages bij professionele wijnmakers leerden ze de kneepjes van het vak.

Ter versterking van het imago van de gemeente Rotterdam en voor bijzondere gelegenheden zijn de Holland Natuurwijnen al regelmatig ingezet. Momenteel streven de wijnmaaksters een grotere bekendheid bij het publiek na en een uitbreiding van het assortiment. „Je probeert wel eens wat met een bes of een braam,” vertelt Jook,

„en ik experimenteer momenteel met toevoegen van kruiden om ook een minder droge kersenwijn te kunnen aanbieden. Daar is vraag naar.” Ook met biologische druiven uit het zuiden en met sherry en port zijn experimenten gaande. Past wijn in de ekologische gedachtegang? Is het niet een luxe-product? Louise Holland: „Luxe? Daar staan de natuurvoedingswinkels tegenwoordig toch al voor de helft mee vol!” Jook Aartsen vult aan: „Een glaasje wijn ontspant, is gezellig. Daar komen de klanten steeds meer achter. Het idee dat onze wijn van fruit van dicht bij wordt gemaakt spreekt velen aan.”

Holland Natuurwijnen, Maaskade 125, 3071 NK Rotterdam. Telefoon 010-4334171 of 4603120.

Perziken in Kersenwijn

4 grote perziken
½ liter kersenwijn
80 g suiker
½ kaneelstokje
1 eetlepel cognac

Begiet de perziken met heet water en laat ze even staan. Schil, halveer en ontpit ze. Breng de kersenwijn met suiker en kaneel aan de kook. Doe de perziken erin en laat ze op laag vuur trekken. Niet koken. Haal de perziken uit het vocht en laat het nat vijf minuten op hoog vuur inkoken. Parfumeer het sap met cognac en schenk het over de vruchten. Maak alles liefst een dag van te voren klaar. Serveer het koel.

(Bron: Holland Natuurwijnen)

De trend: maak zelf wijn

Wijnhobby hoeft niet duur te zijn

Al eeuwen lang houden Nederlanders zich bezig met het maken van vruchtenwijn. Na de oorlog dreigde dat in het slop te raken. Zelf wijn maken is de laatste tien jaar echter weer sterk in opkomst.

Wijnkeurmeester Jan van Schaik, deskundig op het gebied van zelf thuis wijn maken, weet er veel van. Druiven zijn voor het maken van wijn de volmaakte vrucht, lezen we in zijn boekje *Wijn uit eigen tuin* in de reeks *Ekologische Alternatieven*. Alle andere vruchten komen bepaalde stoffen (suiker) tekort en hebben andere (zuur) teveel. Het zoet is nodig voor het vergisten, dus om alcohol te krijgen. Aan druivenwijn hoeft feitelijk geen suiker toegevoegd.

Het vaatje vlierbessenwijn van eigen bodem dat Van Schaik heeft staan vindt hij echter niet te versmaden. „Met vlierbessen voor de kleur, bramen voor de body en appels voor de frisheid,” licht hij toe.

Kombineermogelijkheden te over. Neem zwarte bessen en kruisbessen. Op zich zijn die te zuur voor een lekkere wijn, dus daar kan banane- of peresap bij.

Wijn van bessen uit het park

Duur hoeft zo'n wijnhobby niet te zijn, zegt Van Schaik. Hij somt op wat iemand die voor het eerst zelf wijn wil maken nodig heeft: zijn boekje *Wijn uit eigen tuin* (f 6,-), een tien literfles (f 10,-), een waterslotje (f 2,-), een rubber (f 2,-) en een lege fles. Een hydrometer, handig voor het meten van het suikergehalte, kost f 10,-, een glazen reageerbuis om in te meten

f 5,- en een hevelslangetje f 2,-. Vlierbessen komen uit het park. Nodig is verder gist (f 2,-) en een plastic zeef voor het scheiden van pulp en sap. Maar twee (patatmayonaise)jemmers zonder bodem in elkaar gezet en er tussen plastic horregaas doen het ook.

Jan van Schaik: Wijn uit eigen tuin. uitgave De Kleine Aarde. Prijs f 6,-. Verkrijgbaar in de boekhandel. Of bestel het door f 8,50 (inkl. verzendkosten) over te maken op giro 52730 van De Kleine Aarde in Boxtel. Vermeld de titel.

Tips voor de doe-het-zelver

- Pas bij vlierbessenwijn op voor sambugrinezuur-allergie. Kook het fruit eerst om misselijkheid te voorkomen.
- Als je op een flat woont kun je beter een 'pakketwijnkje' proberen, voor een gulden of veertig in de handel verkrijgbaar. Daar-in is het sap al bereid.
- Werk altijd heel steriel. Let ook op onzichtbaar vuil, dus week de flessen met soda-water in, schrob ze dan af en zet ze in kokend heet water.

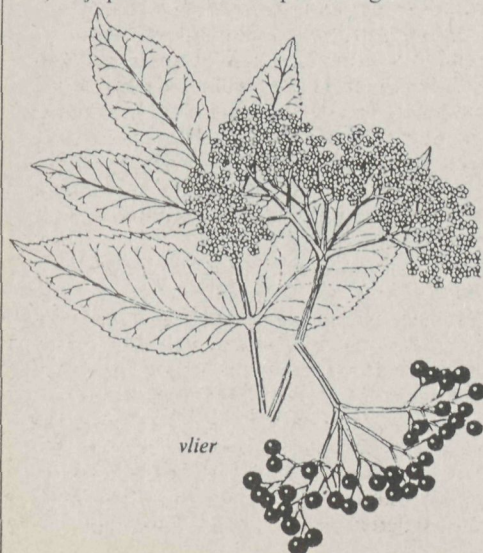
Vlierbessenwijn

Deze wijn maak je in september

3 kg vlierbessen
7 liter appelsap
1 kg suiker
500 g bramen
1 zakje gist

Raap 14 kg appels in een boomgaard (f 0,20 per kg). Bereid de appels. Stamp ze fijn. Voeg een paar theelepeltjes pectoenzymen toe. (Deze stof breekt de pectine van de appel af om het vloeibaar te krijgen). Laat de gestampde appels een nachtje staan.

Stamp ze fijn met een (gehuurde of geleende) wijnpers. Doe het sap in een groot

plastic vat. Doe er gewassen vlierbessen en bramen bij. Doe het gist erop. Laat dit twee dagen gisten.

Giet het sap door een doek. Doe het in de gistingfles (10 liter). Los de suiker op in een beetje warm water. Doe dat erbij, als het koud is. De fles mag voor driekwart vol. Waterslotje erop.

Enorm gisten volgt drie à vier dagen. Vul de fles daarna aan met appelsap. Stop de fles zo vol mogelijk (je voorkomt zo dat er

zuurstof bijkomt).

Laat de wijn helder worden. Hevel hem van zijn sediment af, dus doe hem over in een andere fles. Herhaal dat eens in de twee maanden.

Als je geen een eikehouten vat (nieuw f 160,- per stuk à 25 liter) gebruikt, kun je ook zaagsel van eikehout gedurende een week in de wijn doen. Dan zeven.

Bottel in het voorjaar.

(Bron: Jan van Schaik)

Alleen gegarandeerd biologisch

Prodor: 'Wij willen alle analyses zien'

Château Prodor is geen kasteel in Lelystad maar „een importeur van natuurlijke wijnen van biologische origine.” Een kleinschalig bedrijf, aldus de folder, geleid door het echtpaar Recko-Bijl, waarvan wij madame spreken. Prodor richt zich vooral op klassieke druivenwijn.

Aemilia de Koningh

Hoe biologisch zijn de Prodor wijnen? Mevrouw Recko barst los: „We nemen een wijn pas als deze gegarandeerd honderd procent biologisch is. Dat is voor ons een eerste vereiste. Al onze wijnen zijn zuiver biologisch, want de boeren zijn aangesloten bij de erkende organisaties in hun land. De Franse wijn is gekeurd via *Nature et Progrès*, vergelijkbaar met SKAL in Nederland. In Spanje is het de *Fida Sana*, die de Franse normen heeft overgenomen.”

„Bij zendingen,” vervolgt mevrouw Recko, „vragen we altijd zoveel mogelijk de analyses. De boeren moeten ons volledig op de hoogte houden van de controle-rapporten van de grond. Over enkele weken gaan we weer op inkoop-reis, want ook het onderhouden van het contact met de wijnboeren is in dit verband heel belangrijk.”

„Bij ons moet zowel de 'Anbau', de verbouw van de druiven, als de 'Ausbau', het maken van wijn, biologisch zijn,” zegt mevrouw Recko. Blijkt een wijn niet honderd procent biologisch te zijn, dan staakt Prodor meteen de verkoop. De 'Poggio alle Rocche' en de 'Vernaccia' waren uitstekende witte Italiaanse wijnen. „Maar toen de boer tijdens ons bezoek jongstleden augustus vertelde dat er een druivenziekte was uitgebroken en er dus eenmaal op gespoten was, hebben we de wijn uit de roulatie genomen.”

Een beetje zwavel mag

En dan is er nog het hoofdstuk zwavel, een veelgebruikt conserveermiddel. Dat mag volgens de biologische normen, zij het in een minimale hoeveelheid. De biologische keuringsinstanties staan ongeveer 80 miligram per liter toe. Normaliter is dat ongeveer 400 miligram. „In Spaanse wijn zit momenteel helemaal niets, omdat ze heel stevig van alcohol is,” zegt mevrouw Recko.

Het biologisch telen beïnvloedt in zekere zin de smaak. Die is vaak iets fruitiger, zeggen de kenners. „In 1988 hebben we een kleine oogst gehad, maar die was wel van topkwaliteit,” aldus mevrouw Recko. „Dat komt doordat de wijnboeren niets met die wijn doen. De kleur wisselt ook sterk. De ene keer is de rosé licht, de andere keer oranje van kleur. De wijn is kwetsbaarder. Gaat er iets mis of zit het weer tegen dan is het ook goed mis.”

Intussen gaat het zo goed met het bijna vijftienjarige Château Prodor, dat aan de vraag amper voldaan kan worden. Voor de Recko's aanleiding om naar nieuwe wijnproducenten te zoeken. Mevrouw Recko: „We zijn nu bezig met een nieuw Hongaars project. Biologische teelt is daar in opkomst. Ook de Italiaanse wijnen zijn we bezig uit te breiden.”

Château Prodor, Kempenaar 01-28, 8242 Lelystad, Telefoon 03200-43728

Biologische druif gedijt goed in Hongarije

Export is onmisbare opstap voor Hongaarse bio-boer

In Hongarije staat het milieu hoog op de publieke agenda. Verschillende landbouwbedrijven zijn al overgestapt naar een ekologische werkwijze. De koopkrachtige Westerse markt speelt daarbij een sleutelrol. Maar ook onder de Hongaren zelf neemt de belangstelling voor het biologische produkt toe. Receptenboeken en gidsjes voor biologisch tuinieren vind je er in de meeste boekhandels. Eko over de grenzen.

Kees Bakker

„In de tijd voor Gorbatsjow konden we onbeperkt wijn naar de Sowjet-Unie uitvoeren. Maar door de anti-alkohol-campagne daar kregen we opeens te maken met een overschot...” Direkteur *Mihály Perczel* van het Staatslandbouw Concern van *Szeksárd* maakt er geen geheim van dat het experiment met biowijn in zijn bedrijf alles te maken heeft met de wijnplas die in zijn land onder invloed van de perestroika ontstond.

Het bedrijf waarover Perczel de scepter zwaait, is één van de ondernemingen in Hongarije, die zich met de biologische landbouw zijn gaan bezighouden. Ooit eigendom van een grootgrondbezitter werd het in de jaren vijftig nog uitgebreid met de landerijen van boeren die min of meer gedwongen werden hun bezit van de hand te doen. Bij elkaar bewerkt het bedrijf nu een areaal van maar liefst achtduizend hektare.

Iets extra's

De omgeving van Szeksárd, een vriendelijk provinciestadje ten zuiden van Boedapest, is vanouds een wijnstreek. De Romeinen, die tweeduizend jaar geleden hun heerschappij over dit gebied vestigden, troffen hier de wijnkultuur al aan. Hetzelfde deden de Hongaren, toen ze enkele eeuwen later op hun beurt in deze streken hun tenten opsloegen.

Het bedrijf van Mihály Perczel heeft driehonderd hektare wijnstokken. Zo'n vijftig hektare daarvan is voor de biologische teelt gereserveerd.

Achtergrond van de omschakeling is dus de Hongaarse wijnplas van een paar jaar geleden. Door de problemen op de Sowjet-markt werd de afzet op de Westeuropese markt opeens veel belangrijker.

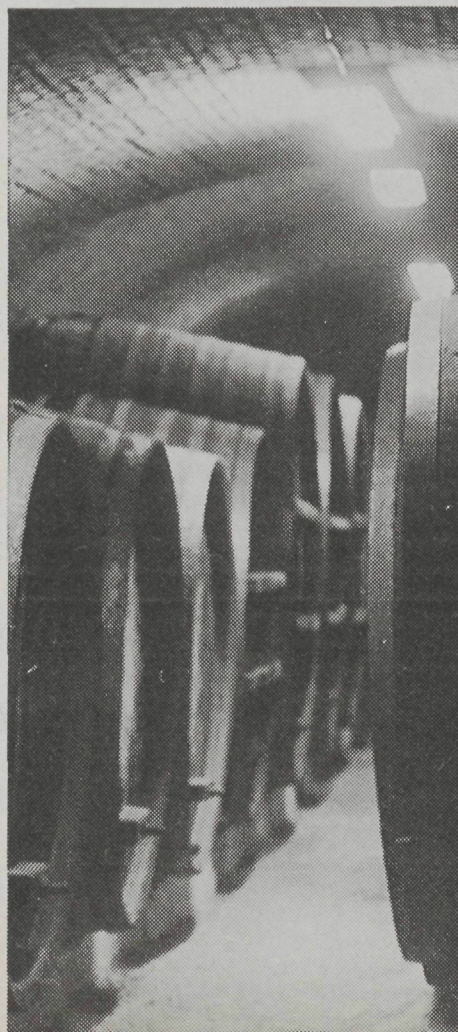
„Maar vanwege de concurrentie met de mediterrane wijnen is dat niet eenvoudig. We wilden daarom onze wijn iets extra's geven.”

De omschakelingsplannen lagen nog niet op tafel of de Hongaarse wijnbouw werd

door twee achtereenvolgende strenge winters getroffen. Heel wat wijnstokken sneuvelden. Als klap op de vuurpijl werd daarop in de Sowjet-Unie de strijd tegen het slokje weer gestaakt...

„Toch zijn we met dit experiment doorgaan”, vertelt Mihály Perczel. „We zien er ook op langere termijn perspectief in.”

■ Een kelder vol biologische wijn

Milieu hoog op de agenda

In het lange termijn perspectief van de biologische landbouw speelt, zo bevestigt iedereen hier, de koopkrachtige Westerse markt een sleutelrol. Toch neemt ook onder de Hongaren zelf de belangstelling voor het biologische produkt toe. Net als elders in Europa staat ook hier het milieu hoog op de publieke agenda en net als elders vinden ook de mensen hier het steeds onprettiger om met hun eten allerlei giftige stoffen mee naar binnen te krijgen.

Het lijkt erop dat vooralsnog de uitgevers het best op deze trend inspelen met receptenboeken en gidsjes voor biologisch tuinieren, die je in de meeste boekhandels hier vindt. Dat de landbouw zelf zoveel trager reageert, heeft ongetwijfeld iets te maken met de grootschaligheid van het agrarische bedrijf. Maar een nog belangrijker reden is misschien, dat het vinden van aansluiting bij de wereldmarkt op het ogenblik wel het allesbeheersende probleem van de Hongaarse economie is. De landbouw, tot dusver de meest succesvolle exportsector, is zeer nauw bij deze problematiek betrokken en reageert daarom eerder op de mogelijkheden voor het biologische produkt in het buitenland dan op de nog zwakke impulsen uit eigen land. Zo lijkt het er al met al op, dat de export een onmisbare opstap is voor de ontwikkeling van een biologische sector in Hongarije.

Een slok met smaak

„Het temperatuurverschil tussen zomer en winter is hier niet meer dan één graad”. Losjes tegen een vat met anderhalf duizend liter wijn geleund licht tuinman *László Németh* ons in over wat zich hier in het binnenste van de wijnberg en in het donker van de wijnvaten afspeelt. Niet alleen de teelt van de druiven is biologisch, maar ook bij de gisting en de verdere verwerking worden geen hulp- en kunstmiddelen gebruikt.

Medewerkers van de Nederlandse *Stichting Ekomerik Controle* (SEC) komen geregeld naar Hongarije om adviezen te geven. Zij nemen ook de controle voor hun rekening. Over de samenwerking is László Németh zeer te spreken. Maar meningsverschillen zijn er ook. „De SEC wil graag dat we groenbemesters gebruiken, maar in de wijnbouw kan dat niet.” Met de SEC is nu afgesproken dat er alleen natuurlijke mest zal worden gebruikt. „Maar vorig jaar

■ Paard en wagen op het Hongaarse platteland

hebben we helemaal geen mest op de wijngaard gebracht..."

Met een slim glazen apparaatje zuigt een kollega van László een slokje witte wijn voor ons op. Witte wijn is in Hongarije iets heel anders dan bij ons. Wij kiezen voor een witte wijn bij een gerecht met een tere smaak. De wijn moet daarom droog zijn en liefst ook gekoeld: je wilt hem eigenlijk haast niet proeven. De Hongaarse witte wijn is meestal iets aan de zoete kant en heeft een forse smaak.

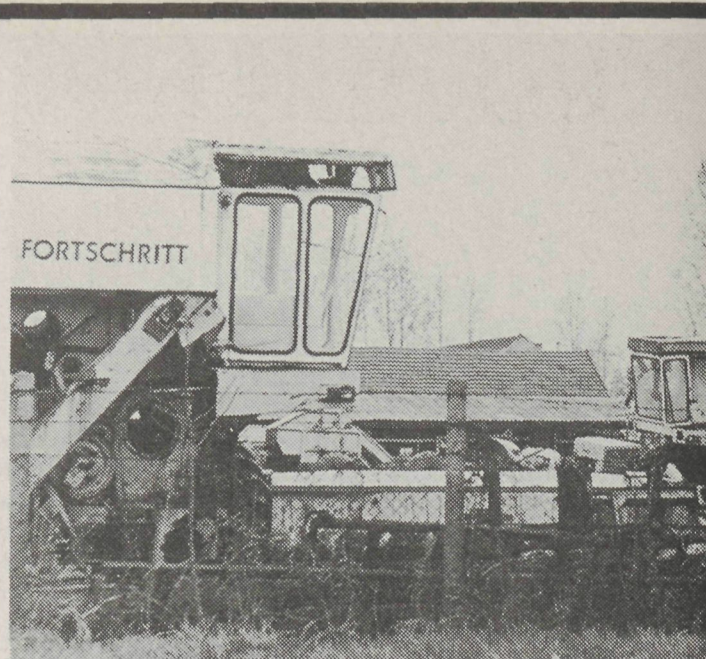
De bio-wijn uit Szekszárd is er een goed voorbeeld van: geen slokje om zomaar weg te slikken, maar een wijn met karakter. László wijst op de emmer in de hoek waarin we ons glaasje na het proeven leeg kunnen gooien. We schudden geschrokken het hoofd. Zonde!

Voor export van wijn zijn flinke hoeveelheden nodig, soms zelfs meer dan er is. Dat kan ten koste gaan van de kwaliteit en de smaak. In Hongarije gebeurde dat bijvoorbeeld met de *Egri Bikavér*, in ons land bekend als *Stierebloed*, vanouds een topwijn, waarvan intussen echter niet veel meer dan het etiket over is.

László Németh wil met zijn bio-wijnen die kant niet op. Hij neemt ons mee naar een andere kelder. „Proef dit maar eens.” De wijn die hij ons voorschotelt is er één om u tegen te zeggen. De smaak van een wijn wordt vaak gevormd door verschillende soorten druiven met elkaar te combineren. Maar, legt hij uit, dit is een wijn uit één stuk. De wijn is na een half jaar nog aan de zoete kant en fruitig, maar als je goed proeft kondigt zich daardoorheen een prachtige, volle kwaliteitswijn aan.

Bio in blik

In Szekszárd is de biologische landbouw nog niet meer dan één seizoen oud. Meer ervaring is er in de streek rond het plaatsje *Békéscsaba* tegen de grens met Roemenië.

■ Afgeschreven landbouwwerktuigen bij 'De Eerste Mei'

Hongarije intussen zo'n veertienhonderd hektare groot. *Péter Kolláth* denkt, dat dat nog belangrijk meer kan worden. Kolláth is verbonden aan de firma *Natura*, die de biologische sektor hier van de grond moet tillen.

De landbouw heeft in Hongarije, betoogt Péter Kolláth, nu eenmaal een heel eigen structuur. De teelt zelf, maar ook de verwerkende industrie, is in het algemeen grootschalig. „Als je in die omstandigheden biologische landbouw wilt ontwikkelen, moet je creatief naar oplossingen zoeken.” Als voorbeeld noemt hij de productie van tomatenpuree. „Om één productielijn in de conservenfabriek van Békéscsaba te bezetten, hadden we zestig hektare tomaten moeten telen. Van één hektare haal je zestig ton tomaten.” Kolláth heft de handen ten hemel. „Daar is natuurlijk geen markt voor.”

De verwerking van de biologische tomaten gaat daarom nu tussen die van de gangbare tomaten door. Maar de marges zijn zo ruim, dat er wel biologische puree in gangbare blikken komt, maar geen gangbare puree in bioblik de fabriek verlaat.

In Hongarije zelf zijn er, vertelt hij, niet meer dan vier winkels voor biologische producten. Maar Kolláth denkt dat de politieke veranderingen in zijn land en met name de grotere speelruimte van de pers de belangstelling voor het milieu en zodoende ook voor de biologische landbouw zullen doen toenemen.

Een belangrijke stap vooruit zou een eigen Hongaars keurmerk zijn. Aan zo'n keurmerk en aan de oprichting van een controlerende instantie wordt gewerkt. Maar in verband met de afzet in West-Europa blijft controle door een buitenlandse instantie belangrijk. „We zullen daarom ook in de toekomst een beroep op de SEC blijven doen.”

De firma in biologische producten, een dochter van de plaatselijke koöperatie 'De Eerste Mei', is gevestigd in een woning op de bovenste verdieping van een gloednieuwe flat in het centrum van dat plaatsje. In de omgeving van Békéscsaba wordt ruim duizend hektare biologisch bewerkt. Vorig jaar zijn er voor het eerst biologische conserven verkocht en dit seizoen komen daar diepvriesprodukten bij. Voor de biologische teelt zijn, vertelt *Ferenc Mészáros*, stukken uitgezocht die geïsoleerd liggen en waar lange tijd geen chemicaliën gebruikt zijn. Bij elkaar worden er 25 verschillende produkten geoogst. Het belangrijkste produkt is soja, maar er wordt ook een grote variëteit aan tuinbouwgewassen en kruiden geteeld.

De grootschalige opzet van de landbouw in Hongarije leidt ook tot een speciale aanpak van de biologische teelt. Produkten als soja en granen worden grootschalig, op akkers van vijftig tot honderd hektare verbouwd, maar de teelt van de andere gewassen vindt plaats op kleine percelen, die de leden van de koöperatie individueel beheren en bewerken. De firma van Mészáros neemt de produkten af die daar worden verbouwd, onder de garantie van een minimumprijs.

Ook hier is het de Stichting Ekomeerk Controle, die voor de controle zorgt. „De SEC moest wel wennen aan de speciale verhoudingen hier”, vertelt Ferenc Mészáros, „maar nu zijn ze dik tevreden”.

Mészáros denkt dat de biologische landbouw in zijn land een nuttige rol kan spelen, niet alleen bij de bescherming van het milieu, maar ook bij het tegengaan van de ontvolking van het platteland. Toch is dat voor de overheid nog geen reden om met speciale financiële steun over de brug te komen. Steun van de provincie, die op milieugebied tot voorbeeldprovincie is uitgeroepen, zit er wel in.

Maar vier bio-winkels

In totaal is de biologische landbouw in

Het vuilste openbaar vervoer

Vliegreis brengt enorme milieuschade teweeg

Vliegen is fantastisch. Ver boven de wolken, in het felle zonlicht, ziet de kleine aarde daar ver beneden er veel mooier uit dan in de atlas. Een unieke ervaring, waarvan je geniet. Maar wie zich realiseert wat zo'n vliegreis betekent voor het milieu, geniet niet meer...

Jan Juffermans

Vooraf in mijn vorige baan heb ik verscheidene keren kunnen genieten van zo'n vliegreis. Maar dat genieten is langzaam maar zeker voorbij gegaan. Net als bij autorijden.

Als je de verschillende feiten over de schade van vliegtuigen en auto's tot je door laat dringen, dan kun je er op den duur niet meer van genieten. Je kiest dan voor alternatieven en je bent er gelukkig mee.

Achteraf realiseer je je pas dat het een gigantische hoeveelheid energie moet zijn, die nodig is voor het omhoog brengen van zo'n bakbeest van een vliegtuig.

Afbraak van de ozonlaag

Zelfs landen gaat niet zonder brandstof. De uitstoot van de motoren ligt op die momenten op een zeer hoog niveau. Het is allemaal uitgerekend. Een DC 10 gooit er bij de start en landing samen 33 kilo aan koolwaterstoffen, 65 kilo aan koolmonoxide en 41 kilo aan stikstofoxiden uit. De hoeveelheid roet bedraagt tijdens de start ongeveer 320 MJoule per seconde. Bovendien werkt het vliegen mee aan de

afbraak van de ozonlaag en onder de tien kilometer wordt ozon uitgestoten, wat giftig is voor mens, dier en plant.

Volgens Jan Fransen, specialist op dit terrein bij de stichting Natuur en Milieu, is nog niet alles bekend over de totale vervuiling van onze vuilste vorm van openbaar vervoer. Toch zijn volgens hem de conclusies duidelijk. Het energiegebruik per reizigerskilometer is voor bus en trein aanmerkelijk lager dan voor vervoer per auto of per vliegtuig.

Per reizigerskilometer is de luchtvervuiling zelfs enorm veel lager. Ook de overlast van geluid, zelfs over de hele lengte van de reis gerekend, blijkt voor trein en bus veel gunstiger uit te vallen. Ook wijst hij op het belangrijke feit dat per vliegtuig de reisdoelen doorgaans veel verder liggen. Je reist dan weliswaar niet lang, maar de hoeveelheid kilometers is veel groter, waardoor deze vorm van vervoer dubbel negatief uitpakt.

Tegelijk blijkt dat juist korte vluchten onevenredig veel energie vergen vanwege het starten en landen. Binnen Europa en zeker binnen afstanden van honderd kilometer zou er dus helemaal niet meer gevlogen

moeten worden. Daar zijn treinen en bussen veel beter.

Vliegen ook ongezond

Ook voor de passagier zelf is het vliegen geen onverdeeld genoegen. Lange vliegreizen in een nauwe 'economy-class'-stoel wordt zelfs gevaarlijk genoemd. De bloedcirculatie verloopt moeizaam. Er kunnen bloedstolsels ontstaan, die gezwollen benen en enkels tot gevolg hebben. In het ergste geval kunnen dergelijke stolsels zich verplaatsen naar hart en longen en de dood veroorzaken. Dit schrijven drie wetenschappers in het gezaghebbende medische blad 'The Lancet' in augustus 1988.

Uit een onderzoek van de Amerikaanse Akademie van wetenschappen kwam naar voren dat de passagiers in een vliegtuig ook bloot staan aan de gevaren van infecties, tabaksrook, sporen van schimmels, ozon (door het vliegen dichtbij de ozonlaag) en kosmische straling.

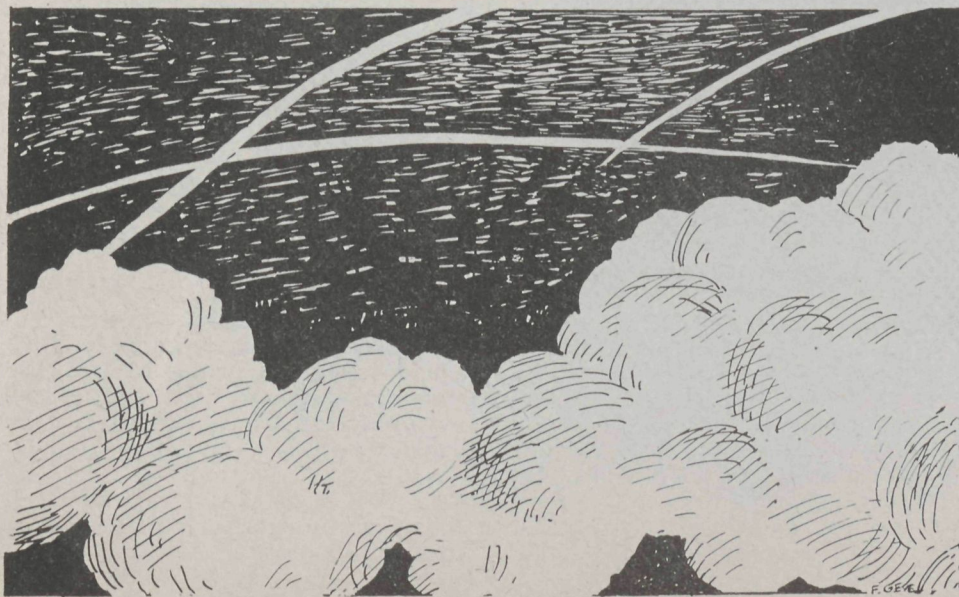
Vooraf de luchtkwaliteit is slecht binnen het vliegtuig. Om verschillende redenen, waaronder de ontwikkeling naar energiezuiniger motoren (!), komen in de lucht verschillende vervuilende bestanddelen, waardoor de kans van het oplopen van een infectie groot is. Volgens nieuwe richtlijnen kan zelfs de helft van de lucht bij de air-conditioning opnieuw worden gebruikt. En goede zuivering blijkt niet mogelijk. Daarom wordt gedacht aan een algeheel rookverbod in vliegtuigen. Men berekende dat een stewardess evenveel rook binnenkrijgt als een niet rokende partner van een roker, die er dagelijks een pakje doorheen jaagt.

Wat de straling op grote hoogten betreft, wordt aanbevolen zwangere bemanningsleden een beperkt aantal uren te laten werken.

De luchtdrukverschillen zijn vooral lastig voor mensen met chronische ademhalingsmoeilijkheden, met darm- en neurologische afwijkingen en degenen die recent een operatie ondergingen.

Ekologisch reizen: neem de tijd

De reiswereld haakt sinds enkele jaren slim in op de wensen van het publiek om actievere en milieuvriendelijke vakantie-mogelijkheden. Je kunt naar vele bestemmingen je fiets meenemen als je met de bus reist. Gezien het zeer milieuonvriendelijke karakter van het vliegen kun je echter fietsvluchten naar de Verenigde Staten of

	Trein	Vliegtuig	Auto
Energie	1	5	3
Totale luchtvervuiling	1	20	30
Stikstofoxiden	1	22	28
Koolwaterstoffen	1	5	300
Roet	1	10	5
Koolmonoxide	1	400	800
Zwavel dioxide	1	2	2

■ **Schatting van energiegebruik en luchtverontreiniging per reizigerskilometer van een auto met twee passagiers, een vliegtuig met zestig procent bezettingsgraad en een intercitytrein. Bron: Natuur en milieu**

China onmogelijk ekologisch reizen noemen. Dat is ongeveer hetzelfde als autorijden met een katalysator.

En wat te denken van speciale vluchten naar unieke natuurgebieden in Afrika of Zuid Amerika? Al die vliegtochten tegelijk dragen bij aan de vernietiging van die natuurgebieden.

Als je toch naar verre streken wilt, dan is dat vaak goed mogelijk op een ekologische manier. Je moet er alleen meer tijd voor uittrekken. Dan brengt een trein je in een dag of tien naar Peking of Nachodka aan de oostkust van de Sowjet Unie. Heel comfortabel en met prima maaltijden. En per boot kom je in twee dagen van Nachodka in Tokyo.

Niet alleen uit milieuoogpunt is het aantrekkelijk op die manier te reizen. Je beleeft de gestadige veranderingen in het landschap en de kulturen. Je voelt de enorme afstanden die je aflegt. Je bent echt 'op reis'. Een vliegtuig tilt je uit de ene cultuur op en dropt je plompverloren in een compleet andere: een kultuurshock. Je gaat 'over de hoofden heen' van alle tussenliggende kulturen.

In plaats van een lange treinreis, die ook vrij snel langs diverse landen en kulturen 'vliegt', is een zwerftocht per trein en bus nog aantrekkelijker. Dan ontmoet je de mensen, zie je hun woon- en leefwijze en kun je steeds kennis maken met de zeer gevarieerde eetgewoonten. Als je echt ekologisch wilt reizen ga je trekken per fiets, want dat kost de samenleving de minste energie. Of met paard en wagen.

Efficiënt vervoer

Vliegen heeft het imago van *efficiency*. Toch hebben vliegtuigen heel veel energie nodig om ons over de daken en landerijen heen naar een andere plaats te transporte-

ren. Vijf keer meer dan de trein en bijna twee keer meer dan de auto. Maar het gaat snel... Ook dat blijkt betrekkelijk. Vooral op de relatief korte vluchten is de tijd voor het *inchecken* en het voor- en na-transport vaak aanzienlijk meer dan de vlucht zelf. Als je daarbij de milieunadelen telt, komt het vliegen er niet best vanaf. Als de maatschappelijke kosten van het vliegen zouden worden meegeteld in de vliegtarieven, dan zou er waarschijnlijk veel minder gevlogen worden.

Last van vliegen

In het algemeen is de overlast van het openbaar vervoer minder dan de last van de partikuliere auto. Voor vliegtuigen gaat dat niet op. Naast het grote beslag op fossiele energie en daardoor luchtverontreiniging, hebben nogal wat mensen last van vlieglawaaï. Ongeveer veertig procent van de Nederlandse bevolking ervaart hinder van het (burger- en militair) vliegverkeer. Tien procent zelfs in ernstige mate. Dit zijn recente cijfers. Sinds 1977 zijn ze sterk toegenomen, ondanks 'het beleid'. Uitvoerig onderzoek toont aan dat vliegtuiglawaaï negatieve gevolgen heeft voor hart en bloedvaten. Het kan leiden tot zenuwziekten, zwangerschapscomplicaties, een te laag geboortegewicht en zelfs algehele aantasting van de gezondheid, door verminderde aanmaak van witte bloedlichaampjes.

Nog een belangrijk aspect is het ruimtegebruik. Er zijn in Nederland tienduizenden hektaren grond rond vliegvelden gereserveerd, waar niemand kan wonen, vooral vanwege het lawaai. Ook het grondbeslag voor hangars en start- en landingsbanen is aanzienlijk.

Vliegend kom je niet ver

Stel: we spreken af dat we voor onze vakantie allemaal evenveel (fossiele) energie mogen gebruiken. Dat zou vreemd uitpakken. Juist de mensen die het snelste middel van vervoer kiezen, het vliegtuig, zouden niet ver komen. Alleen al voor het opstijgen van het vliegtuig zijn ze al door hun portie energie heen! Met de auto kom je al een stuk verder. Daarna volgt de trein. Als je zo slim bent een charterbus of -trein te boeken, waarin alle plaatsen bezet zijn, dan kom je het verst van allen. De allerslimste stapt op de fiets. Zo hoeft je niets aan te trekken van de mobiliteitsbeperking. Je bespaart de samenleving een portie kostbare energie en vervuiling en beleeft het meest!

Verwondering over De Kleine Aarde

'Onze Aarde' is een prachtig boek vol verbluffende foto's uit de ruimte. Daarnaast zijn uitingen van verwondering opgenomen van de mensen die er geweest zijn en vaak hun ogen niet konden geloven. Ook het besef hoe kwetsbaar de aarde is en hoe belangrijk het is dat we ophouden met het vechten voor enge, nationale belangen, klinkt vaak in hun uitspraken door.

„Tijdens de missie vroeg het grondstation me eens wat ik zag. Wat ik zie, herhaalde ik, een halve wereld links, een halve wereld rechts, ik zie hem helemaal. De aarde is zo klein.” Deze uitspraak is van ruimtevaarder *Vitali Sevastjanov*.

John-David Bartoe uit de Verenigde Staten zegt het zo: „Omlaag kijkend zag ik een grote rivier langzaam kronkelen, vele kilometers ver, van het ene land naar het andere stromend zonder stoppen. Ik zag ook reusachtige wouden die diverse grenzen overschreden. En ik zag hoe een enkele oceaan de kusten van verschillende continenten omspoelde. Twee begrippen schoten me te binnen terwijl ik op dat alles neerkeek: gemeenschapselijkheid en onderlinge afhankelijkheid. Wij zijn één wereld”.

Het boek is uitgekomen onder auspiciën van de *Association of Space Explorers* en uitgegeven in samenwerking met het Russische bureau *MIR*.

Muhammed Ahmad Faris uit Syrië merkt op: „Vanuit de ruimte zag ik de aarde, onbeschrijflijk mooi, zonder de littekens van landsgrenzen”. En de Rus *Vladimir Kovaljonok* tenslotte: „Toen een oranje wolk ontstond ten gevolge van een stofstorm boven de Sahara en meegevoerd door luchtstromingen- de Filippijnen bereikte en daar met de regen neerviel, besepte ik dat we allemaal in hetzelfde schuitje zitten.” Zo'n uitspraak zou net zo goed op de Tsjernobyl-straling en de zure regenwolken kunnen slaan.

Je krijgt de indruk dat al die ruimtereizigers in één klap verlost zijn van nationalistische gevoelens en zeer milieubewust zijn geworden. Dat ze die belangrijke ervaringen nu zo indringend doorgeven is in ieder geval een waardevolle 'spinn-off' van de ruimtevaart.

Jan Juffermans

'Onze Aarde' is een uitgave van Van Holke-
ma & L Warendorf en kost f 99,50.

Avontuur op eigen kracht

Met de fiets kom je overal

De fiets is van oudsher het vervoermiddel voor een ekologisch verantwoorde vakantie. Jarenlang stonden fietsvakanties gelijk aan avontuur. De fietser hoefde geen georganiseerde reizen, maar regelde alles zelf. Sinds allerlei (alternatieve) reisondernemers zich op de fietsvakanties hebben gestort, zijn verre tochten ook mogelijk voor de minder avontuurlijke fietser, die geen zin of tijd heeft om alles zelf te doen. Eén ding zal echter altijd nodig blijven: een redelijke konditie. Want als fietser doe je het nog steeds op eigen kracht.

Henk Schilperoort

Het is intussen elf jaar geleden dat ik mijn fietsje pakte voor mijn eerste echt grote tocht: naar de Pyreneeën en terug. Mijn voorbereiding was eigenlijk minimaal en bestond uit het opbouwen van mijn konditie en het zo licht mogelijk maken van de bagage. Zo liet ik speciaal een extra lichte donzen slaapzak maken, omdat ik de gewone modellen te groot en te zwaar vond. Ik wilde ver en hard fietsen. Al het andere was ondergeschikt. De pelgrimsweg voerde mij door Lourdes, maar noch voor de grot, noch voor de kathedraal of het fraaie slot had ik enige belangstelling. Mijn bedevaart voerde naar de magische namen uit de etappes van de Tour de France: de Col d'Aubisque en Tourmalet. Oh, gezegende toppen, wat was het afzien, vloeken en zweten om de twintig kilometer lange klim te maken. Maar hoe groot en heerlijk was de voldoening dat ik dit allemaal op eigen kracht had volbracht!

Naar Santiago

Deze herinnering dringt zich onwillekeurig op als ik deel 3 opensla van de *St. Jacobs-fietsroute*. Langs de middeleeuwse pelgrimsweg gaat die van Haarlem naar Santiago de Compostella in Noordwest Spanje. Deel 3, (dat als eerste verschenen is, de delen 1 en 2 volgen omstreeks juli) beschrijft het Spaanse deel van deze monster-tocht: 850 kilometer vanaf de grens tot Santiago.

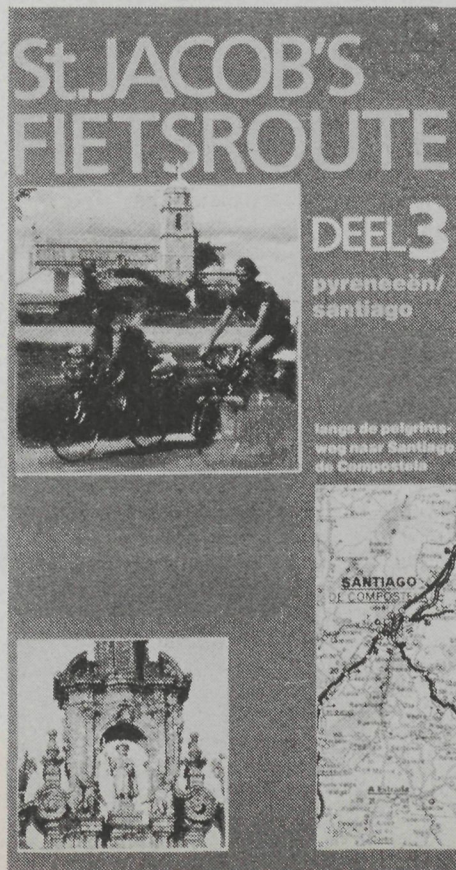
Het boekje begint met de historie van de bedevaarten naar Santiago en geeft vervolgens een globaal overzicht van de verschillende routes in Spanje. Ik moet zeggen dat schrijver *Clemens Sweerman* erin is geslaagd die sfeer van avontuur en ongebondenheid weer zó in mij wakker te roepen, dat ik akuit zin kreeg de typemachine erbij neer te gooien, mijn fiets te pakken en meteen te vertrekken. Prima dus.

Het boekje geeft een duidelijke routebeschrijving, met hier en daar alternatieve routes en algemene informatie, zoals een

woordenlijstje van fietsonderdelen in het Spaans. De rechter bladzijde vertoont steeds een stuk Michelinkaart, waarop een dikke groene lijn de hoofdroute aangeeft of groen gestippeld de alternatieve route. Op de linker pagina staat een beknopte beschrijving van bezienswaardigheden alsmede de hoogtes en steile hellingen. Dat is handig, want door de zwart-wit reproductie valt het reliëf van de kaart grotendeels weg.

Waardevolle gids

De vorm van het boekje is zodanig, dat het echt voor een fietstrektocht geschikt is.

Het past zowel in de zak van mijn regenjas als in het kaartenvak van mijn stuurtas.

Door de spiraal is openvouwen geen probleem en het papier beschadigt niet meteen door weggeveegd regenwater. Daar is dus duidelijk over nagedacht.

Samen met deel 1 (Haarlem - Tours) en deel 2 (Tours - Pyreneeën) vormt dit een waardevolle reisgids voor fietsers die prijs stellen op een duidelijk uitgestippelde route. De *Fietskaart Informatie Stichting* geeft nog vijf andere fietsroutes uit voor het langere werk over de grens. Een bijzondere is ongetwijfeld een Rondje IJsland. Als deze uitgaven van dezelfde kwaliteit zijn als de hierboven beschreven, dan wil ik ze ongezien van harte aanbevelen.

Kaartmateriaal

De kaarten die ik onderweg meeneem vormen een compromis tussen volledigheid en ruimtebeslag. Enerzijds moeten de kleine weggetjes erop staan, zodat je zoveel mogelijk aan die eeuwige auto's kunt ontsnappen. Anderzijds moet de schaal ook niet te groot zijn omdat je dan om de haverklap een andere kaart nodig hebt en met een heel dik pak van huis gaat.

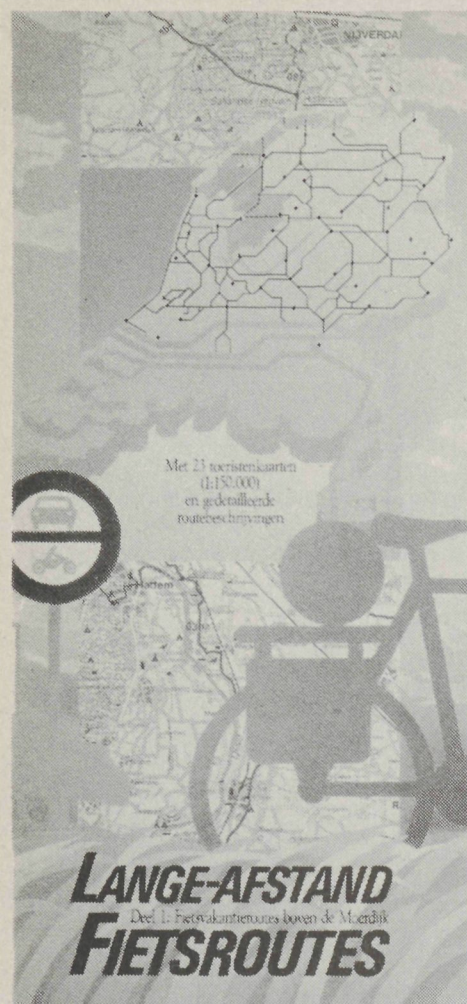
Voor Nederland vind ik de serie van 1:100.000 van de ANWB in het algemeen goed bruikbaar. Deze serie heeft het voordeel dat de nummers van wegwijzers en paddestoelen er op aangegeven staan. Daarop kun je je goed oriënteren. Als die er echter niet zijn, is de weergave van kleine weggetjes soms te onnauwkeurig. Het overkomt me in Brabant nog wel eens dat ik de weg op de kaart niet terug kan vinden. Ook de staat van het wegdek (verhard of onverhard) is niet altijd juist aangegeven. Maar dat moet je maar op de koop toenemen als je geen stafkaarten wilt gebruiken.

Voor het dashboardkastje

Vervelender vind ik het dat ze op slecht papier zijn afgedrukt. Zo scheuren de vouwen al na kort gebruik door en het papier neemt te gemakkelijk water op. Als je de vouwen van tevoren met boeklon afplakt kun je de levensduur al een heel stuk verlengen. Overigens lijden veel kaarten aan het euvel dat ze eerder ontworpen zijn voor het dashboardkastje van de auto, dan voor de actieve buitensporter.

Lange afstandroutes

Een andere bruikbare uitgave is de *Lange-*

afstand Fietsroutes van de Stichting Landelijk Fietsplatform. Vorig jaar is deel 1 verschenen met ruim drieduizend kilometer fietsroute boven de Moerdijk. Deel 2 voor de routes beneden de rivieren zou volgens planning omstreeks deze tijd verschijnen. Een prima initiatief en voor vijftig gulden voor beide delen zeker waar voor je geld. Toch heb ik met name over de vormgeving wat bedenkingen. Mijn eerste reactie bij het zien van dit formaat boekwerkje was: „waar moet ik dit opbergen?” Het boek van 31 bij 14 centimeter past niet in mijn stuurtas, noch in mijn voortassen. Ik vind het irritant om het steeds uit mijn achtertas te moeten vissen. Dit bezwaar zal in de praktijk nog wel meevallen, omdat de kaarten meestal voor zichzelf spreken, maar zo'n klein boekje met spiraal vind ik veel handiger.

Door de stad

De kaarten (1:150.000) zijn na enige gewenning duidelijk genoeg. Mijn enige aanmerking is dat er wat spaarzaam gebruik gemaakt is van kleuren, waardoor de overzichtelijkheid tegenvalt. Ik heb er geen moeite mee de autowegen wit te laten, maar dat de sekundaire wegen ook wit gelaten zijn vind ik onduidelijk. Te meer daar smalle wateren ook wit zijn, zodat het onderscheid tussen weg en water mij niet in een oogopslag duidelijk is. Het zal wel wennen, maar het kan beter.

Ook bij de keuze van de route zet ik hier en daar een vraagteken: waarom de fietser op de route Amsterdam-Maastricht dwars door Utrecht en Nieuwegein sturen? Dankzij de routebeschrijving uit het boek zal het best lukken, maar er is ook een prachtig alternatief via De Meern-IJsselstein-Vianen. Persoonlijk vermijd ik die hele grote steden met hun industriële voorsteden liever. Een sterk punt van het boek is de weergave van NIVON-huizen en -campings, van jeugherbergen, campings van Staats Bosbeheer en fietsvriendelijke campings. Ik heb zelf weinig goede ervaringen met gezinscampings in Nederland. Als je na een vermoeiende dag fietsen om elf uur wilt gaan slapen, dan is de kans groot dat de herrie van vertier zoekende mede-„kampeerders” dat onmogelijk maakt. Ondanks enkele bezwaren toch warm aanbevolen. En hierbij mag ik misschien met een de wens uitspreken dat de beide genoemde stichtingen op redactioneel gebied hun krachten gaan bundelen. Gezamenlijk moeten zij moeiteloos tot een Volmaakte Uitgave kunnen komen.

Overnachten

Zoek je een goed onderkomen, maar wil je

niet kamperen, dan kun je ook nog kontakt opnemen met de organisatie 'Vrienden op de fiets', een Nederlandse versie van het bekende Engelse *Bed & Breakfast*. Ongeveer 550 particulieren bieden voor f 15,- tot f 20,- per persoon overnachting plus ontbijt aan.

Vrienden op de fiets, mevrouw P. de Ble-court, Brahmssstraat 19, 6904 DA Zevenaar. Telefoon 08360-24448. Een adressenboekje en lidmaatschap is voor f 8,25 + porto verkrijgbaar.

St. Jacob's Fietsroute, Uitgave Fietskaart Informatie Stichting, Postbus 13002, 3507 LA Utrecht. ISBN 9070893088 (deel 1), 9070893061 (deel 2), 9070893053 (deel 3). Prijs f 21,50 per deel.

Lange-afstands Fietsroutes. Uitgave Buijten & Schipperheijn BV, Amsterdam. Deel 1: ISBN 9060646878, prijs f 24,95. Deel 2: ISBN 9060646916, prijs f 29,50.

Tijdschrift FIETS (9 nummers per jaar), Postbus 937, 1000 AA Amsterdam. Telefoon 030-237223.

Op Pad, uitgave ANWB, Postbus 93200, 2509 BA Den Haag. Telefoon 070-146726.

De Vogelvrije Fietser, uitgave Enige Echte Nederlandse Fietzers Bond, Postbus 2150, 3440 DD Woerden. Telefoon 03480-16250.

Pleidooi voor krachtige milieubeweging

De Kleine Aarde is gerangschikt onder 'alternatief/exemplarisch'. Zo zijn alle milieuorganisaties in kaart gebracht. Een stukje moderne geschiedenis. Maar daarnaast biedt het boek 'De Groene Golf' een kritische vooruitblik. Vooral mensen die vaak in Haagse kringen verkeren krijgen een waarschuwing.

Auteur *Jacqueline Cramer* is al jarenlang actief in de milieubeweging. Ze was ondermeer voorzitter van Milieudefensie. De milieubeweging heeft gelijk gekregen, stelt Cramer vast. Vijftien jaar geleden kregen milieuactivisten nog het verwijt dat zij de aantasting van het milieu te somber voorstelden. De ideeën waren 'te radikaal'. Nu doen toonaangevende ambtenaren en politici dezelfde 'radikale' voorstellen.

Door het sukses dreigt de milieubeweging ingekapseld te raken in allerlei ambtelijk en politiek overleg. Een hernieuwd activistisch elan en een overtuigende nieuwe maatschappijvisie kunnen die inkapseling voorkomen, stelt Cramer.

'De Groene Golf' is een interessant boek voor ieder die bij de milieubeweging betrokken is. Toch miste ik het één en ander. Het belang van biologische boeren, kringloopbedrijven en Memo-bedrijven komt niet aan de orde. Cramer kijkt vooral naar de milieuklubs die zich met vervuiling bezighouden.

Ook de groeiende samenwerking tussen Derde Wereld-, vredes- en milieuorganisa-

ties komt niet naar voren in 'De Groene Golf.' Van harte kan ik het eens zijn met het advies als milieuorganisaties meer gezamenlijk op te treden.

Jacqueline Cramer: De Groene Golf, geschiedenis en toekomst van de milieubeweging. Uitgave Jan van Arkel, Utrecht 1989. Prijs f 20,-.

UNIEK IN NEDERLAND Grote collectie Oude- en Antieke Zwitserse tegelkachels.

- * uitstekend geschikt voor ons zeeklimaat.
- * aangename stralingswarmte
- * een van de meest rendementsvolle kachels
- * keuze uit 150 stuks van de meest eenvoudige tot de meest versierde kachel.
- * variërend in gewicht van 75 - 750 kg.

Vraag vrijblijvend folder:

De Stoffelhoeve
Stationsweg 86
5807 AC Oostrum-Venray (LB)
Telefoon 04780-80361/85956

Zaterdags geopend of na telefonische afspraak.

Steeds meer keus voor de fietser

Met een goede uitrusting is fietsen een feest

Tegenwoordig is er voor de verwende wielertoerist van alles te koop. Een goed gevulde beurs is wel noodzakelijk. Door elk jaar iets aan te schaffen is het echter mogelijk op den duur een complete uitrusting te verwerven, goed voor jaren vakantieplezier!

Henk Schilperoort

In tien jaar is er werkelijk iets veranderd aan het fietsaanbod. Destijds had de lange-afstandsfietser eigenlijk slechts één keus: een race-fiets zodanig aanpassen dat er draadbanden en bagagedragers op kunnen. Je moest echter zelf wel precies weten hoe je die aanpassing wilde hebben: de rijwielhandelaar wist alleen van racefietsen en had geen verstand van toeren. De toerfiets op basis van de racefiets is nog steeds geen slechte keus. Zelf rij ik daar nog altijd op en hij voldoet uitstekend. Natuurlijk zijn er prachtige kant en klare randonneurs te koop en soms kijk ik wel eens jaloers naar de drie kettingbladen voor, wat een hoop extra-lichte versnellingen mogelijk maakt. Dat is zeker een trend die ik bij mezelf constateer: de voorkeur voor

lichtere versnellingen.

Jarenlang was 42/23 mijn lichtste combinatie, ook tegen de *Mont Ventoux* op. Maar tegenwoordig draai ik tijdens een rondje Ardennen al 42/26 en probeer ik of ik mijn derailleur op 28 tandjes kan krijgen, dus nog lichter.

Zo'n driebladig trapstel is zeker nuttig. Natuurlijk kun je het altijd achteraf op je fiets (laten) bouwen, maar dat is nogal kostbaar, omdat je dan ook je derailleurs moet vervangen.

Overigens is een randonneursframe ook anders gebouwd, langer dan een race-frame. Fietsologen beweren dat dit op toertochten comfortabeler is. Dit wil er bij mij nog niet zo in. Ik ben zelf zeer gehecht aan mijn korte en wendbare fietsje. Juist het stuurkarakter van randonneurs wordt in tests (in het blad *'Fiets'*) soms minder gun-

stig beoordeeld. Maar ook hier geldt: zoveel fietsers, zoveel zinnen.

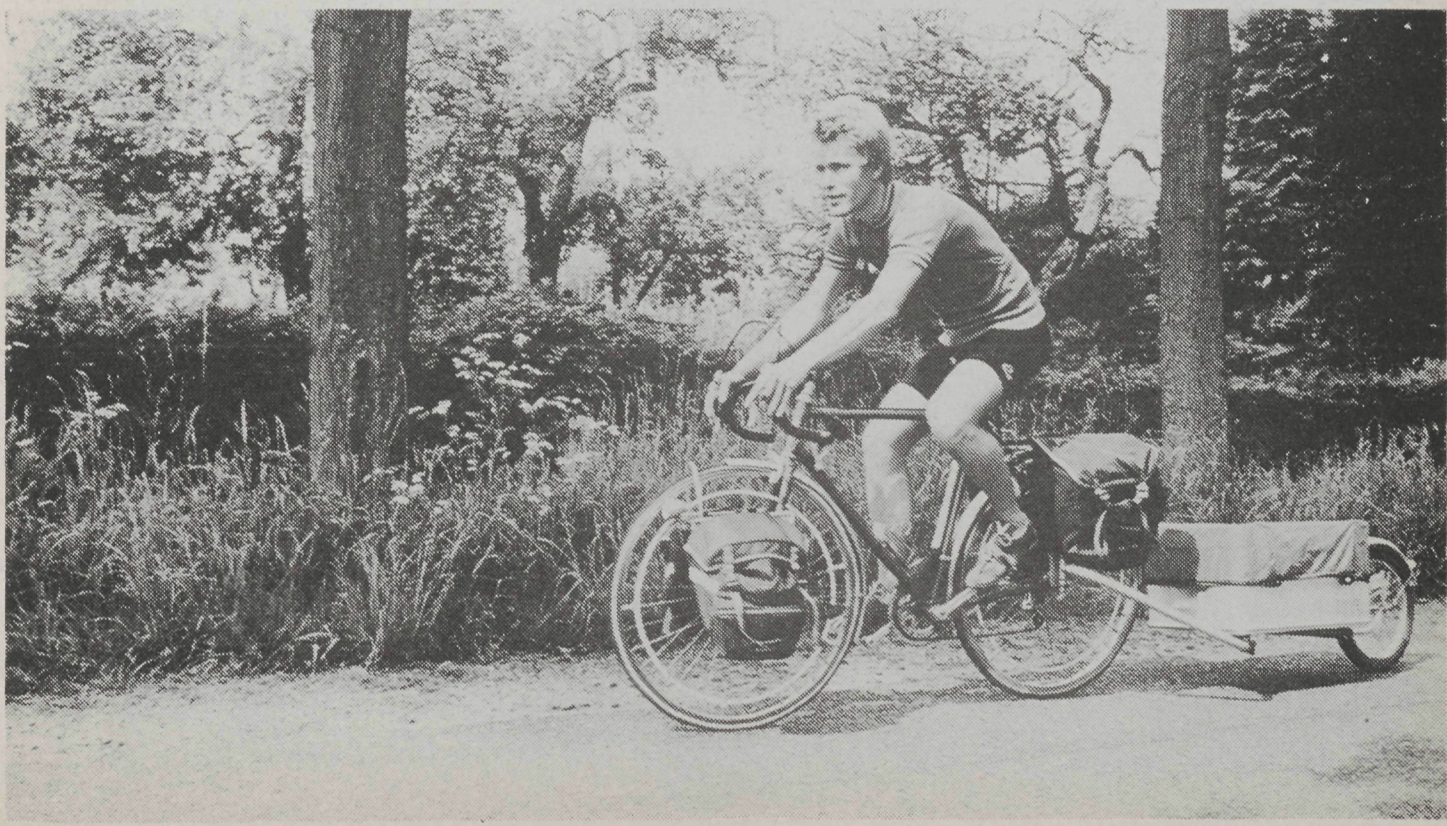
All Terrain Bike

De *All Terrain Bike* (ATB) of Dikke Banden Fiets is een rage die van over de Atlantische Oceaan is komen aanwaaien. Oorspronkelijk was hij bedoeld om buiten de gebaande wegen en paden te gebruiken, een crossfiets voor volwassenen dus. Zo ziet hij er ook uit.

Nu hebben de Amerikanen in elk geval iets wat wij niet hebben: ruimte. Vat dus de naam *'all terrain'* niet letterlijk op, maar hou je aan de (onverharde) wegen en paden. Als natuurliefhebbers moeten we elkaar niet gaan ergeren, dus pas je gedrag aan de wandelaars aan. Zure regen is al erg genoeg, zure gezichten zijn gewoon niet nodig.

In elk geval: uitgerust met spatborden, bagagedragers en verlichting is zo'n aangepaste ATB een ideale vakantiefiets voor

■ De éénwielige Pakkar UNO, goed voor twintig kilo.

mensen die niet persé hard willen rijden en ook van het asfalt af willen. Zeker aan te raden voor de ruigere streken in Scandinavië, Schotland, Wales, Spanje en Oost Europa, om over Afrika, Azië en Zuid Amerika nog maar te zwijgen. Want die smalle bandjes rijden prima op de verharde wegen, maar zogauw je op losse steenslag of zandpaden geraakt is de lol er wel af.

Lekke band

Die bandjes vormden overigens een probleem apart. Jarenlang was mijn achterband al na maximaal drieduizend kilometer versleten of veelvuldig doorboord. Heel vervelend als je band het onderweg begeeft. Tegenwoordig heb ik achter een 32 mm band (28x1¼) met een 'gepantserd' loopvlak. Mijn ervaringen hiermee zijn een stuk beter: al twee seizoenen geen lekke band en ongeveer een dubbele levensduur.

De ligfiets

Ligfietsen kennen nog steeds een kleine maar zeer toegewijde kring liefhebbers. Voor hen die het op kunnen brengen om de lichamelijke aanpassing te doorstaan (de andere houding vergt ander spiergebruik) bestaat de beloning uit een onovertroffen comfortabele fietshouding. Ook klimwerk blijkt met deze fietsen goed mogelijk te zijn, in tegenstelling tot het vooroordeel daarover.

Nadeel voor mij is dat bagage slechts op de achterdrager meegenomen kan worden. Het achterwiel moet dus berekend zijn op zwaardere belasting dan bij een 'gewone' fiets. Of misschien zou een kleine fietskar uitkomst bieden?

Fietskarren

Tijdens mijn eerste fietstocht door Dene-marken zag ik veelvuldig wat hier ook langzamerhand een vertrouwd beeld is geworden: de hele familie op bepakte fietsen en nog een fietskar, die meestal door pa getrokken wordt. In die tijd hinkte ik nog op twee gedachten. Mijn eigen wens was zo min mogelijk bagage. Tijdens mijn reis naar de Pyreneeën had ik slechts elf kilo bij me. Dat was mogelijk doordat ik geen kookspullen meenam.

Ondertussen maakt een vegetarisch dieet het noodzakelijk om zelf te gaan koken en mijn partner eist na een vermoeiende dag fietsen toch wel enig comfort. Volume en gewicht op de bagagedragers namen dus ieder jaar enigszins toe, tot het punt bereikt werd dat mijn fiets niet lekker meer stuurde. Zo'n sportief race-model kent duidelijk beperkingen wat betreft de hoeveelheid bagage.

Dan maar alleen

Aangezien verdere inperking van de bagage bij mijn partner niet goed viel ('dan ga je maar alleen') heb ik vorig jaar de knoop doorgehakt en een fietskarretje gekocht. Toch weer een duidelijk compromis: het is de superlichte éénwielige Noorse Pakkar UNO. Goed voor maximaal twintig kilo bagage, maar dat is meer dan genoeg. Alle

zware en volumineuze stukken passen erin, de rest kan gewoon in de fietstassen. Mijn ervaring ermee is nog beperkt, maar hij houdt het tot nu toe prima. Op het vlakke land trekt hij zo gemakkelijk dat je al snel vergeet dat hij achter je aan hangt, alleen bij hobbels en kuilen moet je er rekening mee houden. In de heuvels gaat zijn gewicht uiteraard zwaarder meetellen. Het zal toch al gauw zo'n twee à drie tandjes achter uitmaken. Wil je er echt mee klimmen, zorg dan voor een voldoende licht verzet.

Voor de gewone tweewielige fietskar geldt dit alles natuurlijk nog veel sterker. Behalve voor bagage kan zo'n kar ook dienen voor het vervoer van kinderen. Erg praktisch, want het kind heeft aanzienlijk meer ruimte dan in een zitje op de bagagedrager.

Nadeel van een goede fietskar is de prijs: die varieert van duur tot zeer duur. Hoe wel: wat is duur? Vergeleken bij de kosten van autorijden stelt het helemaal niets voor.

Wielrenkleding

Door de loop van de jaren ben ik de wielrennerskleding trouw gebleven, ook tijdens rustige vakantietochtjes. Die kleding zit gewoon het best tijdens het fietsen. De fietsbroek met zeem erin (zonder onderbroek te dragen) voorkomt doorzitten of kapotschuren van de huid, wat anders vooral bij natte kleding erg snel optreedt. Je moet natuurlijk wel aan je zadel gewend zijn en dat kan alleen door kilometers te draaien. Sommigen hebben iets tegen de lange pijpen, tot halverwege de dijen, die een nogal abrupte overgang van een gebruind onderbeen naar een bleek bovenbeen kunnen veroorzaken. Vooral dames vinden dit bezwaarlijk. Er zijn weliswaar zeemleren broeken zonder pijpjes, die onder een gewone short gedragen kunnen worden, maar dat heeft wel tot gevolg dat de bovenbenen door de zadelpunt opengeschuurd worden.

Slecht zadel: een marteling

Nu we het toch over zadels hebben, dat is het laatste waar je op moet bezuinigen. Een slecht zadel wordt al na korte ritten een marteling. Maak bij aanschaf van een nieuwe fiets desnoods de afspraak dat je het zadel om kunt ruilen als het niet bevalt. Een goed ingereden leren zadel kun je uiteraard gewoon overzetten als je een nieuwe fiets koopt. Zelf rij ik niet op een leren zadel, omdat ik het te onderhoudsgevoelig

vind, vooral op trektochten als het veel regent. Maar anderen zweren erbij, dus dat is weer een heel persoonlijke keuze. Voor dames zijn er speciale bredere (race-) zadels, die beter aangepast zijn aan de vorm van het vrouwenbekken. Mijn vriendin heeft er één met gel-kussentjes en die bevalt uitstekend. Sinds ze daarop rijdt heeft ze geen zitvlak-klachten meer, ook niet na honderd kilometer. De moeite waard om speciaal om zo'n zadel te vragen.

Goede wielerkleding zorgt voor goede opname en afgifte van het transpiratievocht en raakt niet doorweekt, zoals katoenen kleding. Je bent daardoor beter beschermd tegen kouvat. Daarom neem ik ook altijd een paar 'zweethemden' mee. Ze zijn niet erg modieus, maar wel zeer praktisch! Je kunt ze 's avonds uitspoelen, samen met de broek, zodat je 's morgens met schone kleren kunt starten. Als ze nog niet droog zijn is dat wel even onaangenaam, maar wielerkleren nemen snel de lichaamstemperatuur aan en drogen veel sneller op het lijf dan gewone kleren.

Als het erg koud wordt trek ik m'n wielermajot en -hemd onder mijn zomerkleren aan. Samen met mijn wollen trainingsjack (wordt helaas niet meer gemaakt van dat materiaal) en regenjack van 'ademend' nylon vervangt dat de wintergarderobe. En zo hou ik nog wat ruimte in de fietstassen over.

Wat is duur?

Enige malen heb ik in dit stuk de termen 'duur' en 'goedgevulde beurs' laten vallen en dat verdient wellicht enige precisering. Ik raad aan om bij de aanschaf van je spullen op kwaliteit te letten. Kwaliteit kost geld. Ik vind dat een fiets van topkwaliteit twee- tot drieduizend gulden mag kosten. Tussen duizend- en tweeduizend gulden koop je goede middenklasse. Goede bagagedragers kosten rond de honderd gulden, veel goedkoper is meestal rotzooi.

Reserveer voor een set fietstassen ook maar enkele honderdjes. Je kunt de prijs zo hoog op laten lopen als je zelf wilt, er is veel keus. Een fietskar kost tussen de drie- en twaalfhonderd gulden.

Goede tenten beginnen ongeveer bij vijfhonderd en een donzen slaapzak zo bij driehonderd. Een goed regenpak kost ook ettelijke honderdjes en om compleet te zijn kan ik ook nog een paar rubber overlaarsjes aanbevelen, die slechts enkele tientjes kosten. Toch nog een meevaller. Het zijn grote bedragen om in een klap uit te geven, maar gespreid over de jaren valt dat wel mee. Bovendien gaat het om duurzame spullen die bij zorgvuldig gebruik wel tien jaar meekunnen tegen lage onderhoudskosten. Slecht materiaal kan je hele vakantie verpesten en dan is goedkoop op eens duurkoop. Maar iedereen heeft uiteraard de mogelijkheid om het zo goedkoop of duur te maken als hij of zij zelf wil. Het gewicht van de spullen is omgekeerd evenredig aan de prijs. Lang voordat je Santiago de Compostella bereikt hebt, zul je dankbaar zijn voor elk kiloetje minder.

'Ik kan me de luxe niet permitteren depressief te zijn'

Herman Verbeek over bevrijdingseconomie

De stilte in zijn appartement is van een goede kwaliteit. In deze stilte, die stadsge-
druis overstemt, heeft Herman Verbeek zijn woede en schaamte over wat hij een
'wereldvoedseloorlog' noemt, gekanaliseerd in woorden. De Groninger priester-
politikus ontmaskert in zijn nieuwste boek 'In boeren handen' de gewetenloze
praktijken van de agro-business en laat zien hoe landbouw en wereldvoedselvoor-
ziening rechtvaardig en verantwoord zouden kunnen worden veranderd.

Mariëtte Meester

Neuro-chirurg Verbeek bracht in de Twee-
de Wereldoorlog zijn zeven kinderen on-
der bij patiënten die een boerderij hadden.
Zijn zoon Herman kwam terecht bij een
kinderloos echtpaar in Meeden, bij Veen-
dam. Nu, op 53 jarige leeftijd, zegt Her-
man Verbeek: „Ik heb in die oorlogstijd
geleerd dat je in een samenleving zonder
een heleboel kunt, maar nooit zonder
voedsel. Voor z'n eten is de stadsbewoner
helemaal afhankelijk van de boeren. Mijn
vader kwam 's nachts stiekem met een fiets

met houten banden om een zak erwten te
halen, een zak bonen, koolzaadolie in een
beddekruijk”.

Herman sliep, bang voor oorlogsgeweld,
tussen de boer en boerin in bed. Hele da-
gen zat hij naast 'oom Hessel' te genieten
op de bok. Die jeugdervaringen droegen
er toe bij dat hij nu, als Europarlementa-
riër, lid van de Regenboogfractie, radikaal
partij kiest voor de boerenstand.

Hij zegt: „Boeren en boerinnen zijn
slachtoffers. Of je nu bananen teelt in een
kleine koöperatie in El Salvador, een grote
farm runt in Canada, of varkens houdt in
Brabant, je bent allemaal de dupe van het-

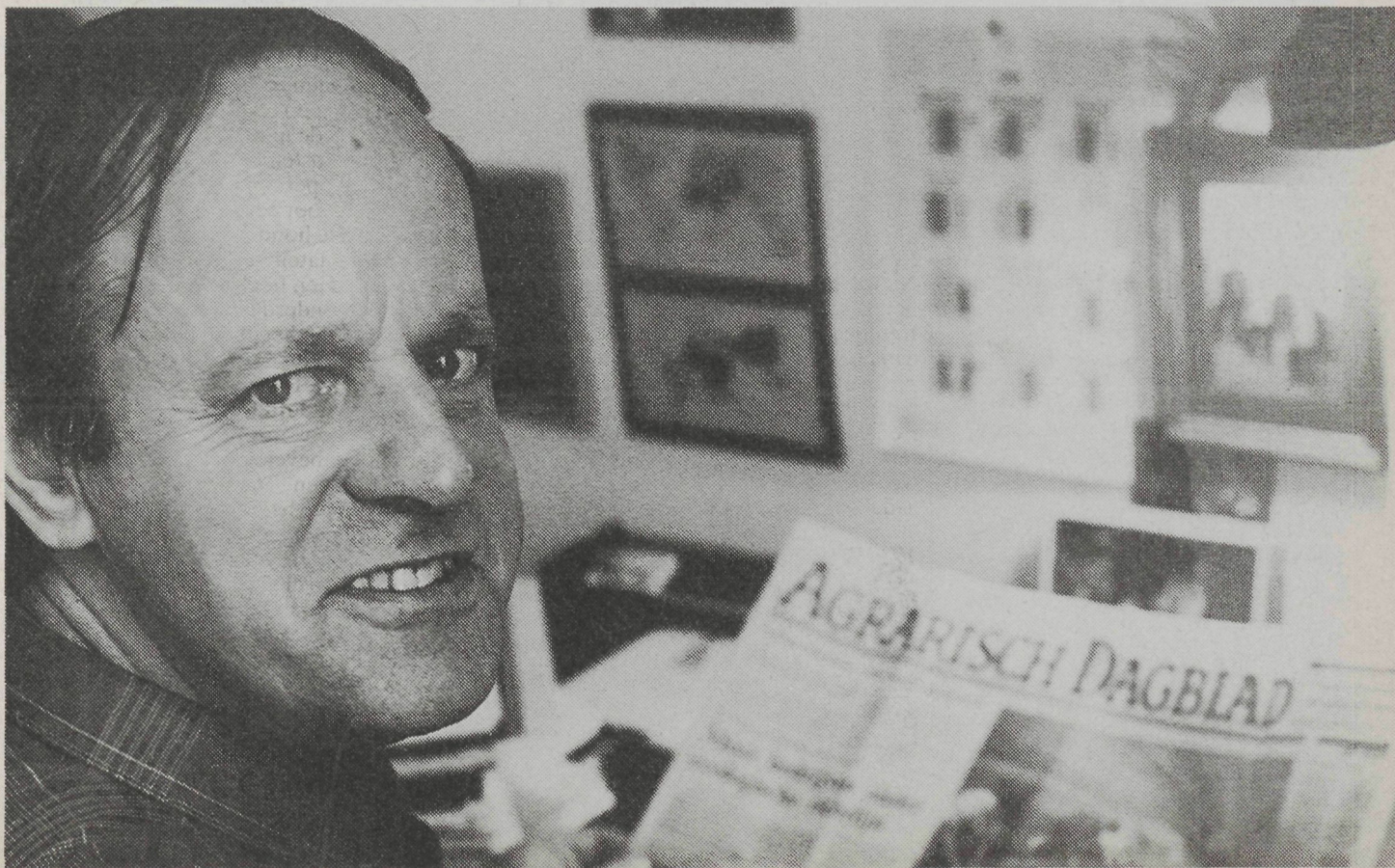
zelfde systeem. Het systeem waar de agro-
industrie heel lage prijzen dikteert, heel
hoge opbrengsten eist per produkt, per
dier, per hektare, per bedrijf en daar ver-
schrikkelijk gevaarlijke middelen voor
aanwendt. Onze landbouw is, in de greep
van de chemische industrie, ontzettend ba-
naal en primitief geworden.”

Het groene proletariaat

*U spreekt zich in uw boek niet echt duide-
lijk uit voor ecologische landbouw.*

„Er is geen primaire economische sektor
die zo intens met de levende natuur om-
gaat als de landbouw. Grond, water, lucht,
licht, planten, dieren; de natuur is de eer-
ste arbeidster van onze economie. Daarom
noem ik de natuur 'het groene proletari-
aat'. Ook boeren worden geproletari-
seerd. Zijn deel van de uitgebuite natuur.

■ Herman Verbeek: „Uit geweten auto
weggedaan”

En moeten samen gered worden. Als er morgen in Nederland twintig ekologische boeren bijkomen, blijven er 120.000 in de greep van de agro-chemie. Ik probeer aan de kant van de brede boerenbevolking te gaan staan.

Je moet boeren en boerinnen niet kop-schuw maken door veel te ver vooruit te lopen. Natuurlijk, hele experimentele landbouw, biologisch-dynamische landbouw, dat moet wel gebeuren, maar ik zie het als mijn taak om eerst de zijde van de 'gewone' boeren te kiezen. Ik heb van de winter alle hektare van de provincie Groningen onder mijn gehoor gehad, van Zoutkamp tot Ter Apel. Overal, ook in andere gebieden in Nederland zeggen de boeren: 'Verbeek, het spuiten is het ergste'. Door de valse voorlichting en de indoktrinatie hebben ze het gif als louter zegening gezien. Maar daar zijn ze al lang van bekeerd. Ze zien steeds meer dat het hun eigen ondergang is. Dat de grond het straks niet meer haalt, dat de gewassen steeds kwetsbaarder worden. Ze zien zelf, of ze nu akkerbouwer zijn of veehouder, dat ze terug moeten in intensiteit, in productie per eenheid. Maar ze zeggen wel: 'Dan moeten we wel een betere prijs ontvangen, zodat we voor onze arbeid worden beloond'.

Gestaffelde prijzen

Herman Verbeek vindt dat de boerenstand de oudste en meest ervaren milieubeweging is. Tachtig procent van de grond die in kultuur is, wereldwijd, is nog altijd onder de zorg van boeren. Als je hen een goede prijs betaalt, zijn zij ook de goedkoopste milieubeweging. Je komt op voor de natuur door de beloning te verbeteren voor diegenen die met de natuur werken. De prijzen voor boerenprodukten moeten 'gestaffelde', gedifferentieerde prijzen zijn, die een basisproductie beter belonen en hogere produkties ontmoedigen. Daarnaast dienen produktieplafonds te worden ingesteld. De 65 miljard die de EG-Landbouw nu jaarlijks kost en die voor een zeer groot deel verspilld wordt aan de financiering van de overschotten, zou rechtstreeks bij de boeren en boerinnen terecht moeten komen.

Een dubbeltje meer voor een liter melk, twintig cent meer voor een kilo graan, dan zijn de boeren in staat milieuvriendelijk verder te gaan. En dan heb je, volgens Verbeek, de winkelprijs nog met geen cent hoeven te verhogen.

Herman Verbeek: „Op de dag dat wij demonstreerden met de traktors in Den Haag, op 1 maart, op diezelfde dag maakte Unilever z'n jaarcijfers over 1988 bekend. Een nettowinst van 3,2 miljard... Er stond in de toelichting bij: 'Vooral behaald op het verwerken van landbouwprodukten'. Er wordt stelselmatig, niet alleen door Unilever, kapitaal uit de landbouwbedrijven weggezogen. Als je dat niet aanpakt, zal biologische landbouw nooit zoden aan de dijk zetten. Ik zou de milieubeweging willen vragen zich ook te verdiepen in economie, de weerbaarheid van makro-eko-

nomische politieke structuren”.

Driftig

U heeft het in uw boek over wat er mis is in de koffie-industrie, de suikerindustrie, de zuivel- en vleesindustrie. U zet geen vraagtekens bij de konsumptie van die produkten.

„Ik zet die vraagtekens wel, ook in het boek. Ik denk dat wij naar een voedselkultuur toe moeten met minder zuivel en vlees, minder koffie, minder alcohol, minder sigaretten. Maar ik ben pastor. En ik weet dat maar een klein gedeelte van de mensen bereid is snel te veranderen. Je moet oppassen dat men zich niet tegen je keert. Angstig wordt. Agressief.”

Maar er is niet zoveel tijd meer.

„Hoe driftiger je bent, hoe meer tijd je verliest. Ik ben uiterst ongeduldig. En woedend. Driftig. Maar ik weet dat dat geen middelen zijn om mensen te veranderen”.

Theorie en praktijk

U zegt 'mensen veranderen'. Is het niet belangrijk om eerst met de mentaliteit, de ziel, het innerlijk van de mens bezig te gaan, of je moet vooral beginnen de foute structuren - bijvoorbeeld die van de agrobusiness - aan te pakken.

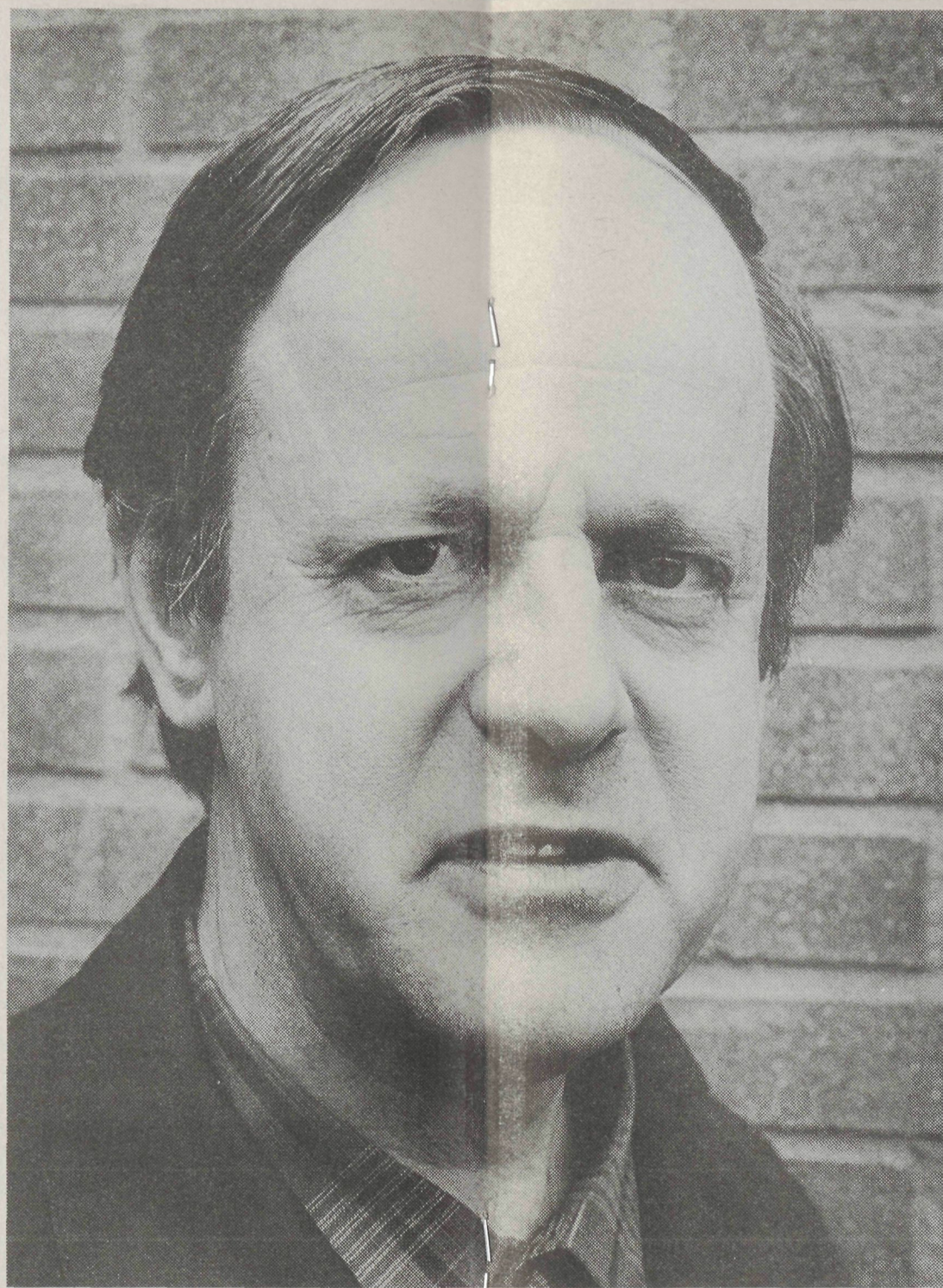
„Ik vind dat een kunstmatige scheiding. Ik denk, ook als ik mijn eigen leven bezie, dat de geest eerder komt. Je gaat iets zien, je schrikt, je ziet wat een ander doet, dan zie je dat het anders kan, dan verander je van binnen. Maar je verandert pas echt als je het gaat doen. Ik vind dat je niet zo'n scheiding moet maken tussen theorie en praktijk, ook niet tussen individu en politiek, tussen mentaliteit en politiek. Ik discussieer met Shell, met de Rabo, en tegelijkertijd praat ik avond aan avond met mensen over een andere mentaliteit. Ik ben nog steeds poëzie aan het maken. Ik probeer daarin altijd beschouwend te blijven. Ik ben zeer gevoelig voor mystiek. Ik ben als theoloog en priester een zondagskind, ik hou van mooie liturgieën, mooie zangen, mooie preken. Maar ik merk steeds harder dat de werkelijkheid 's maandags heel anders is.

Daarom ben ik, door heel hard te studeren en heel veel bedrijven te bezoeken, econoom geworden. Ik bereken precies hoeveel de melk moet kosten als je voor koeien geen voedsel uit de Derde Wereld wilt gebruiken, als je niet teveel koeien per hektare wilt hebben, als je geen BST wilt spuiten.

Bevrijdingstheologie is voor mij bevrijdingseconomie. En bevrijdingseconomie is bevrijdingstheologie. Bij politieke mensen hangt religie er vaak bij als reklame-etiket, terwijl religieuze mensen vaak te weinig en te naïef zijn, te zacht en te zwak voor de harde strijd.

Rentmeesterschap

In tegenstelling tot in uw vorige boeken, waarin de mystiek en de poëzie een prominente plaats innemen, is de theologie in 'In Boeren Handen' samengebond in zeventien

blad zijden. Hadden die pagina's niet net zo goed weggelaten kunnen worden? Uw religiositeit schrikt misschien mensen af. Stille, Verbeek: „Dat verrast me. In de kerk vindt men mij altijd veel te politiek en helemaal niet religieus. Die passage over het rentmeesterschap is juist de kern van het boek. Ten eerste omdat religie niets anders is dan de diepste verworteling met het leven. Ik denk dat wij daarin steeds oppervlakkiger worden. We hebben geen antenne meer, geen wortels voor diepere lagen in het leven en in de werkelijkheid. „Ten tweede is die passage belangrijk om-

dat er in het Westen, dus in de rijkste landen, praktisch alleen maar Christenen aan het werk zijn. Het Christendom is de meest atheïstische en wrede godsdienst. Met twintig procent van de wereldbevolking maken wij tachtig procent van alle aardse goederen op. Van Bush tot Thatcher, van Kohl tot Lubbers, van Nato-generaal tot koncerndirecteur, je heet altijd Christen, je zit altijd in de kerk. Die mensen moet je aanspreken op hun eigen prenties. Op hun eigen beginselen. En dan zeggen: 'Goed, ik neem die beginselen serieus, maar dan ook echt serieus. En dan

versta ik er dat en dat onder'.

„Ik merk onder boeren, waarvan toch altijd nog tachtig procent van de families kerkelijk is, dat het ook heel erg aanspreekt. Ook de jongere boeren hebben vanuit hun verbondenheid met de natuur vergaande levensvragen. Daar ligt een voedingsbodem voor een heel diepe mentaliteitsverandering.

„Ik ben niet bang voor religie. Ik ben wel bang voor valse religie. En negentig procent van religie is vals. Ik probeer te zoeken naar die tien procent waarheid.”

Mensen kunnen monsters worden

U bent priester. Heeft u wel eens de biecht afgenomen bij die -gegeneraliseerd- egoïstische industriëlen?

„Ik mag als pastor natuurlijk niets vertellen over het biechtgeheim. Het komt voor dat je in vertrouwen genomen wordt. Dat kan door een boer zijn, dat kan door een industrieel zijn”.

Ik doel op een gefingeerde situatie. Hoe verantwoordt iemand die een ander uitbuit zijn handelwijze?

„Ik denk dat er ontzettend veel gewetensvervorming is. 'Als ik het niet doe, doet een ander het.' Of: 'Ik zorg ervoor dat we Japan en de VS voor blijven'. Dat zijn gewetenshoudingen. Ik noem dat gewetensloosheid. Ik moet constateren dat mensen zo vervormd, zo vervreemd kunnen raken, dat het monsters worden. Dat weten we uit de Nazi-tijd. Dat weten we ook op dit moment.

Iemand die in de auto stapt en de straat oprijdt, die neemt deel aan een verkeersoorlog. Ik zeg wel eens: 'Helmen op, koppelriemen om'. In de EG vallen per jaar op de straten vijftigduizend doden. Verkeer is oorlog. Daarom heb ik in 1974, uit geweten, mijn auto weggedaan.

Nou is er een groot probleem: mag je oordelen over andermans geweten? Ik vind van wel. In de vorm van een discussie, in de vorm van een debat. In de vorm van een konflikt. In de vorm van bestrijden ook.”

Politieke biecht

„Helaas hebben wij nog geen politieke biecht. Een biecht waarin je verplicht bent je maatschappelijke fouten te erkennen. Voor mij is de huidige Westerse economie, de zogenaamde vrije markt, waar men vrij z'n gang kan gaan, gewetenloos. De zwakke belangen vallen altijd af. Milieu valt af. Arbeid valt af, want kost teveel geld. Honger valt af, want heeft geen koopkracht. Ik vind ons vrije marktsysteem immoreel, misdadig. Ik noem het een permanente wereldoorlog. En die maakt meer slachtoffers dan de Eerste en Tweede Wereldoorlog. Wij hebben een proces nodig om die 'oorlogsmisdaden' aan de kaak te stellen.

„Kijk, ik kom uit een kerk waar de biecht vooral op de kleine mensjes wordt toegepast. De suikerpotsoepers. Grote zonden worden niet gebiecht. Wij brengen het als rijke landen niet één van allen op om een bekentenis af te leggen van onze schuld

aan de wereldplundering. Wij zeggen maar steeds: de Derde Wereld heeft zulke hoge schulden. Onbetaalbaar. Maar het is natuurlijk omgekeerd. Wij zijn schuldig aan hen. Omdat we geplunderd hebben. Ik vind dat wij herstelbetalingen zouden moeten doen aan de Derde Wereld.”

Ontwikkelingshulp voor het Westen

Ik kan me voorstellen dat je wel eens het hoofd in de schoot legt, als je alle kennis hebt die in uw boek staat. Waar put u uw doorzettingsvermogen uit?

„Ik ben de zoon van een arts. Ik heb geleerd dat je geen hoop op genezing is, als je geen diagnose kunt stellen. Als medikus, maar ook als patiënt. Je moet het willen horen: we zijn ziek. Geestelijk ziek, mentaal ziek en daardoor maatschappelijk ziek. Onze wijze van leven is barbaars. Vooral door ons consumeren, door onze stress. Ik wil mijn kop niet in het zand steken, ik wil weten wat er gaande is. Ik wil daarover kunnen praten.

„Wij, de rijke landen, hebben ontwikkeling en beschaving nodig. Ik was laatst in Swaziland, die enklave in Zuid Afrika. Ik bezocht een jonge boer. Die had een varken. En daar hield hij intens veel van. Die zeug was zo schoon, ze hield haar nest keurig. Voor het mesten en het wroeten en het modderbad had ze een speciale plaats. Als ik dat dan vergelijk met een varkenshouder hier die om te kunnen bestaan achthonderd varkens moet hebben, dan denk ik: waar is nou de beschaving en de wijsheid? Niet geld, zogenaamde rationaliteit of economisch gewin is het criterium voor beschaving, maar het omgaan met het leven. Hier, in het Westen, moet ontwikkelingshulp komen.

Niet depressief

„Wie het echt slecht heeft, kan zich de luxe niet veroorloven om depressief te zijn. Want dan ben je er geweest. Ik heb dat geleerd van de mensen in de Derde Wereldlanden. En juist daardoor, we weten het ook uit de oorlogstijd, hebben die mensen zoveel spankracht, zoveel geestkracht, zoveel humor ook. Ze hebben weerstandsvermogen. Ik zal het niet romantiseren en idealiseren, maar ik leer ervan.

„Ook kan ik me de luxe niet permitteren depressief te zijn. Maar ik ben wel zeer bezorgd. Soms denk ik dat de kwade krachten in de mens zo sterk zijn, dat we het verliezen. En dat de aarde zich van de mensheid ontdoet. Ik heb een drang tot overleven in me. Als het milieu kapot gaat, kan ik ook niet meer leven. (Heftig) Ik kan niet tegen de stank in de stad. Ik kan niet tegen al die volle etalages, die ontzettende weelde. Ik kan niet tegen die ontzettende patsters in de bungalowparken. Maar ik moet mijn inzicht en mijn woede niet tot hoogmoed, niet tot fatalisme laten verworpen. Ik moet het omsmeden tot positieve kracht.”

Herman Verbeek: In Boeren Handen. Uitgave Kok Agora, Kampen 1989.

En moeten samen gered worden.

Als er morgen in Nederland twintig ekologische boeren bijkomen, blijven er 120.000 in de greep van de agro-chemie. Ik probeer aan de kant van de brede boerenbevolking te gaan staan.

Je moet boeren en boerinnen niet kopschuwen maken door veel te ver vooruit te lopen. Natuurlijk, hele experimentele landbouw, biologisch-dynamische landbouw, dat moet wel gebeuren, maar ik zie het als mijn taak om eerst de zijde van de 'gewone' boeren te kiezen. Ik heb van de winter alle hektarees van de provincie Groningen onder mijn gehoor gehad, van Zoutkamp tot Ter Apel. Overal, ook in andere gebieden in Nederland zeggen de boeren: 'Verbeek, het spuiten is het ergste'. Door de valse voorlichting en de indoktrinatie hebben ze het gif als louter zegen gezien. Maar daar zijn ze al lang van bekeerd. Ze zien steeds meer dat het hun eigen ondergang is. Dat de grond het straks niet meer haalt, dat de gewassen steeds kwetsbaarder worden. Ze zien zelf, of ze nu akkerbouwer zijn of veehouder, dat ze terug moeten in intensiteit, in produktie per eenheid. Maar ze zeggen wel: 'Dan moeten we wel een betere prijs ontvangen, zodat we voor onze arbeid worden beloond'.

Gestaffelde prijzen

Herman Verbeek vindt dat de boerenstand de oudste en meest ervaren milieubeweging is. Tachtig procent van de grond die in cultuur is, wereldwijd, is nog altijd onder de zorg van boeren. Als je hen een goede prijs betaalt, zijn zij ook de goedkoopste milieubeweging. Je komt op voor de natuur door de beloning te verbeteren voor diegenen die met de natuur werken.

De prijzen voor boerenprodukten moeten 'gestaffelde', gedifferentieerde prijzen zijn, die een basisproduktie beter belonen en hogere produkties ontmoedigen. Daarnaast dienen produktieplafonds te worden ingesteld. De 65 miljard die de EG-Landbouw nu jaarlijks kost en die voor een zeer groot deel verspilld wordt aan de financiering van de overschotten, zou rechtstreeks bij de boeren en boerinnen terecht moeten komen.

Een dubbeltje meer voor een liter melk, twintig cent meer voor een kilo graan, dan zijn de boeren in staat milieuvriendelijk verder te gaan. En dan heb je, volgens Verbeek, de winkelprijs nog met geen cent hoeven te verhogen.

Herman Verbeek: „Op de dag dat wij demonstreerden met de traktors in Den Haag, op 1 maart, op diezelfde dag maakte Unilever z'n jaarcijfers over 1988 bekend. Een nettowinst van 3,2 miljard... Er stond in de toelichting bij: 'Vooral behaald op het verwerken van landbouwprodukten'. Er wordt stelselmatig, niet alleen door Unilever, kapitaal uit de landbouwbedrijven weggezogen. Als je dat niet aanpakt, zal biologische landbouw nooit zoden aan de dijk zetten. Ik zou de milieubeweging willen vragen zich ook te verdiepen in economie, de weerbarstigheid van makro-eko-

nomische politieke structuren”.

Driftig

U heeft het in uw boek over wat er mis is in de koffie-industrie, de suikerindustrie, de zuivel- en vleesindustrie. U zet geen vraagtekens bij de konsumptie van die produkten.

„Ik zet die vraagtekens wel, ook in het boek. Ik denk dat wij naar een voedselcultuur toe moeten met minder zuivel en vlees, minder koffie, minder alcohol, minder sigaretten. Maar ik ben pastor. En ik weet dat maar een klein gedeelte van de mensen bereid is snel te veranderen. Je moet oppassen dat men zich niet tegen je keert. Angstig wordt. Agressief.”

Maar er is niet zoveel tijd meer.

„Hoe driftiger je bent, hoe meer tijd je verliest. Ik ben uiterst ongeduldig. En woedend. Driftig. Maar ik weet dat dat geen middelen zijn om mensen te veranderen”.

Theorie en praktijk

U zegt 'mensen veranderen'. Is het niet belangrijk om eerst met de mentaliteit, de ziel, het innerlijk van de mens bezig te gaan, of je moet vooral beginnen de foute structuren - bijvoorbeeld die van de agrobusiness - aan te pakken.

„Ik vind dat een kunstmatige scheiding. Ik denk, ook als ik mijn eigen leven bezie, dat de geest eerder komt. Je gaat iets zien, je schrikt, je ziet wat een ander doet, dan zie je dat het anders kan, dan verander je van binnen. Maar je verandert pas echt als je het gaat doen. Ik vind dat je niet zo'n scheiding moet maken tussen theorie en praktijk, ook niet tussen individu en politiek, tussen mentaliteit en politiek. Ik discussieer met Shell, met de Rabo, en tegelijkertijd praat ik avond aan avond met mensen over een andere mentaliteit.

Ik ben nog steeds poëzie aan het maken. Ik probeer daarin altijd beschouwend te blijven. Ik ben zeer gevoelig voor mystiek. Ik ben als theoloog en priester een zondagskind, ik hou van mooie liturgieën, mooie zangen, mooie preken. Maar ik merk steeds harder dat de werkelijkheid 's maandags heel anders is.

Daarom ben ik, door heel hard te studeren en heel veel bedrijven te bezoeken, econoom geworden. Ik bereken precies hoeveel de melk moet kosten als je voor koeien geen voedsel uit de Derde Wereld wilt gebruiken, als je niet teveel koeien per hektare wilt hebben, als je geen BST wilt spuiten.

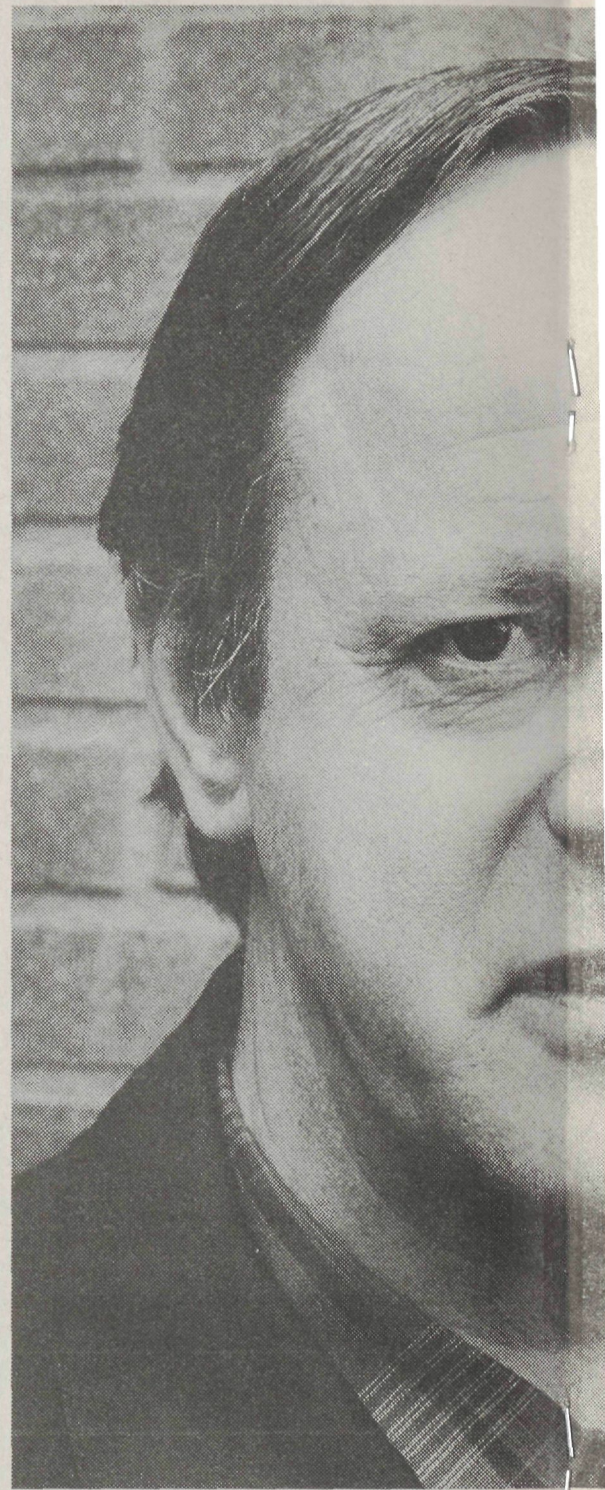
Bevrijdingstheologie is voor mij bevrijdingseconomie. En bevrijdingseconomie is bevrijdingstheologie. Bij politieke mensen hangt religie er vaak bij als reklame-etiket, terwijl religieuze mensen vaak te weinig en te naïef zijn, te zacht en te zwak voor de harde strijd.

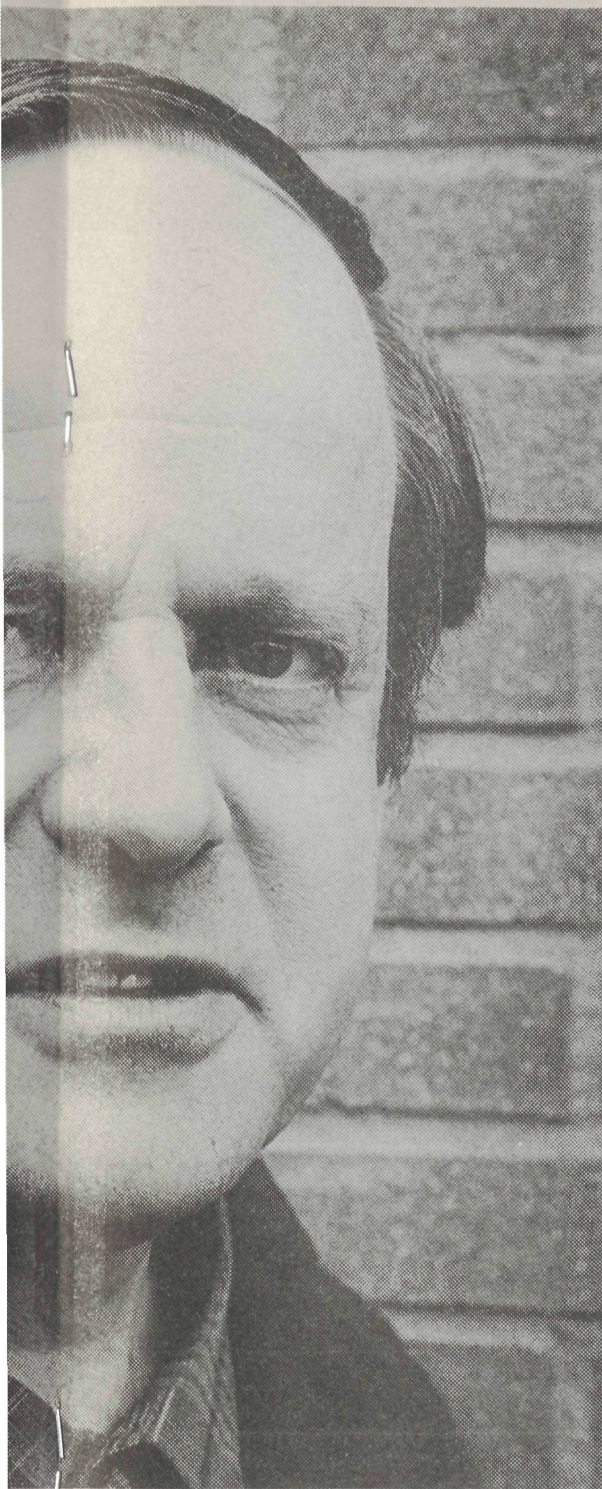
Rentmeesterschap

In tegenstelling tot in uw vorige boeken, waarin de mystiek en de poëzie een prominente plaats innemen, is de theologie in 'In Boeren Handen' samengebond in zeventien

bladzijden. Hadden die pagina's niet net zo goed weggelaten kunnen worden? Uw religiositeit schrikt misschien mensen af.

Stilte. Verbeek: „Dat verrast me. In de kerk vindt men mij altijd veel te politiek en helemaal niet religieus. Die passage over het rentmeesterschap is juist de kern van het boek. Ten eerste omdat religie niets anders is dan de diepste verworteling met het leven. Ik denk dat wij daarin steeds oppervlakkiger worden. We hebben geen antenne meer, geen wortels voor diepere lagen in het leven en in de werkelijkheid. „Ten tweede is die passage belangrijk om-

dat er in het Westen, dus in de rijkste landen, praktisch alleen maar Christenen aan het werk zijn. Het Christendom is de meest atheïstische en wrede godsdienst. Met twintig procent van de wereldbevolking maken wij tachtig procent van alle aardse goederen op. Van Bush tot Thatcher, van Kohl tot Lubbers, van Nato-generaal tot koncerndirecteur, je heet altijd Christen, je zit altijd in de kerk. Die mensen moet je aanspreken op hun eigen prenties. Op hun eigen beginselen. En dan zeggen: 'Goed, ik neem die beginselen serieus, maar dan ook echt serieus. En dan

versta ik er dat en dat onder'.

„Ik merk onder boeren, waarvan toch altijd nog tachtig procent van de families kerkelijk is, dat het ook heel erg aansprekt. Ook de jongere boeren hebben vanuit hun verbondenheid met de natuur vergaande levensvragen. Daar ligt een voedingsbodem voor een heel diepe mentaliteitsverandering.

„Ik ben niet bang voor religie. Ik ben wel bang voor valse religie. En negentig procent van religie is vals. Ik probeer te zoeken naar die tien procent waarheid.”

Mensen kunnen monsters worden

U bent priester. Heeft u wel eens de biecht afgenomen bij die -gegeneraliseerd- egoïstische industriëlen?

„Ik mag als pastor natuurlijk niets vertellen over het biechtgeheim. Het komt voor dat je in vertrouwen genomen wordt. Dat kan door een boer zijn, dat kan door een industrieel zijn”.

Ik doel op een gefingeerde situatie. Hoe verantwoordt iemand die een ander uitbuit zijn handelwijze?

„Ik denk dat er ontzettend veel gewetensvervorming is. 'Als ik het niet doe, doet een ander het.' Of: 'Ik zorg ervoor dat we Japan en de VS voor blijven'. Dat zijn gewetenshoudingen. Ik noem dat gewetensloosheid. Ik moet konstateren dat mensen zo vervormd, zo vervreemd kunnen raken, dat het monsters worden. Dat weten we uit de Nazi-tijd. Dat weten we ook op dit moment.

Iemand die in de auto stapt en de straat oprijdt, die neemt deel aan een verkeersoorlog. Ik zeg wel eens: 'Helmen op, koppelriemen om'. In de EG vallen per jaar op de straten vijftigduizend doden. Verkeer is oorlog. Daarom heb ik in 1974, uit geweten, mijn auto weggedaan.

Nou is er een groot probleem: mag je oordelen over andermans geweten? Ik vind van wel. In de vorm van een discussie, in de vorm van een debat. In de vorm van een konflikt. In de vorm van bestrijden ook.”

Politieke biecht

„Helaas hebben wij nog geen politieke biecht. Een biecht waarin je verplicht bent je maatschappelijke fouten te erkennen. Voor mij is de huidige Westerse economie, de zogenaamde vrije markt, waar men vrij z'n gang kan gaan, gewetenloos. De zwakke belangen vallen altijd af. Milieu valt af. Arbeid valt af, want kost teveel geld. Honger valt af, want heeft geen koopkracht. Ik vind ons vrije marktsysteem immoreel, misdadig. Ik noem het een permanente wereldoorlog. En die maakt meer slachtoffers dan de Eerste en Tweede Wereldoorlog. Wij hebben een proces nodig om die 'oorlogsmisdaden' aan de kaak te stellen.

„Kijk, ik kom uit een kerk waar de biecht vooral op de kleine mensjes wordt toegepast. De suikerpotsnoepers. Grote zonden worden niet gebiecht. Wij brengen het als rijke landen niet één van allen op om een bekentenis af te leggen van onze schuld

aan de wereldplundering. Wij zeggen maar steeds: de Derde Wereld heeft zulke hoge schulden. Onbetaalbaar. Maar het is natuurlijk omgekeerd. Wij zijn schuldig aan hen. Omdat we geplunderd hebben. Ik vind dat wij herstelbetalingen zouden moeten doen aan de Derde Wereld.”

Ontwikkelingshulp voor het Westen

Ik kan me voorstellen dat je wel eens het hoofd in de schoot legt, als je alle kennis hebt die in uw boek staat. Waar put u uw doorzettingsvermogen uit?

„Ik ben de zoon van een arts. Ik heb geleerd dat je geen hoop op genezing is, als je geen diagnose kunt stellen. Als medikus, maar ook als patiënt. Je moet het willen horen: we zijn ziek. Geestelijk ziek, mentaal ziek en daardoor maatschappelijk ziek. Onze wijze van leven is barbaars. Vooral door ons consumeren, door onze stress. Ik wil mijn kop niet in het zand steken, ik wil weten wat er gaande is. Ik wil daarover kunnen praten.

„Wij, de rijke landen, hebben ontwikkeling en beschaving nodig. Ik was laatst in Swaziland, die enklave in Zuid Afrika. Ik bezocht een jonge boer. Die had een varken. En daar hield hij intens veel van. Die zeug was zo schoon, ze hield haar nest keurig. Voor het mesten en het wroeten en het modderbad had ze een speciale plaats. Als ik dat dan vergelijk met een varkenshouder hier die om te kunnen bestaan achthonderd varkens moet hebben, dan denk ik: waar is nou de beschaving en de wijsheid? Niet geld, zogenaamde rationaliteit of economisch gewin is het criterium voor beschaving, maar het omgaan met het leven. Hier, in het Westen, moet ontwikkelingshulp komen.

Niet depressief

„Wie het echt slecht heeft, kan zich de luxe niet veroorloven om depressief te zijn. Want dan ben je er geweest. Ik heb dat geleerd van de mensen in de Derde Wereldlanden. En juist daardoor, we weten het ook uit de oorlogstijd, hebben die mensen zoveel spankracht, zoveel geestkracht, zoveel humor ook. Ze hebben weerstandsvermogen. Ik zal het niet romantiseren en idealiseren, maar ik leer ervan.

„Ook kan ik me de luxe niet permitteren depressief te zijn. Maar ik ben wel zeer bezorgd. Soms denk ik dat de kwade krachten in de mens zo sterk zijn, dat we het verliezen. En dat de aarde zich van de mensheid ontdoet. Ik heb een drang tot overleven in me. Als het milieu kapot gaat, kan ik ook niet meer leven. (Heftig) Ik kan niet tegen de stank in de stad. Ik kan niet tegen al die volle etalages, die ontzettende weelde. Ik kan niet tegen die ontzettende patsters in de bungalowparken. Maar ik moet mijn inzicht en mijn woede niet tot hoogmoed, niet tot fatalisme laten verworpen. Ik moet het omsmeden tot positieve kracht.”

Herman Verbeek: In Boeren Handen. Uitgave Kok Agora, Kampen 1989.

Een plank vol potten!

Leg nu een heerlijke wintervoorraad aan

Stel je voor: het is winter en in de kelder is een plank vol heerlijke potten. Een handgeschreven etiket vermeldt de inhoud. Zoetzure pompoen, Pittige champignons in olie, Tomatenchutney, Appelchutney, Peren-pruimenbeleg, Kruidenolie, Kruidenazijn, Geitekaas op olie. Die droom kan werkelijkheid worden, als je nu aan de slag gaat.

Rianne Burgmans

Je kunt er net zoveel werk van maken als je wilt. Met wat creativiteit is het geen probleem om varianten te bedenken op onderstaande recepten.

Heel eenvoudig te maken is kruidenazijn. Je neemt bijvoorbeeld een tak dragon of een tak verse dille. Overgiet die kruiden met natuur- of wijnazijn en laat de kruiden minimaal een week trekken voor gebruik. Appelazijn is meestal te overheersend van smaak om er kruidenazijn van te maken. Je kunt ook kruidenazijn maken met drie takjes citroenmelisse en een takje peper-munt. Of een takje rozemarijn, een laurierblad en drie peperkorrels. Zo geef je azijn een kruidig smaakje. Hieronder andere recepten voor een lekkere wintervoorraad.

Zoetzure pompoen

700 g pompoen
3 eetlepels honing
1 ½ dl azijn
zout
4 verse augurken
verse dille of dillezaad
2 ½ dl water
2 laurierbladen

Snijd de pompoen in blokjes van ongeveer 2 bij 2 centimeter. Snijd de verse augurkjes in plakjes. Breng het water met de overige ingrediënten aan de kook.

Voeg de pompoen en augurk toe en kook deze gedurende vijf minuten in het vocht met de kruiden. Verdeel de pompoen over drie jam-potjes en draai het dekseltje erop. Breng in een pan (waarin de potjes passen) vijf centimeter water aan de kook en leg

een doek op de bodem om te voorkomen dat de potjes springen. Plaats de potjes erin, laat deze vijf minuten koken. Neem voorzichtig de potjes uit de pan en draai de dekseltjes stevig aan.

Pittige champignons in olie

250 g champignons
½ eetlepel peperkorrels
2 laurierbladen
½ dl azijn
1 ½ dl olijfolie
½ rode paprika
2 teentjes knoflook
½ liter water
½ theelepel zout

Was de champignons en maak de paprika schoon. Breng het water met azijn en zout aan de kook en blancheer de stukken paprika en de champignons gedurende drie minuten. Laat ze daarna uitlekken en afkoelen.

Snijd de champignons in plakjes en snijd de paprika in reepjes. Vul een jam-pot met de champignons- en paprikastukjes, voeg de kruiden toe en duw alles zachtjes aan. Overgiet de champignons met olie tot ze onder staan en sluit het potje af.

Tomatenchutney

Voor 5 à 6 potjes:

2 kg tomaten
1 ½ dl natuurazijn
200 g rietsuiker
150 g sjalotjes
2 kruidnagels
2 laurierbladen
eventueel snuffje zout
150 g rozijnen
een stukje gember of 1 theelepel poeder
½ eetlepel mosterdzaad
½ rode paprika
1 rode spaanse peper

Verwarm de azijn met de suiker tot de suiker is opgelost. Voeg hier de ontvelde en in stukken gesneden tomaten, de fijnge-sneden sjalotjes, paprika, spaanse peper, de gewassen en uitgelekte rozijnen en de andere kruiden toe. Kook dit samen tot de massa enigszins is gebonden. Doe de hete chutney in met warm water omgespoelde potjes over en sluit de potjes goed af. Gebruik de chutney als broodbeleg bijvoorbeeld in combinatie met kaas, bij salades, verwerkt in slasausjes of bij warme hartige gerechten.

Appelchutney

Voor 8 potjes:

2 kg appels
200 g honing
250 g rozijnen
1 dl azijn
8 teentjes knoflook
een stukje gemberwortel
Eventueel een snuffje zout
1 ½ eetlepel mosterdzaad
2 rode pepers
¼ theelepel kaneel
¼ theelepel nootmuskaat
¼ theelepel cardemonpoeder
¼ theelepel kruidnagel

Was de appels (schillen als ze bespoten zijn) en snijd ze in stukken. Stamp de gember en knoflook. Kook alle ingrediënten tot moes.

Peren - pruimenbeleg

½ kg peren
50 g lijsterbessen
½ kg pruimen
½ dl appeldiksap

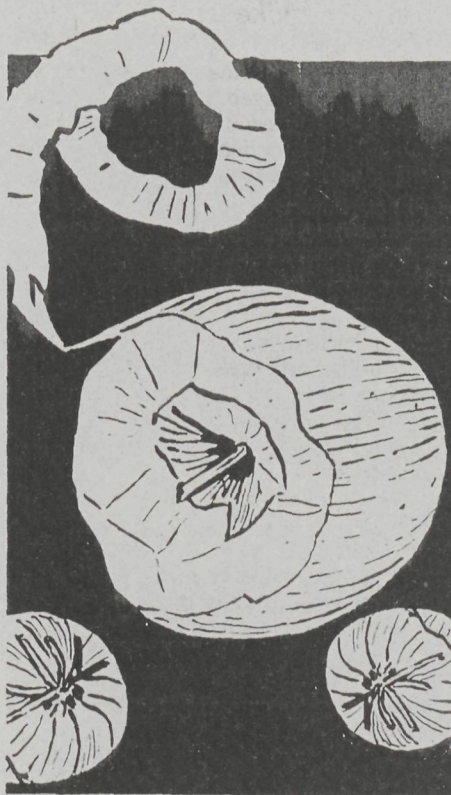
Schil de peren en snijd ze in stukjes. Leg ze op de bodem van een pan. Voeg de lijsterbessen toe. Was de pruimen en leg ze op de peren. Laat de peren in ongeveer tien minuten tot moes koken. Voeg appeldiksap toe. Schep de kokend hete moes in schoongemaakte en in warm water omgespoelde potjes. Draai de deksel erop en keer de potjes om.

Er ontstaat een vacuüm in de potjes en het vruchtenbeleg blijft goed zolang de potjes gesloten blijven. Gaat het beleg toch schimmelen of gisten gooi het dan weg. Na opening is het beperkt houdbaar.

Appel - blauwe bessenbeleg

½ kg blauwe bessen
rasp van 1 citroenschil
½ kg appels
½ dl appeldiksap

Schil de appels en snijd ze in stukjes. Leg ze op de bodem van een pan. Voeg de citroenschil toe. Was de bessen en leg ze op

de vruchten. Laat de vruchten in ongeveer tien minuten tot moes koken. Voeg appeldiksap toe. Schep de kokend hete moes in schoongemaakte en in warm water omgespoelde potjes. Draai de deksel erop en keer de potjes om.

Er ontstaat een vacuüm in de potjes en het vruchtenbeleg blijft goed zolang de potjes gesloten blijven. Gaat het beleg toch schimmelen of gisten gooi het dan weg. Na opening is het beperkt houdbaar.

Geite- of schapekaas op olie

250 g geite- of schapekaas
1 takje rozemarijn (of ½ eetlepel gedroogd)
1 teentje gepelde knoflook
1 kleine pikante rode peper
2 laurierbladen
2 ½ dl olijfolie

Kies een zachte kaas, maar wel stevig van vorm. Snijd de kaas eventueel in stukken. Wanneer het kleine ronde kaasjes zijn is dit niet nodig.

Leg de kaas in een afsluitbare pot en voeg

de andere ingrediënten toe. Laat de kaasjes minstens een week staan in de kruidenolie. De kaas is ongeveer drie maanden houdbaar.

Bij een grotere hoeveelheid kaas is er minder olie nodig. Belangrijk is dat de kaasjes helemaal onder olie staan.

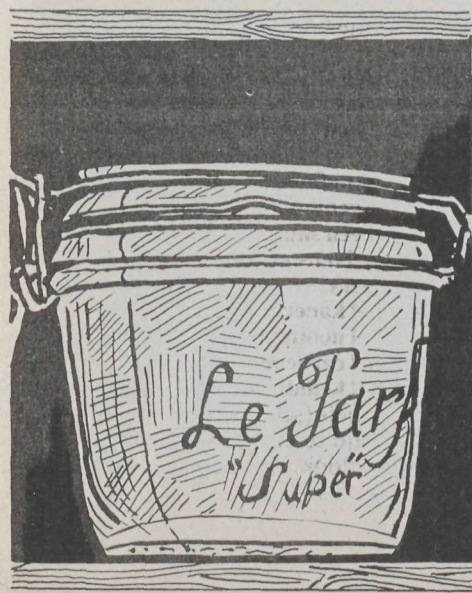
Kruidenolie

een handvol basilicum
een bosje bieslook
een handvol peterselie
2 dl olijfolie

Was de kruiden en droog ze. Hak de kruiden zeer fijn. Schep ze in een afsluitbare pot en giet de olie er overheen.

Op deze manier kun je het aroma van verse kruiden de hele winter bewaren en de smaak van verse kruiden behouden.

Gebruik: in tomaten-, kaas-, of kruidensaus, op een pizza of een hartige groentetaart of bij gepofte aardappels.

De Kleine Aarde Aktiviteitenprogramma

Meedoen met een cursus? Vul de bon in. Doe hem wel tijdig op de bus. Let op de uiterste datum van aanmelden. Wacht niet te lang, want vol is vol. U krijgt meteen een bevestiging van uw inschrijving. In sommige gevallen vragen wij u een deel van het kursusgeld vooraf te betalen. Een week voor de cursus volgt uitgebreidere informatie. Het kursusgeld of het restant daarvan betaalt u op de eerste kursusdag kontant.

Donateurs krijgen tien procent korting. Als u graag wilt deelnemen aan een cursus, maar het is echt te duur voor u, neem dan contact op met De Kleine Aarde. In bijzondere gevallen is korting mogelijk.

Mocht u de inschrijving willen annuleren, doe dat dan uiterlijk een week voor de cursus. Wie later annuleert is 50 procent van het kursusgeld verschuldigd.

Eerst meer weten? Schrijf of bel!

Telefoon: 04116-84921 (werkdagen van 9.00 tot 12.30 uur en van 13.30 tot 16.30 uur)

Schriftelijk: De Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel

Bezoekadres: Munsel 17, Boxtel

Een dagje uit

Rondleidingen

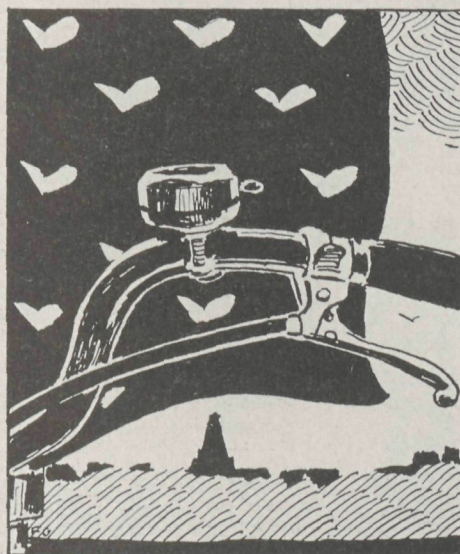
2 juli-30 augustus en 15-22 oktober (zo, wo en vr 14.00- 15.00)

De rondleidingen op het terrein, onder leiding van één van de medewerkers, zijn in de zomermaanden nu drie keer per week: op woensdag, vrijdag en zondag, steeds om 14.00 uur. Ook in de herfstvakantie zijn er rondleidingen.

U maakt een wandeling in de ekologische tuin, bekijkt het Bolhuis en de Piramidewoning en kunt daarna genieten van een kopje (kruiden)thee of koffie in het Bezoekerscentrum.

Prijs: f 5,-. Kinderen tot en met 6 jaar gratis, kinderen 7 tot en met 12 jaar f 2,50.

Inklusief consumptie

Fietsen in Boxtel (Exkursies naar milieuvriendelijke bedrijven)

8 en 22 juli en 5 en 19 augustus (za 11.00-19.00)

Weer zo'n een unieke fietsdag! Op de fiets door Ekostad Boxtel en omgeving. Tijdens de dag zijn er enkele excursies bij milieuvriendelijke bedrijven en projecten. Ook de natuurgebieden bij Boxtel zijn in het programma opgenomen. Na afloop staat op De Kleine Aarde een ekologische maaltijd klaar.

In juli brengen wij een bezoek aan het kippenbedrijf *Eikopak*, *De Twaalf Ambachten* en de Vereniging Natuurmonumenten in het natuurgebied *De Kampina*.

In augustus leidt de route langs: wroetvarkensbedrijf *Van der Rijdt* en konsumentenkring *De Driepas*, het geologisch museum *De Amonietenhoeve* en Het Brabants Landschap in het natuurgebied *De Venrode*.

Informatie en aanmelding bij De Kleine Aarde (04116-84921) of bij de VVV-Boxtel (04116-83706). Vermeld het bij uw opgave of u zelf een fiets meeneemt. Gestart wordt bij het station van Boxtel.

Prijs: f 40,-

Inklusief huurfiets, de excursies en het diner op De Kleine Aarde

Met een eigen fiets is de prijs f 35,- *Inklusief de excursies en het diner op De Kleine Aarde*

Wie aan beide routes deelneemt betaalt in

totaal f 70,- of f 60,- met eigen fiets. Aanmelden steeds uiterlijk drie dagen voor de geplande datum

Uit eten bij De Kleine Aarde (diner)

14 en 28 juli, 11 en 25 augustus, 29 september (vr 18.00- 19.00)

Elke laatste vrijdag van de maand serveert De Kleine Aarde een ekologische maaltijd. Dat kan een mooie afsluiting zijn van een langer bezoek aan Boxtel. In juli en augustus zijn er extra maaltijden.

Voor kinderen is er een apart gerecht. U krijgt de recepten mee naar huis, zodat u het thuis nog eens kunt overdoen. Prijs: f 12,50 voor volwassenen, f 7,50 voor kinderen t/m 12 jaar

Inklusief toetje en de recepten

Reserveren: telefonisch tot één dag vantevoren (04116- 84921)

Voeding

Koken zonder vlees (avondkursus)

4, 11, 18 en 25 september en 2 en 9 oktober (ma 19.00- 22.00)

Je loopt wel eens rond met het idee over te gaan op eten met minder of geen vlees, maar tegelijkertijd roept dit veel vragen op. Is het wel gezond? Doe ik het wel goed? Wat eet je dan? Is het wel lekker? En heb ik niet veel minder variatiemogelijkheden?

Om u bekend te maken met recepten zonder vlees gaan we tijdens deze cursus verschillende maaltijden bereiden met ondermeer rauwkost, soepen, hoofdschotels en nagerechten. Daarnaast ook lunchgerechten en gebak zonder suiker. Achtergrondinformatie over voedingsleer en producten komt ook ruimschoots aan bod.

Een cursus voor iedereen die beter wil eten!

Prijs: f 125,-

Inklusief ingrediënten en kursusmateriaal

Aanmelden voor 25 augustus

Koken zonder vlees (dagkursus)

7, 14, 21 en 28 september en 5 en 12 oktober

ber (do 10.00- 13.00)

Inhoudelijk is deze cursus hetzelfde als de gelijknamige avondkursus.

Prijs: f 125,-

Inklusief ingrediënten en cursusmateriaal

Aanmelden voor 25 augustus

Wijn uit Eigen Tuin (weekendkursus)

8-10 september (vr 20.00-zo 10.00)

Zelf wijn maken is aantrekkelijk: je weet wat er inzit, het is puur natuur en vaak gezonder dan menige gekochte wijn. Het biedt ook de mogelijkheid om overschotten van fruit of groenten te verwerken.

Jan van Schaik, bekend publicist en raadgever over dit onderwerp, verzorgt deze cursus van De Kleine Aarde. In dit weekend verzamelen de deelnemers eerst zelf planten en vruchten tijdens een wandeling. Daarna krijgt men de theorie van de wijnbereiding en leert recepten op te stellen. Er wordt vervolgens pulp gemaakt, het gistingsproces wordt gestart en gevolgd. Tussendoor wordt er van verschillende wijnsoorten geproefd. Als het allemaal meezit kunnen de deelnemers zaterdagavond ook het begin van hun eigen wijn proeven.

Prijs: f 165,-

Inklusief verblijf, maaltijden en het materiaal

Aanmelden voor 1 september

(Fris-)drank van eigen sap (praktijkstudiedag)

30 september (za 9.30-16.30)

Hebt u wel eens thijmsiroop gemaakt voor uzelf, van zelf gekweekte thijm? Of jasmijnlimonade?

Veel mensen weten al een heleboel van sap winnen: stoomextraktor, sapcentrifuge, sappers of passe-vite gebruik je daarvoor. En ook verwerken wil wel enigszins lukken. Dat daarmee lang niet alles is gezegd over allerlei heerlijke drankjes die iedereen thuis kan maken, zal duidelijk worden op deze dag.

Wie alles wil weten van de bovengenoemde methodes van sapwinning en de verdere bereiding daarvan (gelei, siroop, wijn, likeur, wecken) kan dat op deze dag komen ontdekken. De gastdocentes Bert Vingerhoedt en Jeanette van Rossem gaan met opzet niet alleen uit van fruit als grondstof, maar ook van bloesems en bladen.

Prijs: f 55,-

Inklusief grondstoffen, cursusmateriaal en ekologische lunch

Aanmelden voor 22 september

Voor zuigeling en peuter (avondkursus)

3, 10, 17 en 24 oktober (di 19.30-22.00)

Als ouder wilt u uw kind wel eens anders voeden dan met kant en klare maaltijden uit potjes en brintapap. Vaak komen er dan vragen op. Wat is gezonde voeding voor mijn kind? Is het wel verantwoord om een kind bijvoorbeeld geen vlees of vis te geven? Hoe kan ik mijn kind 'anders' voeden? Er zijn weinig instanties waar je met vragen terecht kunt. Deze cursus is voor ouders die hun kind toch op een verantwoorde 'alternatieve' manier willen voeden.

Aan bod komen de uitgangspunten van ekologische voeding, borstvoeding en flesvoeding, bijvoeding en de bereiding van ekologische maaltijden voor baby en peuter.

De cursus is zowel theoretisch als praktisch van opzet. Er is ruimte voor het stellen van vragen en het uitwisselen van ervaringen.

Prijs: f 100,-

Inklusief ingrediënten en cursusmateriaal

Aanmelden voor 22 september

Zelf kaas maken (kursus van één dag)

21 oktober (za 9.30-16.30)

Op deze interessante dag leert u in de boerderij van De Kleine Aarde zelf kaas maken. Het bewerken en bereiden van kwark, zachte- en kruidenkaas wordt op deze dag besproken en toegelicht met video en dia's. Het bewerken en bereiden van Goudse kaas brengt u in praktijk. Aan het eind van de dag gaat u met een kaasje naar huis!

Thuis kunt u daarna zelf verder zuivelen: in de onderstaande cursusprijs is een basispakket ter waarde van f 35,- opgenomen. U neemt dus mee naar huis: stremsel, zuursel, kaasdoek, een cursusboek, een kaasvaatje en een halve kilo Goudse kaas.

De Kleine Aarde organiseert deze dag samen met de Stichting Huisvlijt uit Den Bosch. Gastdocent Hans van der Horst, voorheen eigenaar van een ekologische kaasboerderij, doet op deze dag de theorie en praktische begeleiding.

U dient deze dag een lunchpakket mee te nemen, voor koffie en thee zorgt De Kleine Aarde.

Prijs: f 85,-

Inklusief ingrediënten en basispakket

Aanmelden voor 13 oktober

Tuinieren en schapen

Schik in schapen (schapendag op Texel!)

2 september (za 10.00-17.00)

Waar kun je een studiedag over het houden van schapen beter houden dan op het schapeneiland Texel? Op deze dag organiseert De Kleine Aarde op het Waddeneiland een bijzondere dag over de vele wetenswaardigheden rond dat onderwerp. Renske van den Tempel, schrijfster van het boekje *Schik in Schapen* uit de Kleine Aarde-serie *Ekologische Alternatieven*, vertelt er alles over.

Op haar eigen schapenboerderij kunt u deze dag in de praktijk bekijken hoe je de konditie van een schaap vaststelt, hoe je schapen selekteert voor het dekken, het voedsel dat ze eten. U kunt zelf het ophokken en het klauwtjes snijden oefenen!

Deze dag is voor ieder die schapen houdt of wil gaan houden of die meer van deze bijzondere dieren wil weten.

Na uw aanmelding krijgt u meer informatie over plaats en aanvangstijd van deze dag. U dient zelf een lunchpakket mee te nemen. U kunt natuurlijk de gelegenheid te baat nemen en uw verblijf op Texel met enkele dagen uitbreiden. In dat geval moet u wel zelf voor overnachtingsgelegenheid zorgen.

Prijs: f 75,-

Inklusief het boekje *Schik in Schapen*

Aanmelden voor 27 augustus

Ekologisch Volkstuinieren (dagkursus)

19 en 26 september, 3, 10, 17 en 24 oktober (di 9.45- 12.00)

Gezond eten uit eigen moestuin. Natuurlijk! Het begint met het weglaten van bestrij-

Bon voor aanmelding

Ik meld mij aan voor de cursus:

Stuur mij een bevestiging. Voor aanvang van de cursus krijg ik het programma en nadere informatie. Ik reken het kursusprijs af bij aankomst. Ik weet dat ik 50 procent van het kursusprijs verschuldigd ben als ik annuleer binnen een week voordat de cursus begint.

(hokje aankruisen)

- ☐ Ik ben geen donateur en betaal de volle kursusprijs.
- ☐ Ik ben donateur en krijg tien procent korting.
- ☐ Ik meld mij hierbij aan als donateur. Ik geef een donatie van f 25,- of meer en krijg dit jaar vier keer De Kleine Aarde in de bus. Ik krijg dus tien procent korting op deze cursus.

Naam:

Adres:

Postcode:

Plaats:

Mijn beroep of studie:

Geboortedatum:

Telefoonnummer:

Handtekening:

Invullen (of overschrijven) en opsturen naar: De Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel.

Let op de uiterste datum van aanmelden!

dingsmiddelen en kunstmest. Daar blijft het niet bij. Als u gezonde groentes wilt kweken, die niet allemaal opgegeten worden door de rupsen of slakken, moet u meer weten van milieuvriendelijk tuinieren.

Deze cursus helpt u op weg door de basis te leggen waardoor ekologisch tuinieren mogelijk wordt. Vruchtwisseling, bodem, bemesting, voorkomen en bestrijden van ziekten en plagen, kruiden en on(gewenste)kruiden, zaaien en verspenen zijn de onderwerpen die ter sprake komen. De tuin van De Kleine Aarde toont de levende voorbeelden en u gaat met een handig naslagwerk naar huis.

Prijs: f 85,-

Inklusief cursusboek

Aanmelden voor 8 september

Ekologisch Volkstuinieren (avondkursus)

21 en 28 september, 5, 12, 19 en 26 oktober
(do 19.45- 22.00)

Inhoudelijk is deze cursus hetzelfde als de gelijknamige dagkursus.

Prijs: f 85,-

Inklusief cursusboek

Aanmelden voor 8 september

Bodem en bemesting

28 oktober (za 10.00-17.00)

De basis van een gezonde moestuin is een goede bodem. Op deze studiedag voor amateurtuinders leert u allereerst de grondsoort van uw moestuin te bepalen. Op het terrein van De Kleine Aarde gaat u zelf de structuur van de grond beoordelen. Op deze interessante dag worden theorie en praktijk gekombineerd. Wij behandelen de verschillende bewerkingen en de invloed daarvan op de bodem.

's Middags komt de bemesting ter sprake: basisbemesting met dierlijke mest, bijbemesting met hulp meststoffen, kompost van eigen afval en groenbemesters. Alle zijn onontbeerlijk voor de verzorging van de grond. Tevens wordt stilgestaan bij het grondonderzoek en de betekenis ervan.

Prijs: f 60,-

Inklusief ekologische lunch.

Aanmelden voor 20 oktober

Overige kursussen

Tekenderwijs de aarde verkennen (Tekenweek)

2-8 juli of 20-26 augustus (zo 16.00-za 10.00)

Als u in een ontspannen (vakantie)sfeer wilt tekenen en schilderen is dit beslist een mooie gelegenheid! In juli en augustus biedt De Kleine Aarde twee weken waar de deelnemers naar hartelust aan de slag kunnen met krijt, potlood, houtskool, inkt, aquarel en plakkaatverf.

De opzet van deze weken is dat u al tekenend en schilderend in contact komt met de aarde en met datgene wat daar uit groeit. Groeivormen, lijnen- en kleurenspel leert u intenser zien en ervaren. Het tekenen en schilderen vindt plaats op het inspirerende terrein van De Kleine Aarde en in de mooie natuurgebieden rondom Boxtel.

Deze weken zijn geschikt voor jong en oud. Les en begeleiding wordt gegeven door twee ervaren en professionele kunstenaars: *Mia Koenenman* en *Gerard Goossens* uit Eindhoven. Zowel beginners als gevorderden geven zij specifieke aandacht bij het ontdekken van vormen, lijnen en kleuren.

U verblijft de betreffende week op De Kleine Aarde. De kursusprijs is inclusief dit verblijf, ontbijt, warme maaltijd en een lunchpakket tussen de middag.

Het benodigde materiaal (conté, krijt, potlood, houtskool, inkt, aquarel, plakkaatverf) is ook bij de prijs inbegrepen. Natuurlijk kunt u ook zelf materiaal meenemen (geen olie verf).

Deelname is mogelijk per week. U kunt ook aan beide weken meedoen.

Prijs f 345,- per week

Inklusief verblijf, alle maaltijden en materiaalgebruik

Aanmelden vóór 23 juni resp. 11 augustus

Voetreflexzonetherapie (weekendkursus)

6-8 oktober (vr 19.20-zo 16.00)

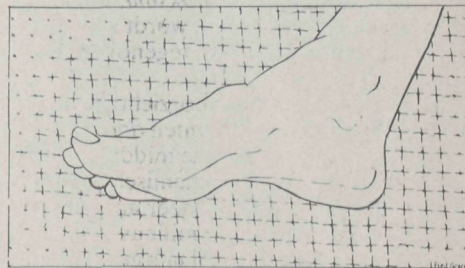
Voetreflexzonetherapie is een al vijfduizend jaar bestaande vorm van natuurlijk genezen. In de voet is het gehele lichaam - alle organen en lichaamsdelen - terug te vinden. Ze hebben er elk hun eigen lokatie. Massage van zo'n plek kan klachten over een orgaan of lichaamsdeel opheffen of de conditie ervan verbeteren en zo de gezondheid bevorderen, ziekten voorkomen en genezen.

Als kennismaking kan iedereen aan deze cursus meedoen. Het is mogelijk na dit weekend (elders) aan een vervolgcursus deel te nemen. De ervaren gastdocente *Marjo de Vos* uit Boxtel begeleidt de cursus.

Prijs: f 195,-

Inklusief gezonde, ekologische maaltijden en twee overnachtingen

Aanmelden voor 29 september

Bestrijden in de moestuin

'Bestrijden in de moestuin' is een boekje dat moestuinders duidelijk wil maken, dat ze het gebruik van bepaalde bestrijdingsmiddelen maar beter kunnen laten. Het is een uitgave van de Stichting Natuurverrijking, die steeds bezig is bestrijdingsmiddelen de wereld uit werken door voorlichting en informatie.

Veertien bestrijdingsmiddelen komen in het nieuwe boekje aan bod. De indeling is duidelijk opgezet. De plaag wordt beschreven, dan het bestrijdingsmiddel dat ertegen werkt en vervolgens de milieuvriendelijke alternatieven, die bekend zijn.

In de teksten over bestrijdingsmiddelen wijzen de auteurs steeds op de gevaren die er zijn bij gebruik van deze middelen, ook als ze zijn toegestaan door de wet.

De alternatieven, die genoemd worden om van ziektes en plagen verlost te worden, zijn over het algemeen goed. Wel is het jammer, dat de nadruk blijft liggen op het bestrijden van allerlei beestjes en schimmels. Het was mooier geweest, als meer aandacht was besteed aan het voorkómen door teeltmaatregelen, zoals een ruime vruchtwisseling en een goede bemesting. Verschillende alternatieve middeltjes die aan bod komen, zijn niet zo beproefd. Er wordt aangeraden om aardappels te bespuiten met brandnetelgier om de aardappelziekte te voorkomen. Nu kan ik iedereen aanraden om brandnetelgier te gebruiken als vloeibare mest, omdat er veel stikstof in zit. Maar juist daarom is het beter om deze niet voor de aardappels te gebruiken, want een grote stikstofgift werkt schimmeligroei (aardappelziekte) of luizen in de hand.

Het boekje noemt verschillende plantenaftrekels om bijvoorbeeld de eitjes van de uievlieg te doden. *Joke Bloksma*, de auteur van een boek dat ook wordt aangehaald, staat zeer sceptisch tegenover deze middeltjes.

Juist moestuinders, die voorzichtig wat alternatieven proberen, kunnen door te grote verwachtingen over deze middelen te leurgesteld snel weer de chemische alternatieven oppakken. Wat meer uitleg over de basis en ideeën van de milieuvriendelijke teelt was zeer op zijn plaats geweest om de mensen wat beter op weg te helpen.

José Besselink

'Bestrijden in de moestuin' is te bestellen door overmaking van f 9,25 op giro 5492641 van de Stichting Natuurverrijking in Lekkerkerk. Vermeld de titel.

Een milieuvriendelijke schutting

Welk type schutting is naar jullie mening het minst vervuילend? Die vraag kwam onlangs binnen bij De Kleine Aarde. Een pasklaar antwoord valt niet zomaar te geven. Daarom zomaar wat tips.

Dick Verheul

De briefschrijver die de vraag stelde, heeft hoge eisen. „Ik zit met de vraag welke omheining ik voor mijn staduintje in de plaats moet nemen van de inmiddels achttien jaar oude rietmatten met houten geïmpregneerde palen. De uitgangspunten zijn dan: geen hardhout, zo min mogelijk milieubelastend materiaal (dus bij aanmaak weinig energie nodig, zo weinig mogelijk gebruik van bij de productie vervuïlende grondstoffen), stevigheid, en onze tuin zelf ook niet belastend met creosoot-, carbolineum- en wat dies meer zij -resten.”

Het probleem zit erin, dat alles in de natuur de neiging heeft te vergaan. Op zichzelf is dat mooi: zo verdwijnt er een hoop rommel. Aan de andere kant zijn er dingen die wij juist een langer leven toewensen, zoals een schutting.

Als we willen dat het hout van de schutting langer meegaat dan de natuur wil, zullen we de natuur dus moeten tegenwerken. Zo is elk vorm van conserveren is feite milieuvriendelijk.

Riet en wilgetenen

De eenvoudigste oplossing is een levende 'schutting' in de vorm van een heg. Ook valt te denken aan klimop langs gaas. In een klein staduintje kan de ruimte daarvoor ontbreken. Een schutting van rietmatten lijkt dan een goed alternatief. Ook valt te denken aan wilgetenen, die tot een schutting te vlechten zijn. Dit wordt beschreven in het boekje *'Maak wat van snoeihout'* dat bij De Kleine Aarde is verschenen. Dit boekje geeft nog veel meer mogelijkheden om van overvloedig snoeihout leuke en nuttige dingen te maken. Wilt u toch gaan timmeren, dan is het gebruik van oud hout beter dan nieuw. Gebruikt hout ziet er na wat schuren en schaven vaak weer 'als nieuw' uit. Een verfje maakt de schutting 'af'. Gebruik daarbij een milieuvriendelijke verfsoort, bijvoorbeeld van Agathos. Beits op waterbasis is een goede keus.

Hoewel het vanuit milieuoogpunt het beste lijkt de schutting helemaal niet te behandelen met verf of iets dergelijks, zitten ook daar nadelen aan. Het hout zal dan korter meegaan en eerder aan vervanging toe zijn. Dat kost bomen!

Kiest u toch voor de laatste mogelijkheid, zet de planken dan rechtop. Zo loopt het regenwater er het makkelijkst af. Het best is het, als u een centimeter ruimte tussen de planken laat. Als ze direkt tegen elkaar komen, zuigt het water zich door kapillaire werking tussen de naden.

Werk de bovenkant af met een schuin aflopende lat, om de kopse kanten van de planken te beschermen tegen de regen. Juist de uiteinden gaan snel rotten.

Het teerste punt van de schutting vormen de palen. De plek waar ze in de grond verdwijnen, rot altijd als eerste weg. De combinatie van lucht en water is ideaal voor een rottingsbakterie.

IJzeren palen vertonen hetzelfde euvel. Ze roesten door bij de grond. Een gegalvaniseerde paal kent dat probleem niet, maar galvaniseren kost veel energie.

Twee kwaden

Het mooiste is het, als de schutting kan worden 'opgehangen' tussen twee muren. Dan zijn palen niet nodig. Als dat niet kan, hebt u de keus tussen één of ander conservermiddel of het regelmatig vervangen van de palen. Kiezen tussen twee kwaden dus.

Als u kiest voor de laatste mogelijkheid, maak de schutting dan zó, dat de palen er gemakkelijk af kunnen zonder de hele schutting te slopen. Dat kan door de planken op een stevige lat te timmeren, waarna u die lat met enkele grote schroeven of spijkers aan de palen vastzet.

De laatste oplossing die wij konden bedenken is het simpelst. Het gaat hier in feite om een technische oplossing voor een sociaal probleem. U kunt ook het probleem bij de wortels aanpakken: word goede vrienden met de burens en maak een grote, gezamenlijke tuin!

Wie andere oplossingen weet voor het schutting-probleem is uitgenodigd te schrijven naar De Kleine Aarde.

'Maak wat van snoeihout', uitgave De Kleine Aarde. Prijs f 6,-. Verkrijgbaar in de boekhandel. Of bestel door f 8,50 (inkl. verzendkosten) over te maken op giro 52730 van De Kleine Aarde in Boxtel.

MENSEN en mogelijkheden

Zoekt u mensen om samen iets te gaan doen? Een woongroep vormen, werken in de tuin of samen op vakantie? Stuur een bericht van maximaal 50 woorden naar Mensen en mogelijkheden, De Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel. Een gratis service, uitsluitend voor donateurs. Stuur uw bericht voor het Herfstnummer vóór 1 augustus in!

Wij wonen in afgelegen dal in Zuid-Frankrijk en drijven boerderij. **Als je zin hebt te helpen** (minimaal een maand) op het land, met de dieren of met bouwen en houdt van rust en natuur, vraag dan informatie: Le Moulin de Liort, 12440 Le Salvat Peyrès, Frankrijk. (09-33).65.81.89.67.

Gezocht: Mensen die mee willen denken, praten en eventueel werken aan 'n in alle opzichten ekologiese, kleinschalige, agrarische en ambachtelijke **woon-werkgemeenschap in Nederland**. Ook suggesties voor lokaties of fondsen zijn welkom. Reacties: EKO-DORP, Kovelarstraat 39, 3582 GN Utrecht. tel. 030-520607.

Wie weet hoe ik in (Noord)-Spanje een **boerenhuis met wat grond** kan kopen om daar een biologisch bedrijfje met camping te beginnen? Tel. 09-33.639.57.261.

De Alternatieve Konsumentenbond, voor de kritische konsument van mens- en milieuvriendelijke produkten. Voor openheid, duidelijkheid en controleerbaarheid. Neem een abonnement op de Alternatieve Konsumentengids voor f 29,50 per jaar. Voor vijf gulden meer, bent u tevens lid van de bond en steunt u ons werk. Alternatieve Konsumenten Bond, Postbus 61236, 1005 HE Amsterdam. Tel. 020-863338/863587.

(Tweede) Centraal Wonenproject te Amersfoort zoekt mensen voor verdere realisatie en invulling van dit projekt. Wij denken aan het wonen in complete, volwaardige privé-woningen en daarnaast gebruik van gemeenschappelijke ruimtes. Inlichtingen: Harrie Linde, Doormanlaan 39, 3742 PA Baarn, Tel. 02154-21034 of Ineke v.d. Dries, Monnikenpad 2 B, 3817

VK Amersfoort; Tel. wegens verh. pas na 24/5.

Wij zoeken nog een paar mensen om samen een **ekologisch woonerf** te stichten. Reacties: Kay Fischer, Platte-Lostraat 208, B-3200 Kessel-Lo.

Vrouw (31), man (34) en kind (2) **zoeken woonruimte** met grote tuin. In woongroep of zelfstandig. Omgeving Tilburg of Breda. Tel. 013-333598.

In 1990 gaan wij (47-43-18 en 11 jaar) in N-Spanje wonen in een loei van 'n oud landhuis met 3 ha. grond. We willen er iets zelfvoorzienends opbouwen en 'n lichte vorm van toerisme. **We zoeken een praktische meedoener**, ook financieel. Bel 076-146814 en we sturen meer informatie.

Mogelijkheden in Portugal? Jazeker! Wie durft en wie heeft er wat of zoekt er wat? Brieven onder nummer RA 6902 MM t.n.v. De Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel.

Wie wil tussen 10 juli en 27 augustus 3 weken **voor onze poes, flat en planten zorgen?** 6 km. van Kijkduin en Delft, 3 fietsen aanwezig. Erica Smit en Isabelle Brandenburg, Dr. H. Colijnlaan 91, 2283 XC Rijswijk. Tel. 070-938681.

Zoek **één of meer partners** voor: paardrijden (IJslinders) en langlaufen (van beide basiscursus gevolgd) en verder voor tochten in de bergen en in Z.O. Azië. Br. John Marie (Journalist), Leopoldlaan 20, 8072 CM Nunspeet.

Wie wil(len) de maand augustus **vakantie houden** op onze comfortabele boerderij, +- 3 ha, geheel vrij gelegen in wei en boomgaard (Rivierengebied de Vijfheerenlanden, bij Utrecht) Als tegenprestatie de zorg voor dieren en B.D. moestuin. Tel. 03472-1591.

Vakman/klusser, 37 jaar, zoekt tijdelijk werk in Z-Frankrijk, om ervaring op te doen. Gevraagd: reiskostenvergoeding plus kost en inwoning. Tel. 02278-1858.

Houtdraaijer, op grote, afgelegen boerderij aan de rand van de Overijsselse Vechtvallei, **zoekt huisgenoten**. Inlichtingen: Otto, 05230-38345.

Wij zoeken woonruimte, zelfst. of samen met anderen in de wijde omgeving van Wageningen. Wie kan ons helpen? Huur ± f 600,- Lanke Broeders en Joost Koreman, Tel. 076-141930.

Aangeboden: **hulp in huis**, (moes)tuin en keuken door twee vriendinnen in ruil voor vrije woonruimte in bosrijke omgeving. Brieven onder nr. RA 6904 MM t.n.v. De Kleine Aarde, Postbus 151, Postbus 5280 AD Boxtel.

Man (38) wil **wonen/werken op ekol. boerderij** in België, Frankrijk of Spanje. Evt. bereid zo'n boerderij met een groep op te zetten. Jos van Doorn, Doggerstraat 5 D, 3028 HK Rotterdam.

Wij zoeken mensen die met ons een **woon-werk-groep willen oprichten** (in het noorden van het land) Bijv. een B.D.-bedrijf. Wie is er enthousiast? Brieven onder nummer RA-6901-MM t.n.v. De Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel.

Jonge vrouw zoekt werk (betaald of m.b.v. uitkering) op biologisch of B.D. bedrijf. Ik heb 2 jr. MLTS Warmonderhof, melkdiploma en anderhalf jr. werkervaring op gemengd BD bedrijf. Speciale interesses: melkverwerking, tuinbouw, geiten, Tel. 085-614230 (na 18.00 uur).

Woongroep (nu 4 volw. + 2 kl. kinderen) in grote woonboerderij (met 1 ha grond) aan de rand van klein gehucht a/d IJssel (10 km. ten N. van Deventer) **zoekt uitbreiding** tot 6 volw. Tevens kl. kinderen (tussen 0 en ± 6 jaar) zeer welkom. Enige financiële draagkracht noodzakelijk. Tel. 05717-2147.

(In)woning gevraagd tegen nader overeen te komen tegenprestatie door handige 50-plusser met veel bouw materiaal in boerderij of iets dergelijks. Voorkeur Randstad. Willem Hoeufft, Nieuwe Parklaan 60, 2597 LD Den Haag. Tel. 070-551678.

In onze grote woonboerderij (5 volwassene rond de 40, 3 kinderen) met aparte **groepsaccommodatie** is per 1 juli of 1 sept. een **1-persoons appartement te huur**. (Evt. mogelijkheid voor uitbreiding) Inlichtingen Erve Veldink, Haarlo bij Borculo. Tel. 05456-1448.

'Zuiver plantaardig'

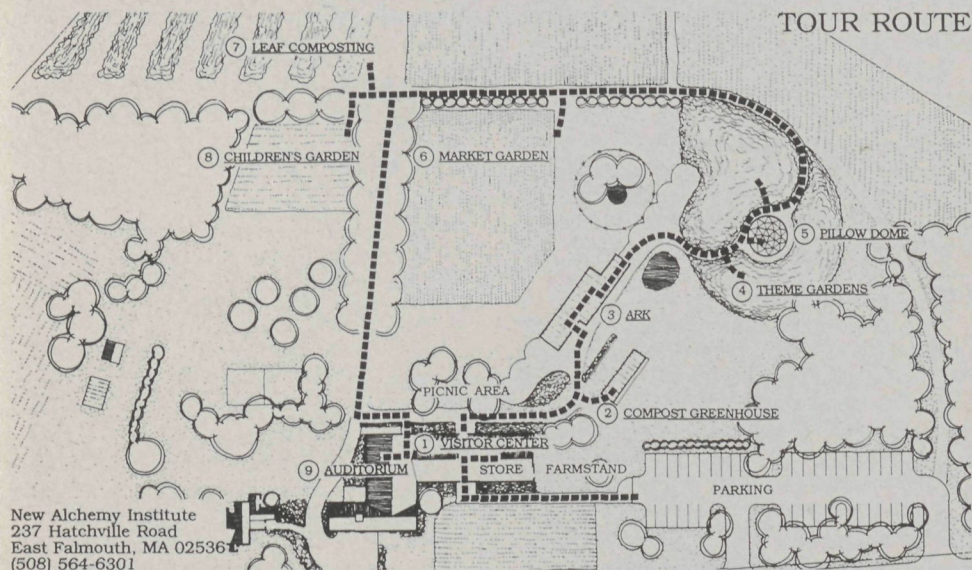
De term 'zuiver plantaardig' staat vaak op levensmiddelen die dat helemaal niet zijn. Dat blijkt uit een onderzoek waarvan de resultaten in het blad *Veganismen* worden gepresenteerd.

Onjuist gebruik van de term plantaardig werd vastgesteld bij onder andere margarijnes, pizza's, macaroni, soep en snoep. Ook sommige vleesvervangers bleken in werkelijkheid niet zuiver plantaardig te zijn. In deze levensmiddelen bleken produkten als ei, kaas, melk en honing te zijn verwerkt.

Eko in Amerika

New Alchemy: een zusje van De Kleine Aarde

Twintigduizend kilometer van hier doemt plotseling een vertrouwd beeld op. Ten zuiden van Boston op Cape Cod, als een oase in de bossen, ligt New Alchemy. Het instituut is bekend in heel Amerika en lijkt als twee druppels water op De Kleine Aarde. Een bezoek aan een centrum dat werkt aan een ecologische toekomst.

Huub Neys

Tijdens onze reis langs leefgemeenschappen in de Verenigde Staten hadden we er al veel over horen praten: *The New Alchemy Institute*. We waren al bouwsels van hen tegengekomen, zoals het *komposting-greenhouse*. In deze komposterende kas wordt de warmte van het komposteringsproces (dierenmest), dat zich onder de zaaibedden afspeelt, gebruikt om de planten eerder te laten opkomen.

Ergens anders zagen we grote tonnen met water, overdag opgewarmd door de zon, die 's nachts de warmte teruggeven. Ook de *bioshelter* kwamen we tegen, waar New Alchemy in het verleden het meeste onderzoek in stak. Het is een kas die het hele jaar groenten produceert en ander biologisch voedsel, in dit geval vissen in grote waterbakken. Het is een poging om tot een gesloten ecosysteem te komen en vandaar dat ze het 'De Ark' hebben genoemd.

In de literatuur kwamen we maar drie ecologische onderzoeksinstituten in de VS tegen. De andere twee zijn *Windstar* in Colorado, gesponsord door John Denver, en *Farralones* in California. Ik had het idee gekregen dat New Alchemy een groot instituut moest zijn waar geavanceerde technieken onderzocht werden. Dat is ook zo,

■ De rondleiding met de verschillende bezienswaardigheden

behalve dan dat ik er met mijn verwende Nederlandse blik naar keek.

Glazen gebouwen met aparte vormen.

Toen we erheen gingen, zo'n twee uur rijden ten zuiden van Boston op Cape Cod, een schiereiland dat heel ver de Atlantische Oceaan inloopt, zagen we slechts een andere versie van De Kleine Aarde. En in

Nederland hebben we dan óók nog De Twaalf Ambachten van Sietz Leeftang met komposttoiletten, afvalwaterzuivering en onderlandhuizen. In het land der ecologisch blinden, de VS, zijn de nieuwe alchemisten koning.

Het instituut ligt landinwaarts in een bosrijk gebied. Veel kleinere, veelal toeristische dorpen liggen in de buurt. Omdat New Alchemy er zo verzorgd bijligt, doet het aan als een oase in de bossen. Mooie groentetuinen, een leuk ontworpen kruidentuin waar de kruiden naar kleur staan en daartussenin mooie glazen gebouwen met aparte vormen. En natuurlijk de boerderij zelf, waar het in 1972 allemaal mee begon.

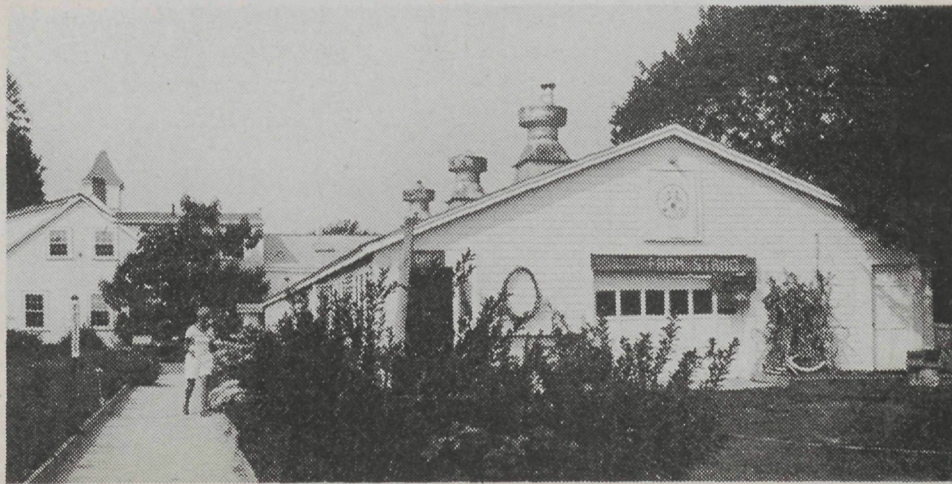
Die boerderij is nu helemaal ingericht als bezoekersruimte. Er is een auditorium, een informatiewinkel en een kleine groentewinkel voor de eigen produkten. In de tentoonstellingszaal is ook het begin is van de 'doe-het-zelf rondleiding'. We doen de gevraagde twee dollar in het bakje en beginnen met een diaserie over de geschiedenis.

Voedsel, energie en beschutting

Het begon met Nancy Jack Todd, John Todd en Bill McLarney. Samen met een wisselende groep mensen overlegden zij of het mogelijk is de huidige wereldbevolking op een ecologische manier te onderhouden. Zij zochten een alternatief voor uitbuiting, verspilling en vervuiling.

In 1972 kochten de initiatiefnemers een boerderijtje met 4,8 hektaren grond. Daar

■ De boerderijgebouwen met voorraan rechts de groentewinkel

begonnen zij hun eerste experimenten. In de loop der jaren kwam hun focus te liggen op drie menselijke basisbehoeften: voedsel, energie en beschutting. Ze onderzochten ekologische landbouw, waterkulturen en zonne- en windenergie. Het model waarin ze zo compleet mogelijk bezig waren was de bioshelter.

Anno 1989 zijn er ongeveer zeventien medewerkers, een kleine twintig stagelopers en wat vrijwilligers. Beide laatste groepen werken vaak halve dagen, zodat er meestal zo'n dertig mensen zijn. Allemaal in werken niet in woonverband. De oprichters zitten nog in het bestuur, maar hebben geen functie meer op New Alchemy. Ze zijn nu bezig in Costa Rica met projecten over de ecologie van de oceanen.

Kussenkoepel

Het is zo goed geïsoleerd binnen, dat het fris is ondanks het warme weer. Reden om de tuin in te gaan om de verschillende experimenten te gaan bekijken. We lopen door de bioshelter waar in een tropisch-vochtige atmosfeer planten weelderig groeien en vissen ons aanstaren door de wanden van twee meter hoge, ronde waterbakken. We bekijken het composting-greenhouse en de 'pillow-dome', de 'kussenkoepel'.

De Pillow-dome is een framekonstruktie van aluminium buizen, die bedekt zijn met twee lagen plastic. Daartussen zit argongas, zodat er een minimaal verlies is aan stralingswarmte. Het ontwerp is van R. Buckminster Fuller. Met een minimum aan materialen en daardoor ook gewicht (270 kilo) is zo een mooie en ruime koepel ontstaan met een doorsnede van zo'n negen meter.

■ De kussenkoepel

Er groeit een vijgeboom in, die zelfs vruchten draagt. Ik kan er met moeite van af blijven. We bekijken de onkruidbestrijding door middel van mulch, planten en plastic en de insectenbestrijding door bepaalde planten, insecten en vogels in de buurt te brengen.

Achteraan het terrein liggen enorme heuvels met bladeren. Normaal worden die weggekieperd, maar de mensen van New Alchemy vragen de buurtbewoners ze bij hen te brengen. Zij maken er compost van. Een demonstratieproject, om te laten zien dat het bruikbaar spul wordt.

Ekologische toekomst

New Alchemy werkt momenteel aan het bouwrijp maken van een stuk grond voor de konstruktie van een ekologisch huis. In 1990 moet het af komen.

Jaarlijks bezoeken zo'n 10.000 belangstellenden het terrein. Op zaterdag kan men deelnemen aan een rondleiding. Twaalfhonderd leden krijgen elk kwartaal een blad van zo'n twintig pagina's. Dit brengt

allemaal geld in het laadje, net als de kinderprogramma's, de workshops, de lezingen en de open dagen. Samen goed voor zo'n 120.000 dollar.

Het meeste geld komt echter van subsidies en donaties: 380.000 dollar per jaar (1987). De vergelijking met De Kleine Aarde blijft opvallend. Neem de doelstelling: 'New Alchemy werkt aan een ekologische toekomst. Ze voorziet studenten, leraren, huishoudens en kleinschalige boeren met onderzoeks- en educatieve programma's, zich daarbij toespitsend op voedsel, energie, water en afvalverwerking. Lopende projecten concentreren zich op wonen met efficiënt gebruik van hulpbronnen, landschapsarchitectuur, organisch tuinieren, kasbouw, geïntegreerde plaagbestrijding, groenbedekking, bemesting en komposten. In al haar werk streeft New Alchemy ernaar om ekologische principes met economische belangen te combineren.'

'Deep Ecology'

Het zou zo in een brochure van De Kleine Aarde kunnen staan. Er zijn nog meer opvallende overeenkomsten. Van creatieve antwoorden op een verzakelijk subsidiebeleid tot de recente discussie over de 'Deep Ecology' van Arne Naess. Maar er zijn ook verschillen. Waterkulturen horen er voor hen als vanzelfsprekend bij. Verder is er relatief ook veel aandacht voor de Derde Wereld, speciaal Midden-Amerika. Maar het vertrouwde overheerst. We eindigen onze rondleiding in de winkel waar we naast wat brochures een New Alchemy T-shirt kopen: Amerika blijft Amerika.

New Alchemy Institute, 237 Hatchville Road, East Falmouth, MA 02536.

RAADGEVERS

Raadgevers geven gratis advies. Wie met een probleem zit kan contact met hen opnemen. Houd er wel rekening mee dat de raadgevers dit werk in hun vrije tijd doen. Neem dus een paar spelregels in acht.

■ *Sluit een postzegel voor antwoord bij, als u een schriftelijke reactie verwacht.*

■ *Wilt u één van de raadgevers bezoeken, bel of schrijf dan van te voren.*

Groente, fruit en tuin

■ **Fruut- en groenteteelt** J. W. J. van de Werken, Steenweg 76, 5301 HN Zaltbommel.

■ **Milieuvriendelijk tuinieren** Bezoekerscentrum De Kleine Aarde, Munsel 17, Boxtel ('s zomers elke dag geopend van 10.30 tot 16.30 uur).

■ **De Kemphaan**, Kemphaanweg, Almere. Telefoon 03240-11423 (open van 1 april tot 1 oktober van 10.00 tot 16.00 uur).

■ **Biologisch tuinieren, ook beroeps, fruitteelt** Rik Dedapper, CO-

VOBIT, Rozendaal 78, B 2440 Geel (België). (Tevens tuinieren voor en door de jeugd).

■ **Verzorging van fruitbomen, speciaal hoogstam** J. Teunissen, Wilhelmínasingel 137, 6001 GS Weert.

■ **Struik- en houtgewassenkompost** Frederik Vandenbrande, Hof ter Winkelen, 2900 Londerzeel, België. Telefoon 052-300166.

■ **Wilde Tuinen** R. Osinga, Master Fopmawei 22, 9023 AJ Jorwerd.

■ **Bodembedekking** Dirk Prins, Asterstraat 3, 3911 WE Rhenen. Telefoon 08376-14282. (Toepassing van inheemse kruidachtige planten in plantsoen, heemtuin en wilde tuin).

Energie

■ **Biogas installaties** Frits Ogg, Postbus 244, 6500 AE Nijmegen. Telefoon 080-565735.

■ **Elektriciteit, akku's, windenergie, besparing** Ing. Hendrik Venema, Parklaan 26, 8051 VA Hattem. Telefoon 05206-45643.

■ **Besparing en techniek** Jos van Doorn, Goudenregenstraat 13, 5644 PH Eindhoven. Telefoon 040-121326.

■ **Zon en wind** Organisatie voor Duurzame Energie (ODE), Biltstraat 110, Postbus 750, 3500 AT

Utrecht. Telefoon 030-734422.

Verwarming

■ **Houtkachels** Pim de Haan, Flevomeer 102, 1423 ER Uithoorn. Telefoon 02975-60032.

■ **H.E. Schouten**, De Stuw 2, 7921 VJ Zuidwolde. Telefoon 05287-1433.

Bouwen en wonen

■ **Ekologisch bouwen** Vereniging voor Integrale Biologische Architectuur (VIBA), Halder 6, 5271 VK St. Michielsgestel. Telefoon 04105-2684.

■ **Wonen** Stichting Behaaglijk Wonen, bouwfysisch en installatietechnisch adviesbureau, Bouwerstraat 3, 7413 BM Deventer. Telefoon 05700-22051.

Spinnen, weven en verven

■ **Nelly Hanssen-Jonkhout**, Etzenraderstraat 33, 6454 AP Jabeek. Telefoon 04492-5177.

■ **Mies Bouwmeester**, Herengracht 14, 1441 EW Purmerend. Telefoon 02990-23774. (Lessen)

Zuivel, wijn en bier

■ **Geitekaas** G.J. van Diemen, mr. J.B. Kanweg 99, 9439 TE Witte-

veen. Telefoon 05935-415.

■ **Wijn- en biernaken** M.H. Hoose, Zwarteweg 51b, 6596 AE Milsbeek. Telefoon 08851-12021.

Rietdekken

■ **Grietines Harms**, Balloërstraat 3, 9451 AK Rolde. Telefoon 05924-2800.

Eko-voeding

■ **Opzet konsumentenvereniging** Wil Schulte, Franseweg 102, 3921 DK Elst. Telefoon 08384-1618.

■ **Graanmolens** Dirk van Haren Noman, Beukstraat 15, B 3900 Lommel-België. Telefoon 011-544475.

Financiering van bedrijven

■ **Stichting Memo**, Postbus 11778, 1001 GT Amsterdam. Telefoon 020-268294.

■ **Vereniging MeMO-munt**, Postbus 11778, 1001 GT Amsterdam. Telefoon 020-269077.

Dieren

■ **L.F. Mol**, Grote Molenstraat 8, 5271 VW St. Michielsgestel. Telefoon 04194-2465.

■ **Bijen** G.P. van Tilburg, Kampsesteeg 10, 5688 KJ Oirschot. Telefoon 04997-75846.

Gezond boeren beter voor natuur

Alternatieve landbouw past in overheidsbeleid

Alternatieve agrariërs werken uit zichzelf al mee aan een beleid dat de overheid op omslachtige wijze tot stand brengt onder gangbare boeren: het Relatienotabeleid. Dit blijkt uit het onderzoek 'Alternatieve landbouw en natuur en landschap' waarmee Emile Boulan onlangs afstudeerde aan de Universiteit van Nijmegen. Hij pleit voor een grotere stimulering van overheidswege van deze tak van landbouw.

Aemilia de Koningh

Neem nu het gebied rond het plaatsje Wommels in de provincie Friesland. Behalve door de eeuwenoude terpen en de kop-hals-romp of stelpboerderijen kenmerkt dit open, grootschalige kleiweidelandschap zich door een 'holle-bolle' ligging.

De door greppels doorsneden groene weiden werden, nadat de zware klei-grond eenmaal beschermd was tegen overstromingen, 'rondgelegd' om een goede afwatering te garanderen. Kronkelige slootjes volgen nog de loop van vroegere krekken. Het 'mikroreliëf' van dit kultuurlandschap is nog grotendeels onaangetast gebleven.

Niet van de grond

De Nederlandse overheid voert al jaren een beleid om zoveel mogelijk van de natuurwaarden in deze gebieden te behouden, maar vindt milieugeograaf *Emile Boulan*, die tegenwoordig een natuurvoedingszaak in Nijmegen heeft, „het beleid wil niet erg van de grond komen.” Zo is er het bestemmingsplan. Dit kan weliswaar gebruiksvoorschriften bevatten, zoals een verbod op het scheuren van grasland, maar een agrariër niet verplichten tot bijvoorbeeld het snoeien van een fraaie heg.

Landinrichtingsprojecten (voorheen: ruilverkavelingsprojecten) houden in de eerste plaats rekening met de economische belangen van de landbouw, hoewel er mogelijkheden zouden zijn om tot verweving van landbouw, natuur en landschap te komen.

En wat betreft de in 1975 uitgebrachte *Relatienota*, het meest op verweving toegesneden beleidsinstrument, is een langdurig, moeizaam en omslachtig proces gaande.

Werkzaamheden komen overeen

Voor zijn doktoraalskriptie 'Alternatieve landbouw en natuur en landschap' bekeek Emile Boulan de mogelijkheden op alter-

natieve landbouwbedrijven voor verweving van de functies landbouw, natuur en landschap. Hij vergeleek daarvoor de werkzaamheden die boeren moeten verrichten of nalaten, wanneer zij een beheersovereenkomst met de overheid hebben afgesloten, met de werkzaamheden die de biologisch-dynamische en ekologische boeren verrichten of nalaten.

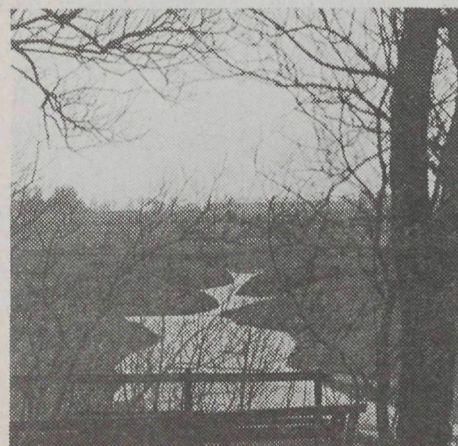
De werkzaamheden blijken praktisch overeen te komen. Alleen in het ene geval kost het de overheid veel geld en tijd, in het andere geval gebeurt het op eigen initiatief.

Boulan besluit zijn skriptie met de stelling dat de alternatieve landbouw een goed en goedkoop instrument is, in vergelijking met de beheersovereenkomsten. Het kan een aanvulling zijn op het ontoereikende bestaande instrumentarium voor verweving.

De vervuiler betaalt

Als beleidsaanbeveling stelt Boulan ondermeer voor het principe van 'de vervuiler betaalt' te hanteren. Momenteel zit de BD- of ekoboer in een extra nadelige concurrentiepositie, doordat de gangbare boeren schadekosten voor het milieu niet in de prijzen van de produkten hoeven door te

■ Slootjes volgen de loop van eeuwenoude greppels

Cijfers

In totaal is in Nederland nog ongeveer 600.000 hectare waardevol agrarisch kultuurlandschap. Het ligt in de bedoeling te komen tot 200.000 hectare beheers- en reservaatgebied, voornamelijk op grasland. De helft hiervan, 100.000 hectare, is aangewezen. De tweede fase vergt een beslissing van de regering en blijft om vooral financiële redenen uit.

Zo'n 60.000 hectare krijgt waarschijnlijk de status van reservaatgebied. Ongeveer 40.000 hectare heeft de status van beheersgebied. Voor 40.000 hectare is een beheersplan gemaakt. Voor zo'n 10.000 hectare is een kontrakt met een boer ondertekend. Het Bureau Beheer Landbouwgronden in Utrecht hoopt binnen vijf jaar 30.000 hectare 'onder overeenkomst' te krijgen.

berekenen.

Bepalingen waaraan een boer met een beheersovereenkomst zich moet houden kunnen zijn: geen chemische bestrijdingsmiddelen gebruiken, niet egaliseren, de grondwaterstand niet verlagen en niet bemesten in de broedperiode van de weidevogels als kievit, grutto en scholekster.

Boulan interviewde voor zijn onderzoek negen alternatieve boeren in twee verschillende landschapstypen: de Friese kleistreek en het Drentse zandgebied. De werkzaamheden die zij opgaven te verrichten of na te laten vergeleek hij met beheersbepalingen die gelden voor beheersgebieden en reservaatgebieden uit de Relatienota.

Enkele van de werkzaamheden verrichten de alternatieve boeren niet volgens de reglementen van de beheersbepalingen. In de Friese kleistreek betreft dat het 'niet maaien in de broedperiode van weidevogels'. De kwaliteit van het gras zou na 15 juni -na deze datum mag er pas worden gemaaid- te slecht zijn. De boeren zeggen echter wel tijdens het maaien allerlei maatregelen te treffen ter bescherming van de vogels, zoals het markeren van nesten met een stok.

Toch rationeel werken

Eén ondervraagde biologisch-dynamische veehouder in Friesland verklaarde wel ver-

anderingen te hebben aangebracht op zijn land: „Op een perceel van drie hektare kwamen 48 greppels voor. Daar word je toch helemaal dol van als je die moet bewerken?“, aldus een citaat in het onderzoek. Hij wil nog meer hektaren op zijn land egaliseren en draineren, want hij wil weliswaar milieuvriendelijk, maar ook rationeel kunnen blijven werken. Maar hij is bereid ervan af te zien „als er een vergoeding tegenover staat.“

Het lijkt al met al niet zo'n gekke gedachte de alternatieve landbouw als instrument mee te nemen in het verwevingsbeleid van de overheid. Hoe kijkt het ministerie van landbouw daar tegenaan?

Ministerie: 'onmogelijk'

Woordvoerder *Peter Stoel* van het ministerie, die het onderzoek overigens niet kent, acht dat onmogelijk. „Zowel alternatieve als gangbare boeren kunnen echter gewoon aan het verwevingsbeleid meedoen mits het bedrijf in één van de aangewezen Relatienotagebieden is gevestigd.“

Bovendien, zo stelt hij, is de alternatieve landbouw één van de vele agrarische sectoren die er zijn. De overheid voert nu eenmaal geen beleid per sektor. Desondanks verandert er volgens hem al heel wat ten goede als het gaat om toepassing van alternatieve landbouwmethoden. Hij noemt als voorbeeld het beleid inzake de gewasbestrijdingsmiddelen. Het gebruik van alternatieve bestrijdingsmiddelen wordt gepropageerd. „De overheid beschouwt het als een taak boeren erop te wijzen niet of nog niet te spuiten en meer aan wisselteelt te doen.“

Met andere woorden, het ministerie van landbouw werkt vanuit een andere gezichtshoek aan een milieuvriendelijker landbouw. „Bekijk het trouwens ook eens van de economische kant,“ voegt Stoel er-

■ Stelpboerderijen en rondgelegen weilanden

■ Mikroreliëf in het landschap bij Wommels

aan toe. „de alternatieve markt is een erg onzekere en de produkten zijn vrij duur.“

Realiteitswaarde

De *Direktie Beheer Landbouwgronden* in Utrecht is belast met het uitvoeren van het Relatienotabeleid. Zij verzorgt de aan- en verkoop en het beheer van grond en sluit beheersovereenkomsten af. *Leo Reyriink*, hoofd natuurwetenschappelijke aspecten van de afdeling structuur- en beheersregelingen, kent het onderzoek van Emile Boulan wel. Hij laat zich een stuk positiever uit over de realiteitswaarde van het onderzoek en zal zich er intern mee bezighouden „in die zin of je eventueel aanbevelingen kan overnemen en op grond daarvan regels kan uitbreiden.“

Volgens Reyriink is er echter een belangrijk verschil tussen beheers- en alternatieve landbouw. „Bij eerstgenoemde staat niet de produktiewijze voorop, maar het handhaven en ontwikkelen van de natuurwaarden. Bij laatstgenoemde staat wel de produktiewijze voorop.“

Verder, zo vervolgt hij, zit het beleid juridisch vast aan een strikte begrenzing van de gebieden waar een beheersovereenkomst voor afgesloten kan worden. „Aangenomen echter dat een alternatieve landbouwer een gedeelte beheert of gaat beheeren, dan is de aanpassing van het bedrijf minder groot dan bij een gewone boer. Dat is een belangrijk gegeven dat uit het onderzoek naar voren komt en kan een beleidskonklusie inhouden. Er is nog wel wat aanpassing nodig, maar een geringe,“ aldus een voorzichtig formulerende Leo Reyriink. Hij noemt het later maaien van weidevogelgebieden.

Belasting op kunstmest

Nog voorzichtiger klinkt hij als hij stelt dat „het theoretisch in de toekomst zo zou kunnen zijn dat een aantal boeren in een bepaald gebiedje stellen: wij willen Relatienotagegebied zijn. Ze geven dan de mogelijkheden van een beheersovereenkomst zelf aan. In de praktijk zullen ze dan het provinciebestuur moeten overtuigen.“ Een beleidsaanbeveling als 'de vervuiler betaalt', die Emile Boulan overnam van de *Vereniging voor Biologisch-Dynamische*

Landbouw, vindt Reyriink „misschien wel interessant. Je zou iets in die richting kunnen bedenken om de concurrentiepositie van de alternatieve landbouw op die manier te verbeteren.“

Ook over het heffen van belasting op het strooien van kunstmest, zoals in Oostenrijk gebeurt of een financiële tegemoetkoming bij het omschakelen van een gewone naar een alternatieve bedrijfsvoering valt na te denken, zegt hij, „maar er zal beslist nog veel lobbywerk aan vooraf moeten gaan.“

Bemoedigend

Beleidsmedewerker *Dolf Logemann* van Natuur en Milieu noemt het onderzoek van Emile Boulan opvallend. „Het is bemoedigend dat alternatieve landbouw blijkbaar zoveel positieve neveneffecten heeft op de natuurwaarden. Doordat het een beperking van mest- en bestrijdingsmiddelengebruik met zich meebrengt is van een zekere verwevenheid sprake. Een argument te meer om deze vorm van landbouw serieus te nemen.“

Wat vindt een natuurbeschermingsorganisatie als Natuur en Milieu van het feit dat niet natuur- en landschapsbehoud, maar het produceren van voedsel vooropstaat bij de alternatieve boer? Het landschap is in de ogen van de alternatieve boer geen museum, stelt Boulan in dit verband - een statisch iets om te behouden zoals het is - maar ontwikkelt zich voortdurend.

Dolf Logemann: „Dat probleem is er niet. In gebieden met heel bijzondere natuurwaarden vindt het verwevingsbeleid niet plaats. Er is in Nederland relatief weinig natuurgebied, maar wel veel landbouwgebied. Wanneer natuurwaarden met behulp van landbouw te handhaven zijn, is dat dus een goede zaak. Zeer kwetsbare gebieden kunnen dan beter als natuurgebied worden aangemerkt. Het is een misvatting dat natuurbeschermingsorganisaties alle natuur zouden willen behouden zoals die in 1900 was.“

Emile Boulan: Alternatieve landbouw en natuur en landschap, doktoraalskriptie milieugeografie. Interfakultaire vakgroep Milieu, Natuur en Landschap. Katholieke Universiteit, Nijmegen 1988. Binnenkort uitgebracht als vakgroeppublicatie.

Ekologisch leven in klubverband

Belgische vereniging slaat aan in Nederland

Bij onze Zuiderburen telt de Vereniging voor Ekologische Leef- en Teeltwijze (VELT) al tienduizend leden. Langzaam maar zeker rukt de vereniging ook in Nederland op. Wat begon als een klub van milieuvriendelijke tuinders is uitgegroeid tot een milieuorganisatie met een heel eigen karakter. Een bezoek aan Bergeijk.

José Besselink

Het gesprek met twee Nederlandse vertegenwoordigers van de VELT begint in de moestuin, zoals de VELT betaamt. Het is een schitterende moes- en siertuin van het echtpaar Groos in Bergeijk, waar we meteen tips uitwisselen over het milieuvriendelijk tuinieren.

Veel van wat de VELT adviseert in haar tijdschrift *'Het Seizoen'* valt in deze tuin in het echt te bekijken. Variërend van keizerskronen om de mollen en woelmuizen op afstand te houden tot de komposthoop volgens Jean Pain, waar met water door-drenkte houtsnippers flink liggen te broeien. De fruitboompjes staan er keurig verzorgd bij met hun stammetjes ingesmeerd met een witte boompap (van Maerl, koemest en vijf procent waterglas,

aangelengd met water).

Onder de bessestruiken liggen houtsnippers om onkruid tegen te gaan. Dat laatste heb ik direkt ook zelf in de praktijk gebracht. Ziet het er bij mij ook weer netjes uit! Na een laatste blik op de inheemse tuin, waar de sleutelbloemen in bloei staan, zetten we het gesprek voort in het verbouwde boerderijtje.

Groeiend milieubewustzijn

De VELT is van oorsprong een Belgische vereniging. Moestuinders, die gifvrij wilden tuinieren, richtten in 1970 in Roeselare de vereniging *'Vrienden van de Biologische Land- en Tuinbouw'* op. In 1973 waren er zoveel leden bijgekomen, dat men besloot een overkoepelende landelijke organisatie op te richten. Die kreeg de naam VELT: Vereniging voor Ekologische

Land- en Tuinbouw.

De hoofdactiviteit van de VELT bleef het telen, maar daarnaast groeide het milieubewustzijn onder de leden naar andere terreinen. Leden werden ook actief voor de bescherming van de natuur, zochten naar hernieuwbare energiebronnen, kleinschaligheid, ekologische voeding. De naam van de vereniging is daarom veranderd in de *Vereniging voor Ekologische Leef- en Teeltwijze*.

Tien jaar geleden is de VELT overgewaaid naar Nederland. Op het moment zijn er acht afdelingen in Brabant en Limburg met totaal zeshonderd leden. In België zijn er meer dan tienduizend mensen lid.

Granen, fruit en groente

Louis Groos zorgt binnen de VELT voor de promotie en hij is Nederlands afgevaardigde in het Belgische bestuur. *Jos van de Putte* is voorzitter van de VELT in Nederland.

De Kleine Aarde en de VELT lijken op het

■ **Jos van de Putte en Louis Groos**

eerste gezicht erg op elkaar. Wat zijn de verschillen?

Jos: „De VELT is van oudsher een klub voor tuiniers. Het gevoel voor de natuur staat voorop en van daaruit ontstaat bij de leden een milieubewustzijn op andere gebieden. De meeste leden hebben veel ervaring in de tuin. De afdelingen opereren het meest lokaal. De Kleine Aarde is naar mijn indruk veel meer op publiciteit gericht en op voorlichting. Zij benadert het milieubewustzijn veel intellectueler.”

Volgens de ideeën van De Kleine Aarde zijn granen erg belangrijk in het menu. Laatst las ik in jullie blad 'De Brandnetel' een artikel, waarin enkel het eten van fruit en groentes werd aangeraden. Is dat een algemene opvatting binnen de VELT?

Jos: Er is inderdaad een groep VELT-leden, die zich voedt volgens deze ideeën. Ook wij leggen er thuis de nadruk op. Maar je moet dat zeker niet dogmatisch zien. Niet alle VELT-leden eten op deze wijze. Wel geven we cursussen om mensen wegwijs te maken in de ideeën van de ecologische voeding, zoals wij die uitleggen

Gezondheid en het geheel

Wat voor mensen worden lid van de VELT?

Louis: „Ik zelf ben lid geworden, omdat ik milieuvriendelijk wilde tuinieren. Allengs ga je je hele leefwijze aanpassen aan de ecologische ideeën. Het tuinieren zie ik als een achterommetje, om mensen milieubewust te maken.”

Jos: „Je kunt de leden in twee groepen indelen. De ene groep denkt meer vanuit de eigen gezondheid, de tweede meer voor het geheel. En juist de combinatie van de twee is erg vruchtbaar.”

Hoe gaan jullie te werk bij het organiseren en uitvoeren van lezingen en studiedagen?

Louis: We zoeken op de eerste plaats naar sprekers binnen ons eigen ledenbestand. Verder is er in België een groep van sprekers, die na een cursus bekwaam bevonden zijn om lezingen te geven. Soms weet je ook een dorpsgenoot die veel afweet van bijvoorbeeld fruitsnoeien. Die vraag je dan als gastdocent.

Onlangs organiseerden wij nog zo'n cursus fruitsnoeien. Met een groepje leden gaan we dan bij één of twee van de deelnemers het snoeien oefenen. In de loop van de zomer fietsen we met zijn allen nog eens langs de boomgaarden om te zien, wat er van de bomen is geworden.”

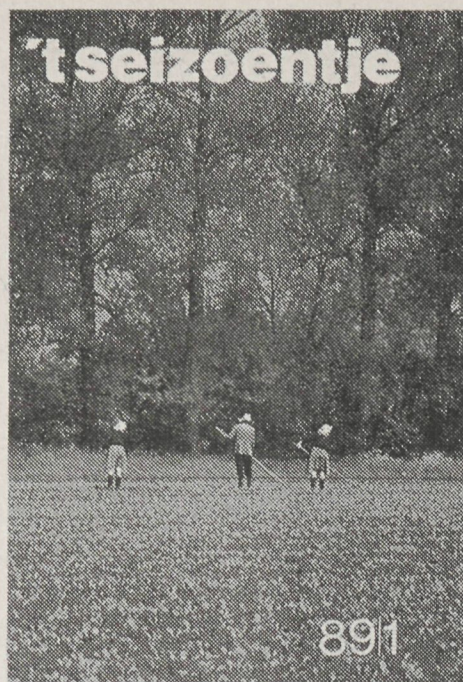
Gezelligheid

Werken jullie ook bewust aan het gezelligheidsaspect?

Jos: „De VELT werkt lokaal. Daardoor kennen de mensen elkaar. We organiseren feesten, waarbij we biologische wijn drinken en de leden ecologische hapjes maken. En bij ontwerp en aanleg van siertuinen helpen we elkaar ook.”

Louis: „Leden bellen elkaar op als ze met problemen in de tuin zitten.”

De VELT wil zoveel mogelijk mensen bereiken. Hoe doen jullie dat, zonder dat mensen je bekijken als geitewollen sokken dragers?

Louis: „We staan veel op markten, proberen de mensen dan aan te spreken op een bepaald thema.”

Jos: „Ik wil de mensen ook laten zien, dat biologische bedrijven professioneel werken, dat je met milieuvriendelijk werken ook de kost kunt verdienen. Vaak zijn vrouwen erg geïnteresseerd, al voelen sommigen, met name agrarische vrouwen, zich vaak tussen twee vuren in staan. Binnen de VELT zijn ook veel vrouwen actief. Zo bestaat het bestuur van de afdeling Gemert helemaal uit vrouwen.”

Experiment met heermoes

VELT leden doen ook proeven in hun tuin. In het verleden is geëxperimenteerd met sojaplanten. Deze zouden zoveel cadmium uit de grond halen, dat je er veilig andere gewassen zou kunnen kweken. De resultaten waren echter niet zo opzienbarend, als men in eerste instantie dacht. Met behulp van sojaplanten zou het toch

nog zestig jaar duren eer de cadmium uit de grond opgenomen zou zijn.

Een proef die wel aardige resultaten lijkt te geven, is het bespuiten van diverse gewassen met heermoes. Heermoes is een aftreksel van de akkerpaardeestaart. Louis Groos heeft vorig jaar vanaf begin mei om de twee weken knolselderie, courgette en spinazie bespoten met heermoes. Bij knolselderie was de groei bij de met heermoes bespoten planten veel beter. De planten werden twee keer zo groot. Bij de courgette was de bespoten plant groener van kleur. Hij vond bij de spinazie geen zichtbare verschillen. Hij heeft zelf het vermoeden, dat heermoes vooral versterkend op de plant werkt in een seizoen met slecht weer. Hij is van plan om de proeven dit jaar te herhalen.

Een enorm boek

De VELT in Nederland geeft een blad uit, 'De Brandnetel', dat vier keer per jaar verschijnt. De VELT in België verzorgt het kwartaalblad 'Het Seizoen', dat ook Nederlandse leden ontvangen. Een interessant blad, zeker voor de moestuinder. Daarnaast gaf de VELT vorig jaar het 'Handboek Ecologisch Tuinieren' uit. Een enorm boek, zowel vanwege de omvang (een flink telefoonboek) als de inhoud. Het boek is overzichtelijk ingedeeld naar thema's. In heldere - Vlaamse - taal komen onderwerpen als vruchtwisseling, de verschillende gewassen, bodem, bemesting, ziektes en plagen aan de orde. Er wordt steeds uitgelegd hoe je de theorie in de praktijk brengt. Zo rekenen de schrijvers voor hoeveel van diverse kalkmeststoffen je nodig hebt bij een bepaalde grondsoort en zuurgraad. En vooral hoeveel kalk je maximaal per gift mag geven.

De tabellen in het boek verduidelijken de tekst. Wel is het jammer, dat het moeilijk is om met dit boek bepaalde aantastingen te herkennen. Pas als je weet welke ziekte of plaag het is, kun je verder zoeken. Maar bij elke serieuze moestuinder zou dit boek in de kast moeten staan.

De toekomst

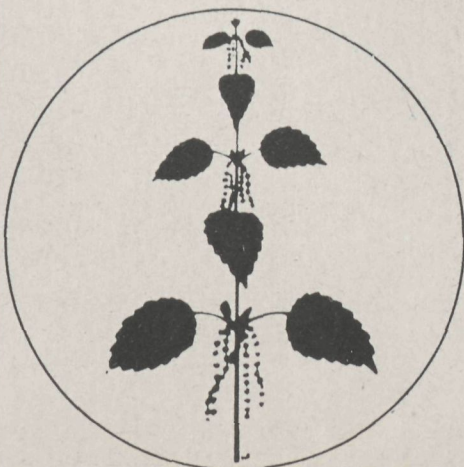
Nog een laatste vraag aan de twee VELT-leden in Bergeijk: *Hoe zien jullie de toekomst van de VELT? Zouden De Kleine Aarde en de VELT over tien jaar zijn samengevoegd?*

Jos: „Nou nee, daarvoor hebben we ieder ons eigen gezicht. Al zien we samenwerking wel erg zitten. En natuurlijk hopen we dat de VELT goed groeien in Nederland.”

Handboek Ecologisch Tuinieren. Uitgave: VELT. 720 pagina's. Te bestellen door f 80,- over te maken op giro 674848 van VELT-Nederland in Bergeijk. Vermeld 'Handboek'. De prijs is inclusief een jaar lidmaatschap.

Een abonnement op het Seizoen kost f 30,-. Overmaken op hetzelfde gironummer.

VELT-Nederland, Beukenlaan 18, 5563 AT Westerhoven.

Regen gemeten en te zuur bevonden

Iedereen kan verzuring zelf meten

Sinds enkele maanden meet chemikus Henk Schilperoort dagelijks de zure regen die op De Kleine Aarde neerdaalt. Het opzienbarende resultaat dat hij registreerde was, dat de hoeveelheid stikstof in de regen zeer groot is.

Henk Schilperoort

Iedereen kan de verzuring van de neerslag met eenvoudige middelen vaststellen. Wat je nodig hebt is een schoon opvangvatje (dat kan een wijd glas zijn dat goed met gedestilleerd water is schoongespoeld) en pH-papertjes die het mogelijk maken om de pH-waarde binnen ongeveer drie-tiende waarde nauwkeurig af te lezen. Deze papertjes zijn te koop via de laboratoriumhandel (voor scholen) en voor partikulieren onder andere bij *Outdoor Education* in Vught. Het resultaat is op de grafiek af te lezen.

Maar cijfers verzamelen is één ding, een verantwoorde konklusie trekken een andere. Bij mijn waarnemingen was alle regen zuur, ervan uitgaand dat natuurlijke, niet-zure regen een pH van 6,5 heeft. De minst-zure regen die ik gemeten heb had een pH van 6,0, nog altijd twee tot drie keer zuurder dan natuurlijke regen.

Rampzalig voor de bossen

Verder is van belang dat ik de pH-waarden aan de hoge kant heb afgelezen (een lagere pH betekent sterker zuur). Ook reageert het gebruikte pH-papier nogal traag. De

aflezing gebeurde volgens voorschrift steeds na tien minuten, terwijl het papier na twintig minuten een hele pH-waarde lager (tien keer zo zuur) aangaf. Het is dus mogelijk dat de hier weergegeven pH waarden absoluut te hoog uitvallen, wat zou betekenen dat de regen nog zuurder is dan ik heb gemeten.

De waarden onderling zijn echter wel te vergelijken: je mag konkluderen dat de regen van 6 maart (die in de voorgaande 24 uur gevallen is) tien keer zo zuur was dan die van 3 maart.

Een aanhoudende stroom zuur regenwater heeft gevolgen voor de bodemgesteldheid. Een kalkrijke bodem of een bodem met grote buffercapaciteit (zoals kleigrond) kan het zuur eerst nog een tijd neutraliseren. Daarbij lost de kalk op en spoelt uit. Als de pH van de grond laag wordt (de grond verzuurt) spoelen de metalen uit, ook de sporenelementen en wordt de grond armer. Schadelijke metalen zoals aluminium komen dan juist vrij voor opname door de planten.

Ammonium verdringt kalium

De arme zandgronden in het oosten van het land bevatten weinig kalk en daar ver-

loopt dit proces versneld. Daarnaast vervangen zwavel- en vooral stikstofverbindingen de essentiële voedingsstoffen in de bodem. Voor onze bossen blijkt dat rampzalig. De boomwortels maken geen onderscheid tussen kalium en ammonium, maar de laatste is geen voedingsstof. Ammonium wordt echter zo overvloedig aangevoerd vanuit de dierlijke mest dat het de kalium in de bosgrond verdringt en zo de bomen vergiftigt.

Nu sterft de boom in het algemeen niet direkt aan voedselgebrek, maar de slechtere gezondheidstoestand maakt hem kwetsbaarder voor aandoeningen van parasieten, schimmels en andere ziekten. Het heeft lang geduurd voor dit verband duidelijk werd, maar na tien jaar zijn de deskundigen het eens dat deze ziekten als direkte oorzaak de zure regen hebben.

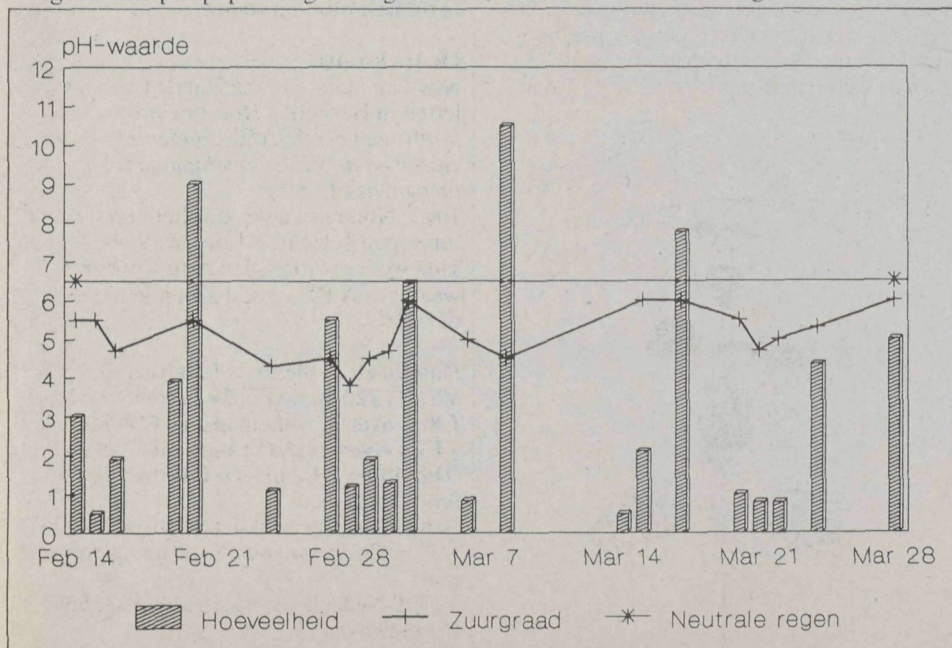
Ook ammonium gemeten

De ammoniak (veroorzaakt door de vee-teelt) kan ervoor verantwoordelijk zijn dat de regen plaatselijk minder zuur blijkt dan verwacht. Het ligt voor de hand om dan te denken dat minder zure regen meer ammonium zal bevatten dan zure regen. Immers ammonium ontstaat doordat het basische ammoniak de zure zwavel- en stikstof-oxiden (gedeeltelijk) neutraliseert, waardoor de regen minder zuur wordt. Deze theorie wordt door mijn waarnemingen niet direkt bevestigd, maar ook niet ontkracht. Misschien dat er bij een veel groter aantal waarnemingen over lange tijd wel een verband tussen zuurgraad en ammonium tevoorschijn komt, maar waarschijnlijk zijn mijn meetinstrumenten daar niet nauwkeurig genoeg voor. En misschien moet je ook meer stoffen in de neerslag bepalen: de processen in de atmosfeer verlopen veel ingewikkelder dan volgens het bovenstaande model.

Vier kilo stikstof per hectare

Slechts in één geval bleek de waarneming wondermooi met de theorie overeen te komen. Op 5 april viel er een bui met natte sneeuw, die uitzonderlijk zwak zuur was. Aangezien juist sneeuw vaak erg zuur is, moest hier een sterke neutralisatie plaatsgevonden hebben. Dit bleek te kloppen met het ammonium-gehalte: dat was ruim drie keer zo hoog als de tot dan hoogste waarde.

Tot mijn verrassing bleek het ammoniumgehalte in de neerslag goed te meten. Te

goed zelfs, want met mijn gevoelige test was het nodig het regenwater minstens twintig keer te verdunnen. De nauwkeurigheid van de metingen is beperkt: de onzekerheid in de bepaling is minstens tien procent.

Het belangrijkste resultaat is dat ik gedurende de maanden februari-maart een ammonium-depositie van ruim vier kilo pure stikstof per hectare heb gemeten. Als dit enkel de natte depositie is, die gemiddeld een kwart van de totale stikstof-depositie bedraagt, dan zou de totale stikstofgift uit de lucht meer dan zestien kilo bedragen over twee maanden. Dit cijfer zou op jaarbasis neerkomen op pakweg zestig procent van de totale stikstofbemesting van een moestuin (gemiddeld 150 kg N/ha).

Het valt niet mee

Deze cijfers zijn puur bedoeld om te illustreren dat de stikstof-depositie hoog is. Je mag niet automatisch aannemen dat de jaarlijkse depositie zes keer zo hoog is als de tweemaandelijks. Bovendien is niet zeker of de gemeten ammonium hoeveelheden alleen de natte of de totale (natte en droge) depositie vertegenwoordigen. In het laatste geval zou het cijfer van zestig procent dalen tot vijftientwintig procent. Hoe dan ook: de hoeveelheid stikstofbemesting uit de lucht is zeker niet te verwaarlozen. Misschien kom ik hier nog eens op terug als ik meer waarnemingen en een betere interpretatie van de gegevens heb. Wat ik tot nu toe waargenomen heb kon ik ook uit de rapporten van anderen halen. Maar het zelf constateren maakt alles toch een hoop levendiger. Ik ben in elk geval niet meer geneigd te denken dat het met die zure regen misschien nog wel meevalt! **De methode van zuurgraad meten staat beschreven in het Britse 'Watch Acid Drops' project, dat ook in Oost-Brabant uitgevoerd is.**

Ammonium wordt gemeten met de "Visocolor HE" test van Macherey-Nagel; bereik 0,02-0,50 mg/l ammonium.

De cijfers zijn ontleend aan: Hans de Potter, Nitraat in Nederland, Stichting Natuur en Milieu te Utrecht, 1986.

Outdoor Education, Postbus 2043, 5260 AC Vught. Telefoon 073- 567619.

Slim idee houdt al tien jaar stand

Jubileum voor Hergebruiketiket

Een slim idee uit 1979 is na tien jaar nog steeds in trek. Het Hergebruiketiket, dat destijds snel populair werd, doet het nog steeds goed. Toch kan een eenvoudig idee nog veel voeten in de aarde hebben!

Dick Verheul

„Soms lijken simpele veranderingen, die voor iedereen haalbaar en praktisch zijn, erg schaars. Het Hergebruiketiket biedt echter zo'n mogelijkheid.” met die woorden introduceerde De Kleine Aarde het Hergebruiketiket op 25 juli 1979.

Met een gegomd etiket is het eenvoudig een gebruikte envelop weer 'als nieuw' te gebruiken. Natuurlijk kan elk etiket die functie vervullen. Maar het gebruik van een speciaal Hergebruiketiket draagt bovendien een boodschap uit: wees zuinig met de bomen.

Het idee was op zichzelf niet nieuw. Het Hergebruiketiket bestaat in veel landen. Soms zijn daar erg mooie ontwerpen bij, het verzamelen waard.

Een pakje Hergebruiketiketten kostte in de beginjaren twee gulden voor 60 stuks. Inmiddels ligt de prijs op f 3,50. Deels valt die hogere prijs te verklaren uit het gebruik van kringlooppapier. Kringlooppapier wordt steeds 'gewoner' en beter verkrijgbaar. Maar *gegomd* kringlooppapier blijft moeilijk te vinden.

Een miljoen enveloppen

In het begin moest De Kleine Aarde de etiketten zelfs - tegen de principes in - op nieuw, wit, niet-kringlooppapier laten drukken. Inmiddels is er een fabrikant die gegomd kringlooppapier maakt, zij het in kleine hoeveelheden en dus wat duurder. Eind 1985 leidde schaarste in gegomd kringlooppapier er zelfs toe, dat de etiketten lange tijd niet leverbaar waren. Sinds 1979 tot op de dag van vandaag horen de Hergebruiketiketten tot de meest-bestelde publicaties van De Kleine Aarde. Iedereen gebruikt ze. Naast partikulieren plakken bijvoorbeeld ook artsen, advocatenkantoren en verzekeringsmaatschappijen het Hergebruiketiket.

Per jaar gaan er bij De Kleine Aarde zo'n tweeduizend pakjes van zestig stuks de deur uit. Een eenvoudig rekensommetje leert dat daarmee in tien jaar een miljoen

Hergebruiketiket
Gegomd etiket voor hergebruik van enveloppen en andere afvalstoffen. Spreekt bomen en energie.

enveloppen voor de tweede keer zijn gebruikt. Vooral bij grote enveloppen scheelt dat veel papier en geld.

Retour 'afzender'

Een bijzonder probleem is, dat het Hergebruiketiket in kleine lettertjes de naam van De Kleine Aarde vermeldt. Daardoor levert de postbode een paar keer per maand een onbestelbare brief af, in de veronderstelling dat De Kleine Aarde de afzender is.

Medewerkster *Paula Dijkhoff* heeft zich de afgelopen jaren ontwikkeld tot een ware detective, die tal van onbestelbare brieven na veel zoeken toch terecht bracht.

Behalve het meestgebruikte, is het Hergebruiketiket ook het meestbesproken artikel dat De Kleine Aarde aanbiedt. Meniggeen gebruikte het eerste etiket uit een pakje om allereerst De Kleine Aarde te schrijven met ideeën over het etiket.

Zo vinden veel mensen dat de etiketten groter moeten, omdat ze anders niet het adres van de afzender bedekken. Evenzo goed zijn er mensen die de etiketten liever kleiner zagen, al was het maar om papier te besparen. Ook zouden er etiketten moeten komen in een formaat dat past op enveloppen van de giro. De kleur van de inkt zou niet zwart moet zijn, maar groen. Het woord 'Hergebruiketiket' zou er niet zo groot op moeten staan. Of juist wel. Mensen kwamen een schrijflintje tekort als ze een brief met Hergebruiketiket naar het buitenland stuurden. Of vonden dat er juist teveel lintjes stonden, waardoor de postzegels in de verdrinking kwamen. Alle briefschrijvers hebben inmiddels antwoord gekregen op hun suggesties. De strekking was steeds: het valt niet mee het iedereen naar de zin te maken, maar we proberen met iedereen rekening te houden. Eind dit jaar zullen de etiketten weer toe zijn aan een herdruk. Degenen die de groene kleur mooier vinden dan de zwarte bedrukking, zullen dan in ieder geval hun zin krijgen. Voorts zal er minder tekst en minder lintjes op de etiketten komen. Voor het overige blijft het etiket zoals het al tien jaar was. Als simpele verandering, die voor iedereen haalbaar en praktisch is.

Een pakje Hergebruiketiketten kost f 5,50 (inkl. verzendkosten). Twee pakjes f 8,50. Bestel door het bedrag over te maken op giro 52730 van De Kleine Aarde in Bostel. Vermeld 'Hergebruiketiketten'.

Experimenten op de tuin

Op zoek naar nieuwe mogelijkheden voor de ekologische tuinbouw

De Kleine Aarde doet dit jaar onderzoek naar nieuwe praktische mogelijkheden voor de ekologische tuinbouw. Studente Hanneke van den Berg voert de experimenten uit in het kader van haar stage voor de Agrarische Hogeschool in Dron-ten. Zij zoekt naar praktische methoden waar de gewone moestuinder iets aan heeft.

Hanneke van den Berg

In de ekologische tuinbouw is nog weinig onderzoek gedaan. Er liggen voldoende vragen om te onderzoeken. Een paar problemen, die te vinden zijn op De Kleine Aarde, zullen wij de komende tijd onderzoeken.

De proeven gaan over de temperatuur in de kas, de werking van basaltmeel en heermoes, een grondbedekkingsproef en de bestrijding van sclerotinia.

Daar is eerst de proef die onderzoek doet naar de temperatuur in de grote kas. De temperatuur in de kas is niet overal gelijk. Met vijf thermometers her en der verspreid in de kas, zoeken wij waar dat aan kan liggen. De oplossing kan zijn dat er een ventilator moet worden aangeschaft.

Basaltmeel en heermoes

De grootste proef betreft een onderzoek

dat het effect van basaltmeel en het effect van heermoes op sla vergelijkt. In de biologische tuinbouw wordt basaltmeel algemeen gebruikt tegen schimmel- en bacterieziekten en tegen luizen. Veel moestuinders zullen het zelf in hun tuin gebruiken.

Basaltmeel wordt over het gewas gestoven en het vormt een dun laagje stof op het blad. Een ander middel dat hetzelfde effect zou hebben is heermoes, dat over de planten wordt gespoten.

Heermoes is een aftreksel van het kruid heermoes, ook wel akkerpaardstaart (*Equisetum*) genoemd. Over de werking van de middelen zijn de meningen verdeeld, maar de meest gehoorde redenering is dat beide middelen kiezel (*Silicium*) bevatten en dat dit de plant steviger en weerbaarder maakt tegen ziektes en pla-

■ Aan het werk in de tuin

gen. Ze worden dan ook preventief gebruikt. Ze beschermen de plant tegen ziekten, maar kunnen meestal geen ziekten bestrijden.

Bij planten die behandeld waren met heermoes is een dikkere waslaag, een hoger kiezelpercentage in de cellen en meer en langere bladharen geconstateerd. Basaltmeel heeft naast het kiezeleffect ook een drogende werking, waardoor schimmels minder goed kunnen ontkiemen.

Alhoewel dit veelbelovend klinkt, zijn over beide middelen ook negatieve geluiden te horen. Het middel zou niet het gewenste effect hebben. Het lijkt daarom interessant om beide te proberen.

Ten eerste wordt elk middel vergeleken met een nulproef, een veldje planten die niet behandeld zijn. Ten tweede worden ze met elkaar vergeleken. Het leuke is dat sla het hele jaar door geteeld wordt en dat deze proef dus kan worden herhaald.

Bij de grondbedekkingsproef met stro of klaver bij paprika wordt het effect op het onkruid en op de structuur bekeken.

De laatste proef in de kas gaat over *sclerotinia* (rattekeutelziekte) bij de komkommer. Sclerotinia is een schimmel die een groot probleem is op De Kleine Aarde.

Het begint met een witte schimmel. Stengels en ranken rotten weg. Later ontstaan zwarte bolletjes, die er uit zien als een rattekeutel.

Als de schimmel eenmaal in de grond zit, is die moeilijk meer weg te krijgen. Vooral in een vochtige omgeving gedijt de ziekte.

Daarom ontstaan er vooral in de kas problemen. Eerder probeerden de tuinders van De Kleine Aarde de sclerotinia te bestrijden met stro onder de komkommers.

Het stro vangt de sporen op, maar ze komen niet tot ontwikkeling, omdat stro geen gunstige waardplant is. Deze methode heeft echter onvoldoende resultaat.

Nu proberen we de ziekte te onderdrukken door een vijandschimmel van sclerotinia uit te zetten in de komkommers.

Buiten zal nog een proef met de teelt van latere kapucijners gebeuren en tenslotte wordt de uitspoeling van nitraat van het land bekeken. Wanneer we echt ekologisch bezig zijn, dan hebben we weinig uitspoeling. Deze proef moet aantonen of dat zo is.

In een volgend nummer meer over de resultaten. Wie meer over de proeven wil weten, moet maar een keer op De Kleine Aarde komen kijken.

Plant een bos!

...en begin eens met één boom

Als iedereen die dit leest een paar bomen plant, is ons land straks een geweldig bos rijker. Geld kost het niet, het enige wat je hoeft te doen is de natuur een handje helpen. In een tijd waarin de bomen het moeilijk hebben, telt elke boom! Denk aan het Indiaanse spreekwoord: „Wie een boom plant, heeft niet voor niets geleefd”.

Herman Rol

Word een bomenvriend en begin in het klein: in een tuintje, op een verloren stukje grond tussen twee rijen huizen, in de tuin van je ouders of zelfs op je balkon. Ook de grootste boom komt uit een minikuul zaadje. Door te zaaien help je de natuur een handje. Het is een leuke bezigheid en het kan soms onverwachte gevolgen hebben.

Mijn vader was een zakenman in hart en nieren, maar in het weekend dook hij in de tuin en sjouwde de hele dag met kruiwagens, plantmateriaal en gieters. In het begin van de jaren zeventig plantte hij een paar duizend jonge boompjes rond zijn vakantiehuisje in Friesland. Iedereen verklaarde hem voor gek. Goed weiland volplanten met bomen, wat heb je daar nou aan?

Ik herinner me nog hoe hij bezig was wilgen te stekken en hoe hij liep te tuttelen met de zaailingen. Hij is nu dood en het huisje is verkocht, maar laatst was ik er in de buurt en zag dat op de kaart een stuk bos was aangegeven. En warempel, toen ik ging kijken was ik met stomheid geslagen. Daar tussen dat vlakke land was een klein maar prachtig bos. Ik had nog meegeholpen met planten en nu liep ik in de schaduw van grote bomen. Die passie voor bomen heb ik van hem geërfd.

Takken in de grond

Op een klein stukje grond van vijf bij acht meter heb ik mijn kweektuin. Ik ben begonnen met makkelijke dingen zoals wilg, populier en vlierbes. Ik stak gewoon takken in de grond van een meter en soms nog langer. Dat doet het bijna altijd.

Later stekte ik ook rozen, forsytia, vuurdoorn en japanse kwee. Stekken van dat soort struiken moeten ongeveer 25 centimeter lang zijn. Ik steek de stekken door een stuk landbouwplastic heen, dat ik op een van te voren nat en los gemaakt stukje grond heb uitgespreid. Vijf à tien centimeter onderlinge afstand is voldoende. Na een jaar kun je het plastic kapot knippen en de mooiste exemplaren verplanten.

Ik begon ook met zaaien, alles wat ik aan pitten en zaad te pakken kon krijgen. *Marcotage* bleek ook makkelijker dan het klinkt. Enten leerde ik van een boer en sindsdien heb ik de koorts te pakken. Het gevolg is nu dat we een halve hectare fruitgaard hebben die me niets heeft gekost. De eerste sierstruiken beginnen nu te bloeien.

Zaden en steenvruchten

In de komende maanden is allerlei fruit te koop. De zaden van appels en peren kun je eerst voorkiemen.

Als de pit een worteltje heeft ge-

vormd van ongeveer twee centimeter stop je hem in vochtige potgrond. Selekteer sterk als je zo bezig bent. Dat doet de natuur ook. Gebruik alleen wat krachtig kiemt en hard en recht groeit. Zaai gerust vijf keer meer dan je nodig denkt te hebben.

Zaden van andere vruchten zoals kers, pruim en perzik behoren tot de 'steenvruchten'. Het omhulsel is zo hard dat het niet zonder meer kan kiemen. Daar is eerst een verteringsproces voor nodig. In de natuur gebeurt dat in de maag van dieren die de vruchten hebben gegeten, zoals vogels, of doordat de pitten een winter lang blijven liggen. Je kunt dit nabootsen door wat pitten in vochtige grond in een bloempot oppervlakkig in te graven op een plaats waar weinig of geen zon komt. Bijvoorbeeld de noordzijde van een muur. Je moet de bloempot wel afdekken met fijn gaas om ratten en muizen geen kans te geven.

Selekteren

Als je nu eind maart, begin april zo'n pot opgraft, liefst na een periode van mooi weer, heb je met een beetje geluk een aantal pitten die zijn gaan kiemen. De pitten die er nog gezond uitzien, maar nog niet hebben gekiemd, kun je nog een tweede kans geven door ze nog een paar weken langer in de pot te laten.

Het is moeilijk precies te weten wanneer het tijd is voor de pit om te ontwaken. Zodra de boompjes zo groot zijn als een potlood plant ik ze uit in rijen. Afstand tussen de rijen 40 à 50 centimeter en in de rij 15 à 20 centimeter. De jonge bomen kunnen daar een paar jaar blijven.

Na een jaar kun je weer selekteren. Alles wat klein blijft en krom groeit, gooi je eruit. Zo houd je alleen de sterksten over. Notebomen, eiken, sparren, dennen, kastanjabomen, lindebomen, esdoorn en noem maar op: het is allemaal te zaaien. Wie nu denkt dat je binnenkort vruchten kunt plukken van de boompjes, die moet ik helaas teleurstellen. Alles wat je op deze manier zaait, levert een 'wilde' boom op en de aard van de vruchten is volstrekt onvoorspelbaar. De kans dat ze 'niet te vreten' zijn is vrij groot. De enige manier om te zorgen dat je de appel of pruim krijgt die je wilt, is enten.

Levenskracht

Enten is een vorm van klonen. Je 'plakt' de

Oogenten

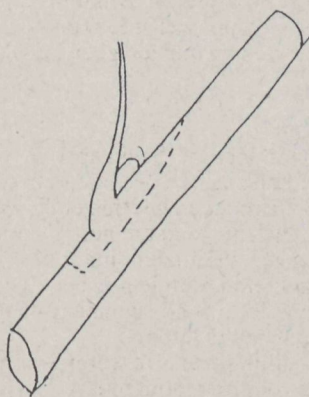
Als je dit jaar nog wilt enten dan moet je in augustus *oogenten* of *oculeren*.

Je hebt nodig: een vlijmscherp mes, raffia, een eenjarige scheut van de soort die je hebben wilt en een onderstam.

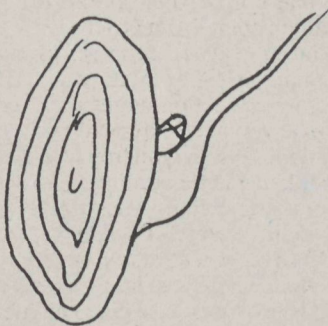
Meestal ent je op jonge bomen van 2 à 3 jaar oud op ongeveer 10 à 15 centimeter boven de grond.

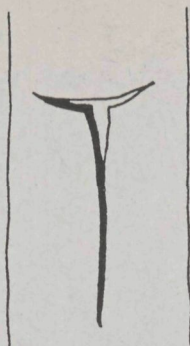
Van een eenjarige scheut van de soort die je wilt hebben, verwijder je de bladeren, maar laat je de steeltjes zitten.

Tussen het steeltje en de twijg zelf zit het oog waar het om draait. Maak een snede vlak onder het oog. Snij nu van vlak boven het oog naar de inkeping.

Verwijder met de punt van je mes het hout dat eventueel is meegekomen. Het oog is nu klaar om op de onderstam bevestigd te worden.

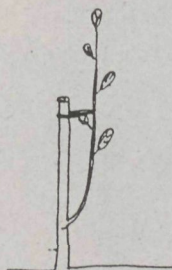
Nu gaan we de onderstam prepareren. Maak een T-vormige inkeping in de bast van je jonge boom vlak boven de grond. (10 à 15 centimeter)

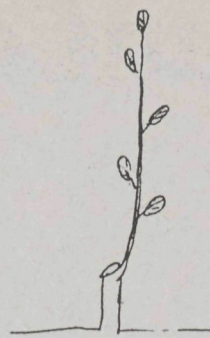
Maak de hoekjes voorzichtig los en laat het oog er voorzichtig tussen glijden.

Bind alles stevig dicht met raffia. Als de ent geslaagd is moet het steeltje binnen 14 dagen afvallen. Snijd dan de raffia door, opdat de sapstroom niet wordt gehinderd.

Knip begin maart van het volgend jaar de entdrager 15 centimeter boven de ent af. De entdrager gaat dienen als steun voor de nieuwe scheut, die uit de ent zal komen. Verwijder steeds de uitlopers van de entdrager (onderstam).

Na weer een jaar heeft de nieuwe scheut zich voldoende gevormd en kan de steun verwijderd worden. Werk de wond met een scherp mes glad af en bestrijk hem met een wondpasta of desnoods met wat entwas. De boom kan nu verplant worden.

genetische informatie van de soort die je hebben wilt op de boom die je gezaaid hebt. De zaailing, de entdrager, levert de levenskracht, de sapstroom. De ent levert de soort die je wilt. De ent zelf is niet levenskrachtig genoeg.

Dat 'plakken' gaat natuurlijk niet zomaar. Daar zijn allerlei regels en methoden voor. De eenvoudigste en de meest toegepaste manieren zijn *spleet-* en *kroonenten* voor eind maart en begin april en *oogenten* voor augustus.

Als je in de komende tijd begint met zaaien, zul je op z'n vroegst volgend jaar kunnen enten. Soms kun je echter via via ook wel aan wilde exemplaren komen. In boomgaarden die niet regelmatig onderhouden worden groeien vaak uit fruit dat is blijven liggen jonge boompjes. Pruimebomen hebben vaak de eigenaardigheid om via wortelstokken op enige afstand van de stam nieuwe uitlopers te maken.

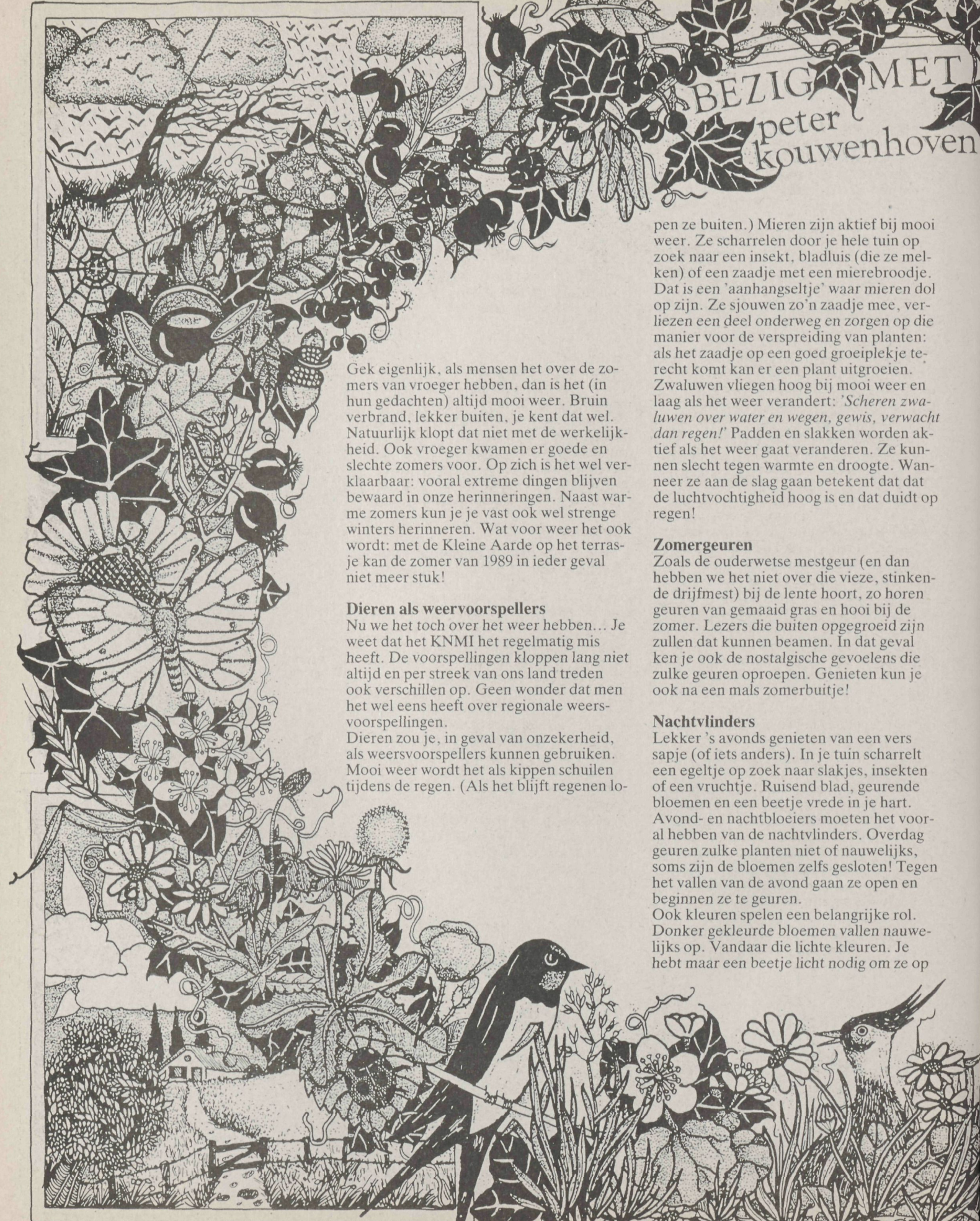
Oogenten

Met dat soort bomen kun je twee dingen doen. Of je verplant ze in de winter en je ent het jaar daarop, zodat de boom eerst de kans krijgt aan te slaan. Of je ent hem ter plekke en als je ent geslaagd is, verplant je hem het volgend jaar naar zijn definitieve plaats. Dit alles hangt natuurlijk van de situatie af.

Als je dit jaar nog wilt enten dan moet dat in augustus. De methode heet *oogenten* of *oculeren*. Het komt erop neer dat je een oog met de gewenste eigenschappen plakt op de boom die de sapstroom levert, het wilde exemplaar.

De scheut en de onderstam moeten tot dezelfde familie horen. Een goudrenet ent je dus op een wilde appel en een Reine Claude op een wilde pruim. Andersom kan niet.

Als het een beetje wil lukken - en daar is grote kans op - kom je na enige tijd met teveel bomen te zitten. Ik heb zoveel dat ik geregeld weggeef en dat levert weer allerlei leuke contacten, tips en andere bomen en struiken op. En het allerbelangrijkste is misschien wel dat goed voorbeeld doet volgen.

BEZIG MET

peter kouwenhoven

Gek eigenlijk, als mensen het over de zomers van vroeger hebben, dan is het (in hun gedachten) altijd mooi weer. Bruin verbrand, lekker buiten, je kent dat wel. Natuurlijk klopt dat niet met de werkelijkheid. Ook vroeger kwamen er goede en slechte zomers voor. Op zich is het wel verklaarbaar: vooral extreme dingen blijven bewaard in onze herinneringen. Naast warme zomers kun je je vast ook wel strenge winters herinneren. Wat voor weer het ook wordt: met de Kleine Aarde op het terrasje kan de zomer van 1989 in ieder geval niet meer stuk!

Dieren als weervoorspellers

Nu we het toch over het weer hebben... Je weet dat het KNMI het regelmatig mis heeft. De voorspellingen kloppen lang niet altijd en per streek van ons land treden ook verschillen op. Geen wonder dat men het wel eens heeft over regionale weersvoorspellingen.

Dieren zou je, in geval van onzekerheid, als weervoorspellers kunnen gebruiken. Mooi weer wordt het als kippen schuilen tijdens de regen. (Als het blijft regenen lo-

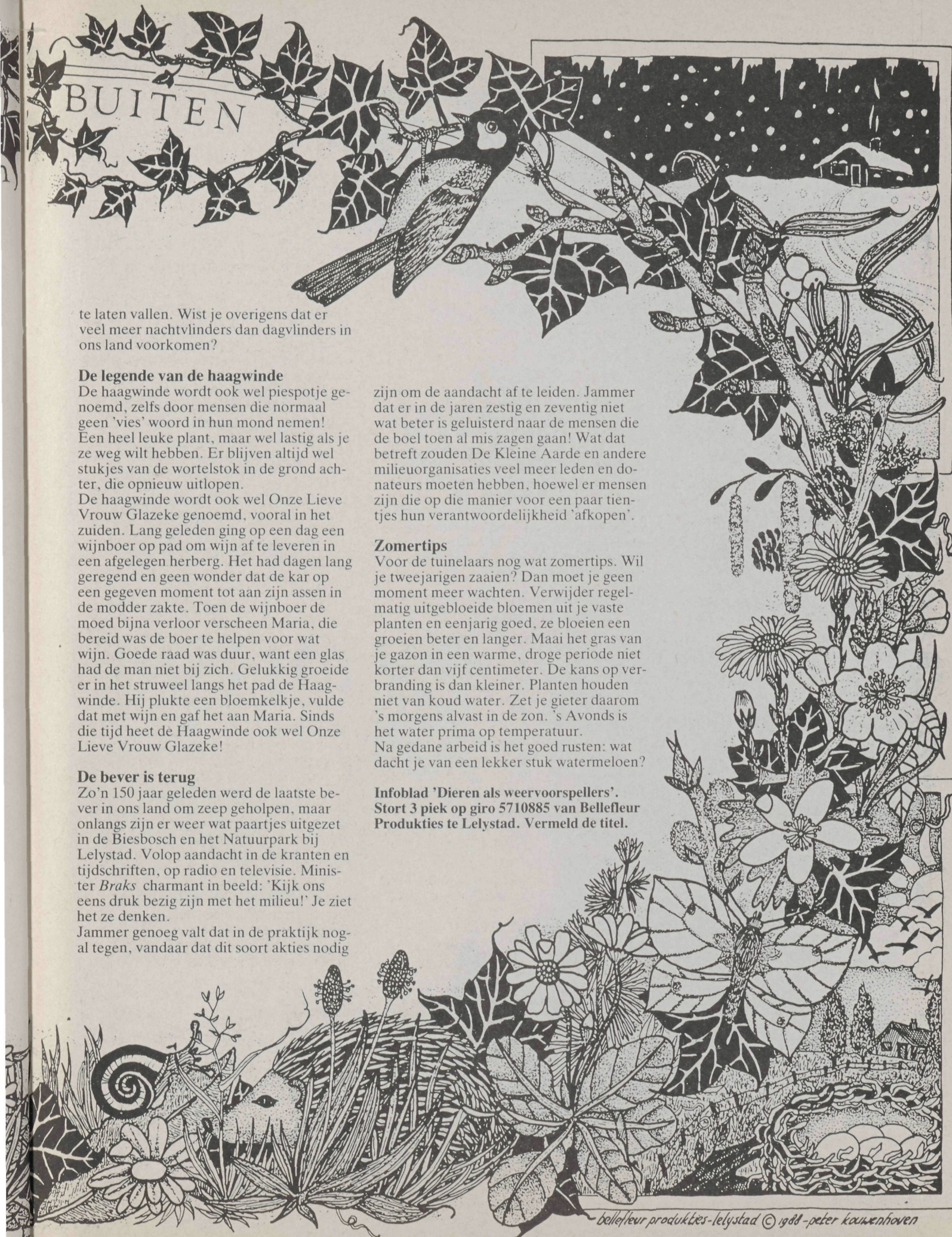
pen ze buiten.) Mieren zijn actief bij mooi weer. Ze scharrelen door je hele tuin op zoek naar een insect, bladluis (die ze melken) of een zaadje met een mierebroodje. Dat is een 'aanhangseltje' waar mieren dol op zijn. Ze sjouwen zo'n zaadje mee, verliezen een deel onderweg en zorgen op die manier voor de verspreiding van planten: als het zaadje op een goed groeiplekje terecht komt kan er een plant uitgroeien. Zwaluwen vliegen hoog bij mooi weer en laag als het weer verandert: 'Scheren zwaluwen over water en wegen, gewis, verwacht dan regen!' Padden en slakken worden actief als het weer gaat veranderen. Ze kunnen slecht tegen warmte en droogte. Wanneer ze aan de slag gaan betekent dat dat de luchtvochtigheid hoog is en dat duidt op regen!

Zomergeuren

Zoals de ouderwetse mestgeur (en dan hebben we het niet over die vieze, stinkende drijfmest) bij de lente hoort, zo horen geuren van gemaaid gras en hooi bij de zomer. Lezers die buiten opgegroeid zijn zullen dat kunnen beamen. In dat geval ken je ook de nostalgische gevoelens die zulke geuren oproepen. Genieten kun je ook na een mals zomerbuitje!

Nachtvinders

Lekker 's avonds genieten van een vers sapje (of iets anders). In je tuin scharrelt een egeltje op zoek naar slakjes, insecten of een vruchtje. Ruisend blad, geurende bloemen en een beetje vrede in je hart. Avond- en nachtbloeiers moeten het vooral hebben van de nachtvinders. Overdag geuren zulke planten niet of nauwelijks, soms zijn de bloemen zelfs gesloten! Tegen het vallen van de avond gaan ze open en beginnen ze te geuren. Ook kleuren spelen een belangrijke rol. Donker gekleurde bloemen vallen nauwelijks op. Vandaar die lichte kleuren. Je hebt maar een beetje licht nodig om ze op

te laten vallen. Wist je overigens dat er veel meer nachtvlinders dan dagvlinders in ons land voorkomen?

De legende van de haagwinde

De haagwinde wordt ook wel piespotje genoemd, zelfs door mensen die normaal geen 'vies' woord in hun mond nemen! Een heel leuke plant, maar wel lastig als je ze weg wilt hebben. Er blijven altijd wel stukjes van de wortelstok in de grond achter, die opnieuw uitlopen.

De haagwinde wordt ook wel Onze Lieve Vrouw Glazeke genoemd, vooral in het zuiden. Lang geleden ging op een dag een wijnboer op pad om wijn af te leveren in een afgelegen herberg. Het had dagen lang geregend en geen wonder dat de kar op een gegeven moment tot aan zijn assen in de modder zakte. Toen de wijnboer de moed bijna verloor verscheen Maria, die bereid was de boer te helpen voor wat wijn. Goede raad was duur, want een glas had de man niet bij zich. Gelukkig groeide er in het struweel langs het pad de Haagwinde. Hij plukte een bloemkelkje, vulde dat met wijn en gaf het aan Maria. Sinds die tijd heet de Haagwinde ook wel Onze Lieve Vrouw Glazeke!

De bever is terug

Zo'n 150 jaar geleden werd de laatste bever in ons land om zeep geholpen, maar onlangs zijn er weer wat paartjes uitgezet in de Biesbosch en het Natuurpark bij Lelystad. Volop aandacht in de kranten en tijdschriften, op radio en televisie. Minister Braks charmant in beeld: 'Kijk ons eens druk bezig zijn met het milieu!' Je ziet het ze denken.

Jammer genoeg valt dat in de praktijk nogal tegen, vandaar dat dit soort acties nodig

zijn om de aandacht af te leiden. Jammer dat er in de jaren zestig en zeventig niet wat beter is geluisterd naar de mensen die de boel toen al mis zagen gaan! Wat dat betreft zouden De Kleine Aarde en andere milieuorganisaties veel meer leden en donateurs moeten hebben, hoewel er mensen zijn die op die manier voor een paar tientjes hun verantwoordelijkheid 'afkopen'.

Zomertips

Voor de tuinelaars nog wat zomertips. Wil je tweejarigen zaaien? Dan moet je geen moment meer wachten. Verwijder regelmatig uitgebloeide bloemen uit je vaste planten en eenjarig goed, ze bloeien een groeien beter en langer. Maai het gras van je gazon in een warme, droge periode niet korter dan vijf centimeter. De kans op verbranding is dan kleiner. Planten houden niet van koud water. Zet je gieter daarom 's morgens alvast in de zon. 's Avonds is het water prima op temperatuur.

Na gedane arbeid is het goed rusten: wat dacht je van een lekker stuk watermeloen?

Infoblad 'Dieren als weervoorspellers'.

Stort 3 piek op giro 5710885 van Bellefleur Producties te Lelystad. Vermeld de titel.

boerengood

ALLES VOOR BIOLOGISCH TUINIEREN

zoals: gesteentemelen; lava, basalt etc.
biologische meststoffen; samengesteld en enkelvoudig
biologische tuinzaden; oranje hokaido, knoflook etc.
biologische bestrijdingsmiddelen
groenbemesters, akkerbouwzaden
kwaliteitsgereedschappen
homeopatische veegeneesmiddelen.

Gratis catalogus
op aanvraag

VERZENDING/BEZORGING DOOR GEHEEL
NEDERLAND.
WEDERVERKOPERS IN DIVERSE PLAATSEN.

- **Ondergoed van 100% onbehandelde wol, alle maten**
- **Babykleding van ongebleekte katoen, wol en zijde**
- **Maillots, sokken enz.**

Winkel: Groenmarkt 1, Zutphen

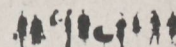
Obilot Natuurtextiel

Vraag gratis
informatie:
Postbus 516
7200 AM
Zutphen
05750-17091

Aangeboden, nog (grotendeels door u) te
verbouwen **HUISJE** van 53 vierkante me-
ter. 11 km van Emmen IN **PRACHTIGE**
TUIN (1/2 ha.) Voor medegebruik aanwe-
zig b.v. werkplaats, groentetuin, geitestal,
weide en boomgaard. Huur afhankelijk
van verbouwing(skosten). Liefst voor
bewust levende mensen die van hun
vrijheid houden.

Inl. 020-242485.

OPEN
FILOSOFISCHE
HOGESCHOOL

Voor wie wil blijven studeren

Deze kleinschalige studiegemeenschap biedt
onderwijs op universitair niveau aan voor
mensen die behoefte hebben aan voortgezet-
te studie op het geïntegreerde gebied van filo-
sophie, psychologie en sociologie.

Ten grondslag aan het onderwijs ligt de wijs-
gerige reflectie op het mensbeeld en de so-
ciale werkelijkheid.

Onderwerpen worden kursusgewijze behan-
deld. Voor met vrucht gevolgde kursussen
kan een getuigschrift worden verkregen.
Alle kolleges worden op zaterdagen gehou-
den te De Meern (Utr.).

Vraag de brochure en het cursusprogramma
aan op het adres: Stichting O.F.H., Postbus
317, 3720 AH Bithoven; tel. 030-285610/
285196.

Natufood

Zéér gevoelig voor kwaliteit

Lichaam en natuur reageren op stoffen die zij niet kunnen
verdragen. Daar bent u zich bewust van. Natufood ook.
Al onze produkten zijn zonder chemische toevoegingen
en zo min mogelijk bewerkt. Alle Natufood produkten
onder het **AVITA** merk zijn van biologische kwaliteit:
granen, peulvruchten, groenteconserven, koeken. Ge-
teeld zonder chemisch-synthetische bestrijdingsmiddelen
en zonder kunstmest.

Natufood levert produkten onder de volgende merken:
Natufood / Avita / Vetara / Carovita / Jaddy

Verkrijgbaar bij speciaalzaken in natuurovoeding en reform.

Op dit moment maken hart- en vaatziekten ergens in Nederland een slachtoffer. En over 8 minuten weer.

De Hartstichting vecht voor uw leven.

Dank zij uw hulp hebben wij in 25 jaar veel bereikt.
Toch krijgen nog steeds 60.000 Nederlanders per jaar
een hartinfarct of een beroerte. Wij moeten daarom
doorgaan en zijn daarbij volstrekt aangewezen op úw
hulp. Gééft royaler dan ooit in ons jubileumjaar.

25 jaar

nederlandse hartstichting

giro: 300, bank: 70.70.70.600
Sophialaan 10, 2514 JR 's-Gravenhage

BIKECENTENNIAL

FIETSVAKANTIEWINKEL

Fietsvakantie in 1989?

Niet alleen eigen reizen, maar bij ons kunt U ook boeken voor fietsreizen van vrijwel alle andere organisaties.

Bel of kom langs in de winkel,
geopend van dinsdag t/m zaterdag

Jan de Bakkerstraat 14, 3441 EE Woerden, Holland, Tel. 03480-21844*

de specialist
voor de fietsvakantieganger
met het grootste aanbod

- ★ fietsreizen
- ★ fietsvervoer per bus,
trein, vliegtuig, boot
- ★ fietskaarten, fietsroutes,
fietsgidsen

in binnen- en buitenland

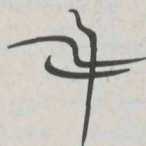
Land en Bosch

Conferentieoord in het Gooi

Accommodatie voor conferenties,
cursussen, recepties en individuele gasten
Veelzijdige keuken voor verzorgde
maaltijden uit eigen b.d. tuin, op verzoek
vegetarisch

Ligging in eigen park in Goois
natuurbeschermingsgebied

Prospectus op aanvraag:
Land en Bosch
Leeuwenlaan 40
1243 KB 's-Graveland
Tel. 035-61309
Tijdig reserveren is nodig.
Vraag tevens informatie
over ons jeugdhuis.

Verf met respect voorde natuur

Verf op basis van natuurlijke grondstoffen.
Technisch hoogwaardig, niet duur, wel duurzaam.
Kompleet assortiment. Plezierige verwerking.
Schrijf of bel voor gratis folder en dealerlijst.

AGATHOS®

EEN BIJDRAGE AAN EEN GEZOND MILIEU

Mercuriusweg 2, 7202 BS Zutphen
Tel. 05750 - 17643

TULIKIVI

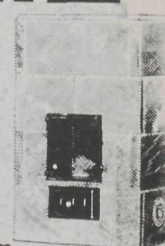

SPEKSTENEN

- tegenstroomkachels
- bakovens
- fornuizen
- openhaarden

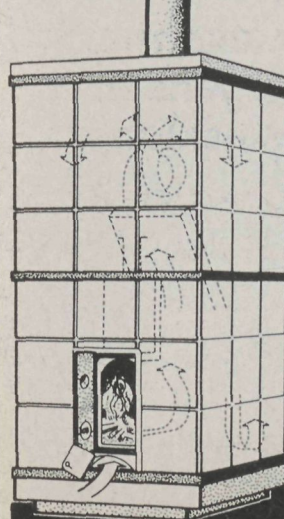
1 x stoken - 24 uur warm

Hot-Shop, de Hoek 9,
8381 BK Vledder.
Telefoon 05212-2126

TEGELKACHELS

Met zelf bouwen bespaart u duizenden guldens

Voordelen van een tegelkachel
oftewel een FIN-OVEN:

- weldadige stralingswarmte
- hoog rendement
- schoon en milieuvriendelijk
- energiebesparend
- geschikt voor goedkope
houtsoorten
- slechts tweemaal per etmaal
bijvullen
- lange levensduur

Tegelkachelbouwer
Handy-man Jan Krajenbrink
Hemstea 30 7152 BE Eibergen Tel. 05454-72612

Ook voor: reparatie stalen kachels,
levering van alle soorten vuurvaste
materialen, stookdeuren en kleine keramische kachels.

FINN-LOGS

een in het oogspringend alternatief

Finn-Logs is een Fins bouwsysteem.
Uit grenen balken gestapelde huizen in iedere maat en vorm.
Ideaal voor zelfbouw.
Altijd uiterst fraai van structuur en vorm.
Perfect isolerend dus energie-besparend.
Vooral ook milieu- en mensvriendelijk.

Finn-Logs een warm aanbevolen alternatief

FINN-LOGS

milieuvriendelijk energiebesparend bouwsysteem
Idsteinlaan 15 - 5252 BJ Vlijmen - Telefoon 04108-6344

Zo is wijn

van nature

Zonder gebruik van kunstmest, agressieve bespuiting of synthetische reuk-, kleur- en smaakstoffen. Château Prodor heeft meer dan 60 wijnen van gecontroleerd klassieke-ecologische origine.

VRAAG OM EEN
UITGEBREIDE
FOLDER

klassieke ecologische wijnen
Château Prodor

Kempenaar 01-28 * 8242 BA Lelystad * Holland * Tel. 03200-43728

HET COMPLETE FIETSVAKANTIEBOEK

voor Midden- en Zuid-Nederland

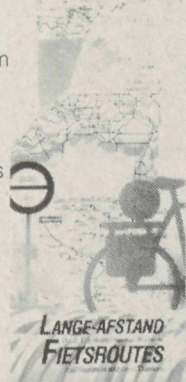
Lange-afstandfietsroutes deel 2

Samengesteld door het Landelijk Fietsplatform
96 pagina's met 18 kaartbladen 1:150.000
ISBN 90 6064 691 6 f 29,50

- ★ 17 echte fietskaarten in vier kleuren
- ★ 2200 km in 2 richtingen beschreven routes
- ★ alle routes vrij te combineren
- ★ overnachtingsmogelijkheden
- ★ fietsvervoer, fietsverhuuradressen
- ★ veerdiensten
- ★ aansluiting op routes in het buitenland

Tevens leverbaar: Lange-afstandfietsroutes
deel 1, ISBN 90 6064 687 8 f 24,95

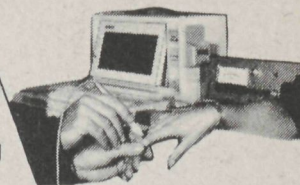
Bij de boekhandel

KLACHTEN

over uw gezondheid?

Stichting Vitaal werkt via feilloze acu-diagnose per computer volgens 'Voll', met digitale geneesmiddeltest. Samenwerkende Internist-Consultant, Acupuncturist-EAP (NAAV-erkend) en Natuurkundig Therapeut-Chiropractor.

Stichting Vitaal

Loosdrechtseweg 101 - Hilversum - ☎ 035 - 234 345

LEKKER en GEZOND ETEN

in Binnen- en Buitenland

IRIS-Natuurvoedingsgids BENELUX 1989/90

NIEUW !! 4de herziene uitgave f. 5,- (95 bfr.)

ook verkrijgbaar:

FRANKRIJK, SPANJE, PORTUGAL f. 9,75 (195 bfr.)

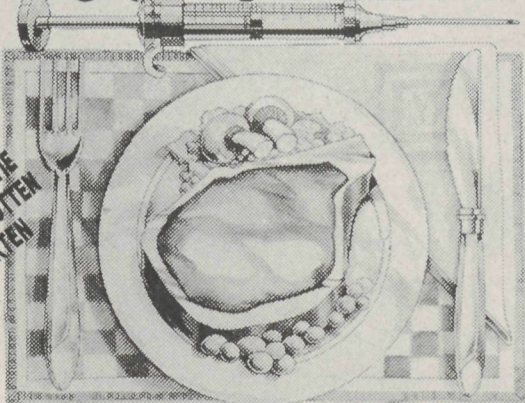
te koop in natuurvoedingswinkel en boekhandel, of stort resp.
f. 6,75, f. 11,50 of voor beide gidsen f. 17,25 op giro 14.68.221

Iris, Voorteweg 168

5611 TT Eindhoven, tel. 040-123466

DENK NA VOOR JE EET...

BIO-INDUSTRIE
HORMONEN
WERELD-
VOEDSELSITUATIE
MESTOVERSCHOTTEN
HART-VAATZIEKTEN
SLACHTHUIZEN

MINDER VLEES, EEN GEZONDE TREND

BON

☐ Ja, noteer mij als lid/abonnee

Naam _____

Adres _____

Postcode _____

Woonplaats _____

Voldoende gefrankeerd zenden naar:
De Nederlandse Vegetariërsbond - Larenseweg 26
1221 CM Hilversum - Telefoon 035 - 83 47 96

Maak kennis met

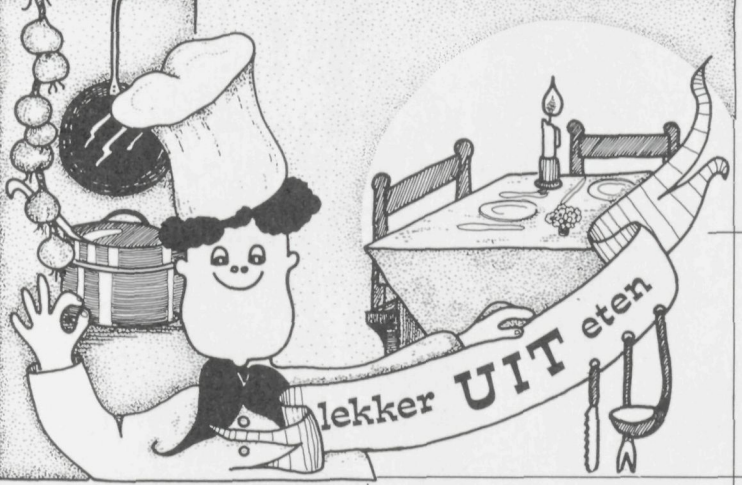
10 Jaar moestuin

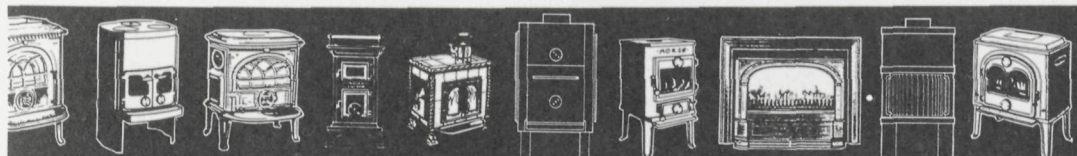
MOESTUIN is al 10 jaar het grootste
en meest uitgebreide
hobbyblad voor moestuinders

Accent ligt op milieuvriendelijk tuinieren!

Verschijnt 11 x per jaar.
Jaarabonnement f 46,50

Vraag proefnummer aan bij
Kroon Uitgevers bv,
postbus 3055, 6802 DB Arnhem.
Tel. 085-514611.

Zen Veget. dagschotel ma t/m za. 12.-13.30, mei tot nov. ma t/m vrij 18.30-20.30. Gebak special. huisgemaakt. Beenhouwersstraat 117, 8000 Brugge België.	't Klinkertje o.a. Turkse gev. aubergines, Tunesische sch. en couscousartaart, Griekse Moussaka + Feta + Zaziki, Pittige Ital. fondue met garni. Open do t/m zo. Bussum, Herenstraat 17, 02159-33211.		De Vijf Seizoenen Natuurvoeding met een grote N, dagschotel en à la carte, vis en vegetarische schotels, prijzen vanaf 12,50 Gestelsestraat 48, 5615 LG Eindhoven 040-455993.
	De Imme Elke dag keuze uit verse hoofdgerechten, soepen en diverse desserts met ingrediënten van overwegend biologische kwaliteit Willem-II straat 52 a, Tilburg 013-425229 open ma. t/m vr. 17.00-20.00 uur zaterdag 17.00- 21.00 uur	Al in De Verleiding geweest? Restaurant voor vegetarische vis- en vleesspecialiteiten van vnl. biologische produkten. Geopend di t/m zo. 17.00-22.00 uur. Graafseweg 65 Nijmegen. tel. 080-230177.	Restaurant Ajanta Keuze uit meer dan 10 indische vegetarische specialiteiten, tevens vis- en vlees (BD)schotels, Bij mooi weer terras. Oude Gracht 207, aan de werf Utrecht Tel. 030- 318063.
Eethuis 'La Rose' Heel zuiver natuurlijk voedsel, specialiteit Wilde Groenten + BD voeding. Dagmenu 4 gangen f 15,-. Open woensd, dond, vrijd 17.30-20.30 Sweerts de Landasstraat 44, 6814 DG Arnhem. 085-432335.			't Strooie Huys Vegetarisch restaurant 'Pension'. Restaurant iedere dag geopend van 17.00 tot 20.00 u. Reform en BD. Nu ook 2 nieuwe 4-pers. appartementen. Burgemeester Peecklaan 11, Schoorl. Tel. 02269-1260
De Waaghals Gevarieerd eten, niet duur wel biologies, elke maand 'n andere specialiteit. De hele zomer open di. t/m zo. 17.30-21.00 uur. Frans Halsstraat 29, Amsterdam Tel. 020-799609.	Kosmos Vegetaries-biologische keuken. Open ma. t/m vr. 18.00-20.00 za. 18.00- 20.30. Coffeeshop ma t/m za 10.30- 17.00. Zomersluiting 17 t/m 30 juli. Prins Hendrikkade 142, Amsterdam. tel. 020- 230686.		De Dageraad Wisselende menu's, ook à la carte te bestellen. Bij reserv. kan ook dieet gekookt worden. 7 dagen per week van 17-21 uur, ma t/m vr 12-14 uur. Hooikade 4, Den Haag Tel. 070-645666.
	De Kleine Club is niet alleen een restaurant maar ook een appartementenhotel. Prijzen app. + diner v.a. f 30,- pppd. Dagmenu f 17,50 van 17.00-19.30 uur. Kikkertstraat 1, 1795 AA De Cocksdorp. Texel 02220- 16207.	De Kleine Aarde Ekologische specialiteiten van Marianka! Elke laatste vrijdag van de maand. f 12,50, kinderen f 7,50. Vooraf reserveren! Munsel 17, Bortel Telefoon 04116-84921	
Hortus Vegetarisch restaurant met een uitgebreide kaart en ook dagmenu geopend di t/m zo van 17.00 tot 22.00 uur, keuken tot 20.45 uur. Prins Hendrikstraat 53, Den Haag Tel. 070-456736	Restaurant Lembas Verrassende vegetarische gerechten van biologisch dynamische kwaliteitsprodukten. Tuinerras. 1989: open tijdens verbouwing! 12-20.30 ma gesloten Hoofdstr 153-155 Driebergen 03438-18637		Adverteren in deze rubriek? Bel Mieke Manders 04116-84921

ALLE TOPMERKEN BIJ

BOS

open: wo. t/m zat., vrij. koopavond of afspraak
WAALSEWEG 28, TULL EN 'T WAAL
(bij Nieuwegein-Zuid) TEL. 03402-62284

HAARDEN • OPENHAARD-INZETS • INBOUWHAARDEN • HANG- EN VOORZETHAARDEN • ACCESSOIRES
SCHOUWEN EN SCHOORSTEENMANTELS • SCHOORSTEENPIJP T.N.O. GEKEURD • AANSLUITMATERIALEN

De Griekse Alant

(*Inula helenium*)

Of de Griekse Alant - zoals de sage het wil - inderdaad is ontstaan uit de bittere tranen die de schone Helena vergoot uit schuldgevoel voor het ontstaan van de Trojaanse oorlog, laten we maar in het midden. Feit is, dat deze soort één van de alleroudste planten is, die om zijn geneeskracht werd toegepast.

Alantwijn was al bij de Grieken bekend en is, via Romeinen en Middeleeuwen, door de eeuwen heen een huismiddeltje gebleven tegen tal van kwalen.

De vuistdikke, bittere wortel bevat ook aromatische, vluchtige inuline, dat in de pharmaceutische-, maar ook in de parfumindustrie toepassing vindt. Het is ondermeer van belang voor diabetici.

De Griekse Alant is een statige, soms tot twee meter hoge plant, waarvan de enorme, elliptische, van onderen licht behaarde bladeren zo'n tachtig centimeter lang kunnen worden!

Ze bloeit van juli tot in september met warmgele, zes tot acht centimeter grote, horizontaal staande bloemen. Vlinders, hommels, bijen, zweefvliegen en diverse keversoorten bevliegen haar dan druk.

Geniet deze zomer van de Griekse Alant! Maak f 3,50 over op giro 52730 van De Kleine Aarde in Boxtel. Vermeld op de girokaart 'Griekse Alant' en u ontvangt een pakje zaad.

De Griekse Alant is één van de vele soorten kruiden, die verkrijgbaar zijn bij het kleinschalig zaadteeltbedrijf De Cruydt-Hoeck, postbus 1414, 9701 BK Groningen. Vraag de uitgebreide en informatieve zadenlijst aan door f 5,- over te maken op giro 4058000 van de Cruydt-Hoeck in Groningen.

8 710206 110411